

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

VERSLO VADYBOS FAKULTETAS

FINANSŲ INŽINERIJOS KATEDRA

Rasa Malinauskienė

**ASMENINIAI FINANSAI: INVESTAVIMAS
SOCIALINĖS GRUPĖS PAVYZDŽIU**

**PERSONAL FINANCE: INVESTMENT
BY EXAMPLE OF SOCIAL GROUP**

Baigiamasis magistro darbas

Verslo vadybos studijų programa, valstybinis kodas 62403S121

Investicijų valdymo specializacija

Vadybos ir administravimo mokslo kryptis

Vilnius, 2011

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

VERSLO VADYBOS FAKULTETAS

FINANSŲ INŽINERIJOS KATEDRA

TVIRTINU
Katedros vedėjas

(parašas)

R. Tamošiūnienė

(vardas, pavardė)

(data)

Rasa Malinauskienė

**ASMENINIAI FINANSAI: INVESTAVIMAS
SOCIALINĖS GRUPĖS PAVYZDŽIU**

**PERSONAL FINANCE: INVESTMENT
BY EXAMPLE OF SOCIAL GROUPS**

Baigiamasis magistro darbas

Verslo vadybos studijų programa, valstybinis kodas 62403S121

Investicijų valdymo specializacija

Vadybos ir administravimo mokslo kryptis

Vadovas prof. habil. dr. A. V. Rutkauskas

(Moksl. laipsnis, vardas pavardė)

(Parašas)

(Data)

Konsultantas doc. dr. R. Vladarskienė

(Moksl. laipsnis, vardas pavardė)

(Parašas)

(Data)

Konsultantas

(Moksl. laipsnis, vardas pavardė)

(Parašas)

(Data)

Vilnius, 2011

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
VERSLO VADYBOS FAKULTETAS
FINANSŲ INŽINERIJOS KATEDRA

Socialinių mokslų mokslo sritis

Vadybos ir administravimo mokslo kryptis

Vadybos ir verslo administravimo studijų kryptis

Verslo vadybos studijų programa, valstybinis kodas 62403S121

Investicijų valdymo specializacija

TVIRTINU

Katedros vedėjas

(parašas)

R. Tamošiūnienė

(vardas, pavardė)

(data)

**BAIGIAMOJO MAGISTRO DARBO
UŽDUOTIS**

2010-10-17 Nr.

Vilnius

StudenteiRasai Malinauskienė.....
(vardas, pavardė)

Baigiamojo darbo tema „Asmeniniai finansai: investavimas socialinės grupės pavyzdžiu“
patvirtinta 2010 m. rugsėjo mėn. 21 d. dekanato įsakymu Nr. 378vv.

Baigiamojo darbo užbaigimo terminas 2011 m. 01 mėn. 14 d.

BAIGIAMOJO DARBO UŽDUOTIS:

- išanalizuoti asmeninių finansų valdymo principus;
- sudaryti asmeninio biudžeto planavimo modelį;
- išnagrinėti investavimo sąvoką ir investicinių priemonių kategorijas;
- ištirti valstybės tarnautojų taupymo ir investavimo įpročius;
- pasiūlyti investavimo strategiją valstybės tarnautojams.

Baigiamojo darbo rengimo konsultantai:

.....
(Moksl. laipsnis, vardas pavardė)

Vadovas
(parašas)

prof. habil. dr. A. V. Rutkauskas
(Moksl. laipsnis, vardas pavardė)

Užduotį gavau

(parašas)

R. Malinauskienė
(vardas, pavardė)

2010-10-17
(data)

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Verslo vadybos fakultetas

Finansų inžinerijos katedra

ISBN

ISSN

Egz. sk. 2

Data

Verslo vadybos studijų programos baigiamasis magistro darbas

Pavadinimas: **Asmeniniai finansai: investavimas socialinės grupės pavyzdžiu**

Autorius: **Rasa Malinauskienė** Vadovas: **prof. habil. dr. A. V. Rutkauskas**

Kalba

☐

lietuvių

☐

užsienio

Anotacija

Baigiamajame magistro darbe „Asmeniniai finansai: investavimas socialinės grupės pavyzdžiu“ asmeniniai finansai nagrinėjami kaip trijų kintamųjų: pajamų, išlaidų ir laisvųjų lėšų, kurias galima taupyti ar investuoti, visuma. Darbą sudaro trys dalys: pirmoje darbo dalyje „Asmeniniai finansai“ analizuojama asmeninių finansų samprata, jų valdymo principai, asmeninių finansų planavimas gyvenimo cikle, pristatomas asmeninio biudžeto sudarymo ir valdymo modelis, nagrinėjama gyventojų santaupų reikšmė. Antroje dalyje „Investavimas“ išsamiai nagrinėjamos investavimo priemonių kategorijos, investavimo produktų rizika ir grąža, investicijų portfelio valdymo principai ir investavimo strategijos. Trečioje „Valstybės tarnautojų taupymo ir investavimo įpročių tyrimo“ dalyje, statistiškai aprašomi atlikto empirinio tyrimo rezultatai, pateikiama jų analizė ir interpretacijos. Remiantis atliktu tyrimu atskiroje darbo dalyje pateikiamos rekomendacijos kaip tam tikrose išlaidų kategorijose mažinti išlaidas tam, kad būtų galima sutaupyti lėšų investavimui.

Darbo apimtis – 66 puslapiai teksto be priedų, 22 paveikslai, 5 lentelės, 39 bibliografiniai šaltiniai.

Atskirai pridedami darbo priedai.

Reikšminiai žodžiai: akcijos, asmeniniai finansai, fondai, gyvenimo ciklo teorija, indėliai, investavimas, investicijų portfelis, investicinis gyvybės draudimas, obligacijos, pensijų fondai, rizika, taupymas.

Vilnius Gediminas technical university
Faculty of **Business Management**
Department of **Finance Engineering**

ISBN ISSN
No. cop. **2**
Date

Business Management study programme master's thesis

Title: **Personal Finance: investment by example of social group**

Author: **Rasa Malinauskienė** Academic supervisor: **prof. habil. dr. A. V. Rutkauskas**

Thesis language

☒ X

Lithuanian

☐

Foreign

Annotation

In the Master's Thesis "Personal finance: investment by example of social group" the personal finance is analyzing as three variables: income, expenditures and free funds, which is possible to save or invest, altogether elements. Thesis consists of the three parts: in the first part "Personal finance" the conception of personal finance, the fundamentals of personal finance managing, personal finance planning in the life cycle and the importance of the populations savings are analyzed widely, budgeting and personal budget control model is presented as well. In the second part of the Thesis "Investment" the investment products, risk and return, managing of the investment portfolio and the investment strategies are analyzed in details. In the third part of Thesis "The research of the civil services savings and investment habits" the results of empirical research are statistically described, their analysis and interpretations are presented. According to a study, recommendations how to reduce outgoings in order to accumulate funds for investment is presented in a separate part of the Thesis.

The Thesis consists of 66 pages excluding annexes, 22 figures, 5 tables, 39 sources of literature.

Annexes are attached.

Keywords: akcijos, asmeniniai finansai, fondai, gyvenimo ciklo teorija, indėliai, investavimas, investicijų portfelis, investicinis gyvybės draudimas, obligacijos, pensijų fondai, rizika, taupymas.

TURINYS

IVADAS	8
I. ASMENINIAI FINANSAI	10
1.1. Asmeninių finansų samprata ir valdymo principai.....	10
1.2. Asmeninių finansų planavimas gyvenimo cikle	11
1.3. Asmeninio biudžeto planavimo modelis	14
1.4. Gyventojų santaupų reikšmė, taupymo tikslai ir motyvai	17
1.5. Gyvybės draudimas	19
1.6. Kaupimas senatvei	19
II. INVESTAVIMAS	21
2.1. Investavimas į vertybinius popierius ar jų rinkinius (fondus)	22
2.1.1. Pinigų rinkos priemonės	22
2.1.2. Nuosavybės vertybiniai popieriai – akcijos.....	23
2.1.3. Akcijų įsigijimo rizika	25
2.1.4. Skolos vertybiniai popieriai – obligacijos	25
2.1.5. Obligacijų įsigijimo rizika	27
2.1.6. Su akcijomis susietos obligacijos (SASO)	28
2.1.7. Su SASO susiję rizikos veiksniai	30
2.1.8. Investiciniai fondai (akcijų ir obligacijų rinkiniai).....	31
2.2. Materialiosios investicijos	34
2.2.1. Auksas, brangakmeniai, menas, juvelyriniai dirbiniai	34
2.2.2. Investicijos į „skystąją valiutą“.	37
2.3. III pakopos pensijų fondai	39
2.4. Investicijų portfelio valdymo principai	41
2.5. Investicinė rizika ir grąža	43
2.6. Investicijų portfelio valdymo strategijos	46
III. VALSTYBĖS TARNAUTOJŲ TAUPYMO IR INVESTAVIMO ĮPROČIŲ TYRIMAS	51
3.1. Tyrimo metodika	51
3.2. Tyrimo rezultatų apžvalga	52
3.3. Tyrimo išvados	59
IV. IŠVADOS.....	60
V. REKOMENDACIJOS	62
LITERATŪROS ŠALTINIAI	64
PRIEDAI	67

LENTELIŲ SĄRAŠAS

Lentelė	Lentelės pavadinimas	Puslapis
1	Palūkanų normos Lietuvos bankuose	22
2	Pagrindinių investavimo produktų plusai ir minusai	33
3	Investicinio aukso luitų svoris ir kaina	36
4	Istorinis atskirų turto klasių pelningumas 1997–2007 metais, procentais	45
5	Pirmojo valstybės tarnautojo AB „Grigiškės“ akcijų įsigijimas trejų metų laikotarpiu	48

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

Paveikslas	Paveikslo pavadinimas	Puslapis
1.1	Asmeninių finansų planavimas gyvenimo cikle	12
1.2	Asmeninio biudžeto planavimo modelis	15
1.3	Lietuvos gyventojų santaupų formavimo modelis	17
1.4	Prioritetiniai moterų ir vyrų santaupų kūrimo motyvai	18
2.1	Produkto ir jo fondo privalumai	33
2.2	Aukso kaina metų laikotarpiu	35
2.3	Aukso kaina penkerių metų laikotarpiu	36
2.4	Aukso kaina dešimties metų laikotarpiu	36
2.5	Akcijų ir obligacijų istoriniai pelno procentai	43
2.6	Investavimo produktų žemėlapis	44
2.7	AB „Grigiškės“ akcijos kainos svyravimai trejų metų laikotarpiu	49
3.1	Taupymo motyvas amžiaus grupėse	53
3.2	Taupymo motyvas pagal pajamas, litais	53
3.3	Taupymo tikslas – būstas, amžiaus grupėse, procentais	54
3.4	Taupymo tikslas – ilgalaikio vartojimo prekės, amžiaus grupėse, procentais	54
3.5	Taupymo tikslas – automobilis, amžiaus grupėse, procentais	54
3.6	Dažniausias taupymo būdas, pagal lytį	55
3.7	Investavimas amžiaus grupėse, procentais	56
3.8	Investavimas pagal lytį, procentais	57
3.9	Investavimas pagal pajamas, procentais	57
3.10	Investavimo priemonių pasirinkimas	58
3.11	Investavimo periodiškumas pagal lytį	59

IVADAS

Temos aktualumas: iki 2007 metų vidurio Lietuvos ekonomika augo: didėjo vartojimas, kurį skatino lengvai gaunamos banko paskolos ir mažos palūkanų normos. Gyventojai daug skolinosi ir daug vartojo. Populiariausios knygos ir mokymai buvo apie sėkmingą gyvenimą, kaip daryti įtaką žmonėms ir kaip išsivirtinti sėkmingiausių žmonių bendrijoje. Tačiau tik nedaug autorių dėmesį skyrė bent elementariam finansiniam raštingumui ir finansinei drausmei aiškinti. Kaip parodė gyvenimas, daugelis namų ūkių finansinei krizei nebuvo pasiruošę, t. y. neturėjo jokių santaupų, bet turėjo dideles skolas. Statistikos departamento duomenimis, namų ūkiuose, kurie negalėtų apmokėti nenumatytų išlaidų (~570 Lt) iš savo lėšų, 2010 m. rudenį gyveno 53 proc. gyventojų¹. Pastebima tendencija, kad visuomenės susidomėjimas asmeninių finansų valdymu t. y. taupymu ir išlaidų kontroliavimu, paprastai tampa aktualesnis šalies ar asmeninių ekonominių krizių laikotarpiu, kai atsiranda neužtikrintumas dėl rytdienos. Pasaulio ir Lietuvos ekonomikai po truputį atsigaunant, vis dažnesni straipsniai ir televizijos laidos, pamokančios, kaip tvarkyti asmeninius finansus, kad ateityje nepasikartotų tokia pati „netikėta“ situacija.

Tema yra aktuali dar ir dėl demografinių problemų. Dėl senstančios visuomenės, t. y. ilgėjant gyvenimo amžiui, po kelių dešimtmečių gali susidaryti tokia situacija, kad dirbantys gyventojai nebepajėgs išlaikyti pensininkų. Todėl šiandien savarankiškas kaupimas pensijai yra viena iš prioritetinių asmeninių finansų planavimo sričių.

Tyrimo problema: Lietuvos gyventojai mažai taupo, arba taupo chaotiškai, o pasirinktos taupymo priemonės dažnai nėra efektyvios. Kaip rodo Lietuvoje atlikti sociologiniai bei šiame darbe atliktas valstybės tarnautojų tyrimas, pagrindinis Lietuvos gyventojų taupymo tikslas – *pinigai juodai dienai*, o apie ilgalaikį taupymą, pavyzdžiui, pensijai, daugelis net nesusimąsto. Ne tik eiliniai gyventojai, bet ir tokia socialinė grupė, kaip valstybės tarnautojai, sutaupytas lėšas į didesnės rizikos ir didesnės grąžos vertybinius popierius investuoja retai, kaip teigia įvairios apklausos, dažniausiai dėl žinių ar įgūdžių stokos, arba dėl nepasitikėjimo finansiniais tarpininkais, o populiariausia taupymo priemonė vis dar tebėra banko indėliai, kurie esant žemai palūkanų normai ir augančiai infliacijai, retai kada apsaugo pinigus nuo nuvertėjimo. Tai rodo, kad švietimas asmeninių finansų valdymo srityje nėra pakankamas ir ateityje turėtų populiarėti.

Tyrimo objektas – asmeniniai finansai.

Tyrimo tikslas – nustatyti ir išskirti pagrindinius asmeninių finansų pasirengimo investavimui etapus ir principus.

Tyrimo uždaviniai:

- išanalizuoti asmeninių finansų valdymo principus;

¹ <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=37548311>, 2010-10-15.

- sudaryti asmeninio biudžeto planavimo modelį;
- išnagrinėti investavimo sąvoką ir investicinių priemonių kategorijas;
- ištirti valstybės tarnautojų taupymo ir investavimo įpročius;
- pasiūlyti investavimo strategiją valstybės tarnautojams.

Tyrimo naujumas. Tyrimas naujas tuo, kad tiriant Lietuvos gyventojų taupymo ir investavimo įpročius buvo tiriami ne visi Lietuvos gyventojai, bet atskira valstybės tarnautojų socialinė grupė, t. y. tokia žmonių grupė, kuri yra pakankami aukšto intelekto ir turi visas sąlygas gauti įvairios informacijos bei investavimo žinių skirtingai nuo daugelio eilinių Lietuvos gyventojų.

Tyrimo metodai: lyginamosios analizės ir sintezės metodas, analizuojant ir lyginant įvairių autorių nuomones apie asmeninių finansų planavimą ir valdymą; kiekybinio tyrimo metodas – anketinė apklausa, kurios metu buvo tiriami respondentų taupymo ir investavimo įpročiai; modeliavimo metodas, apibendrinant teorinius ir empirinius rezultatus; matematinės analizės metodas (MS Excel – programa, kurios pagrindu surinkti anketos duomenys paversti procentinėmis išraiškomis).

Darbo sudėtis. Darbą sudaro 3 dalys. Pirmoje dalyje nagrinėjama asmeninių finansų samprata, valdymo principai, taupymo ir kaupimo prioritetai gyvenimo cikle. Antroje dalyje plačiai nagrinėjami investiciniai produktai, investicijų portfelio sudarymo principai, rizikos ir grąžos tarpusavio ryšys, investavimo strategijos. Trečioje dalyje statistiškai aprašomi „Valstybės tarnautojų taupymo ir investavimo įpročių“ empirinio tyrimo rezultatai, pateikiama jų analizė ir interpretacijos. Atskirose dalyse pateikiamos išvados, rekomendacijos ir naudotos literatūros sąrašas.

I. ASMENINIAI FINANSAI

1.1. Asmeninių finansų samprata ir valdymo principai

Asmeninių finansų valdymas – tai kelias į finansinę laisvę. Pagrindinis finansinio planavimo tikslas – užsitikrinti, kad pelningesniu metu būtų sukaupta atsarga laikotarpiams, kai įplaukos bus nepakankamos. Reikėtų pažymėti, kad gyventojų susidomėjimas asmeninių finansų planavimu ir valdymu auga, tačiau mokslininkų dėmesys, kuris buvo suaktyvėjęs dvidešimto amžiaus antroje pusėje, šiai mokslo sričiai pastaruoju metu yra nepakankamas. Daugiau dėmesio yra skiriama ekonomikai ir įmonių finansams [1].

Įmonėse yra natūralu planuoti, skaičiuoti, kontroliuoti, vertinti pelningumą ir naudingumą, svarbius sprendimus priimti pasitelkus kompetentingas komisijas ar darbo grupes, o namų ūkyje (angl. *household*) daugelis finansinių sprendimų priimami neapgalvotai ar vadovaujantis emocijomis. Neracionalių sprendimų pasekmės šeimai gali būti gyvybiškai svarbios, todėl asmeninė ekonomika arba namų ūkio ekonomika yra ne mažiau svarbi ir tikrai ne mažiau sudėtinga.

Žodis „ekonomika“ kilęs iš graikų kalbos: gr. *οἶκος* ("oikos") – namas, būstas ir *νόμος* ("nomos") – dėsniai, valdymo, tvarkymo menas¹ ir jo kilmė pirmiausia siejama su namų ūkio tvarkymo menu. *Namų ūkis* – tai bendros pajamos, išlaidos, poreikiai, išreikšti išleidžiamais litais, ir galimybės, išreikštos uždirbamais litais [13]. Šiame darbe namų ūkio finansai toliau bus vadinamai **asmeniniais finansais**.

Analizuojant skirtingų autorių požiūrį į asmeninius finansus pastebėta, kad dauguma jų juos analizuoja fragmentiškai, t. y. tik pajamas ir išlaidas, tik investavimą, tik taupymą ir pan., ir nepateikia sisteminio požiūrio į šį procesą. Autorės D. Jurevičienė ir K. Taujanskaitė siūlo asmeninius finansus apibrėžti kaip trijų kintamųjų: pajamų, išlaidų ir laisvųjų lėšų, kurias galima taupyti arba investuoti visuma [30]. Suvokus visų šių elementų reikšmę, asmeninių finansų valdymas taptų aiškesnis ir būtų suprantamas net ir finansinio išsilavinimo neturinčiam žmogui. Šiame darbe bus bandoma asmeninius finansus nagrinėti ne vieno elemento – laisvų lėšų valdymo požiūriu, bet ir pačių laisvų lėšų didinimo, kitaip tariant, išlaidų mažinimo nesikeičiant pajamoms arba pajamų didinimo nesikeičiant išlaidoms aspektais. Taip pat bus analizuojama santaupų reikšmė tiek namų ūkiui, tiek šalies ekonomikai, o taip pat santaupų apsaugojimo nuo nuvertėjimo ir turto padidinimo galimybės.

Tvarkydami savo šeimos pinigus, turime vadovautis tais pačiais ekonominiais principais kaip ir įmonių finansininkai. Laikas, sugaištas planuojant šeimos biudžetą, gali virsti ne tik įspūdinga sutaupyto, uždirbtų pinigų suma, bet ir galimybe įgyvendinti savo svajones: nuvykti į

¹ <http://lt.wikipedia.org/wiki/Ekonomika>

egzotinius kraštus, persikelti į geresnį būstą, išleisti vaikus mokytis į prestižines mokyklas, užsitikrinti orią senatvę. Taigi, kiekvienas, kuris gauna pajamų ir planuoja išlaidas, jau yra ekonomistas, nors ir be ekonominio ar buhalterinio išsilavinimo.

Asmeninių finansų valdymo principai yra paprasti:

- išlaidos neturi viršyti pajamų (esamų ir būsimų);
- dalį pajamų reikėtų investuoti ilgam;
- apsidrausti galimų finansinių problemų atveju;
- neįklimpti į skolas [34].

Lietuvos oficialioji statistika rodo, kad Lietuvos namų ūkiai pastaruosius kelerius metus patiria daugiau išlaidų negu gauna pajamų. Tačiau, kad ir kaip būtų keista, vartojimo išlaidos kasmet auga dešimtadaliu, o indėlių sąskaitos bankuose pasipildo vidutiniškai po du milijardus litų per metus.

Įvairių apklausų rezultatai taip pat prieštaringi: vieni rodo, kad daugelis šeimų gyvena nuo algos iki algos, kiti – kad kiek nors sutaupyti tikisi vos ketvirtadalis žmonių, treči rodo, kad taupyti gali du trečdaliai šeimų. Galima daryti prieštaringas išvadas: arba žmonės nesusiskaičiuoja nei savo pajamų, nei išlaidų, arba sąmoningai nenori atskleisti tikrosios situacijos.

„Swedbank“ užsakymu 2010 m. rugsėjo 2-24 d. tyrimų bendrovė „Spinter tyrimai“ Lietuvoje apklausė 1003 respondentus. Rugsėį vidutiniškai vienas namų ūkis per mėnesį gavo 1922 Lt pajamų, o vidutinės viso namų ūkio išlaidos per mėnesį siekia 1637 Lt, tai reiškia, kad šeima turi teorinę galimybę per mėnesį sutaupyti vidutiniškai 285 Lt. Tyrimas atskleidė, kad vienam namų ūkio gyventojui vidutiniškai tenka 838 Lt¹ pajamų. Vadinasi, kiekviena šeima, kurioje šeimos nariui tenka daugiau, jau turi ne tik teorinę, bet ir praktinę galimybę taupyti, tik gal tam trūksta tinkamų būdų, todėl šiame darbe bus pristatomas vienas iš efektyviausių būdų – išlaidų planavimas.

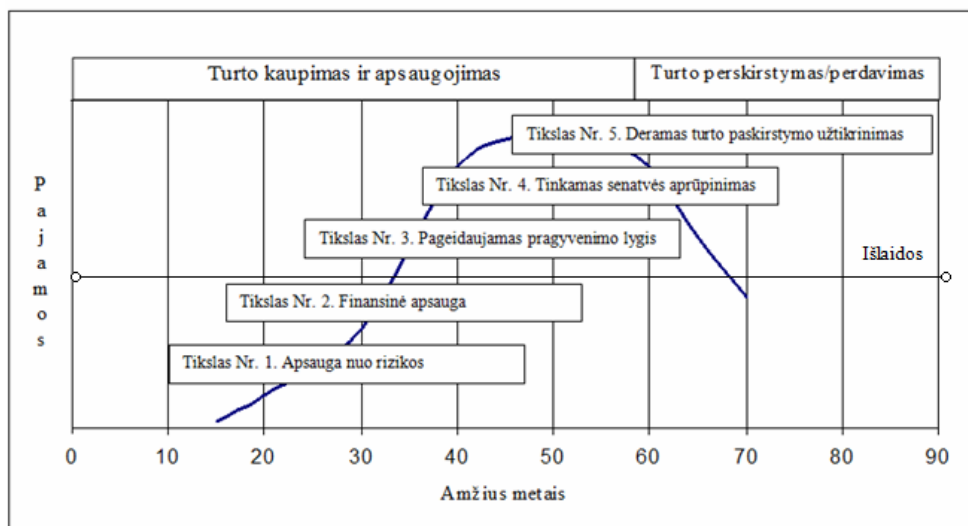
1.2. Asmeninių finansų planavimas gyvenimo cikle

Žymiausi mokslininkai-ekonomistai, praėjusiame šimtmečiuje nagrinėję ir kūrę namų ūkio finansų valdymo teorijas yra Nobelio premijos laureatai Garis S. Bekeris (Gary Stanley Becker, 1930 m.), Frenkas Modiglianis (Franco Modigliani, 1918–2003 m.), Polas A. Samuelsonas (Paul Anthony Samuelson, 1915–2009 m.) ir Haris M. Markovičius (Harry Max Markowitz, 1927 m.).

Bene labiausiai žinoma ir paplitusi yra Frenko Modiglianio „Gyvenimo ciklo teorija“ (1954). Pagal šią teoriją žmogaus pajamos visą jo gyvenimą kinta: gyvenimo ir darbo veiklos pradžioje jos yra mažesnės (dar neįgyta kvalifikacija, dar nepadaryta karjera), vėliau jos padidėja, o profesinės veiklos ir gyvenimo ciklo pabaigoje dėl mažesnių galimybių dirbti vėl sumažėja, o

¹ <http://www.manopinigai.lt>, 2010-10-21.

išlaidos turėtų būti maždaug vienodos visą gyvenimą (žr. 1.1 paveikslą). Todėl gyvenimo ciklo pradžioje, kai išlaidos didesnės už pajamas (įsigyjamas būstas, kuriama šeima), tenka skolintis, o kai pajamos didžiausios, dera atiduoti ankstesnes skolas ir kaupti pinigus senatvei arba laikui, kai pajamos gali sumažėti, kad būtų galima išlaikyti tą patį išlaidų lygmenį [31]. Žinoma, įvairių žmonių pajamų ir poreikių santykis skirtingais gyvenimo etapais nebus vienodas, tačiau viena taisyklė galioja visiems – sulaukus pensijos, jeigu kaupimu nepasirūpinsime iš anksto, pajamos tikrai bus mažesnės už poreikius. Todėl, pensijos planavimas turėtų būti prioritetas asmeninių finansų valdymo tikslas.

1.1 pav. Asmeninių finansų planavimas gyvenimo cikle¹

Daugelis šiuolaikinių jaunų žmonių nelinkę planuoti savo finansinės ateities, kitaip tariant, gyvena šia diena. Augant pajamoms, didėja ir norai, todėl atrodo, kad pinigų ir taip yra per mažai ir nėra jokios galimybės dalį lėšų atidėti ar investuoti. Tačiau labai pavojinga atidėlioti investavimą ateičiai ir tikėtis, kad ateityje pinigų bus galima skirti daug ir iškart. Laikai gali tapti dar sudėtingesni, todėl laimi tie, kurie saugia ateitimi pradeda rūpintis kuo anksčiau.

Paprastai ne visi šie dalykai yra aktualūs iškart. Jaunas žmogus, tik pradėjęs dirbti ir gauti pajamas, dažniausiai turi ir labai daug norų: automobilio, atskiro būsto, daugiau laiko ir pinigų skirti pramogoms ar kelionėms. Tačiau vis dėlto labai svarbu, kad jau šiuo metu būtų pradėtos kaupti lėšos saugesnei ateičiai, pensijai. Anksčiau investavusio žmogaus įmokos vėliau pačios dirbs ilgesnį laiką ir duos didesnę galutinę sumą pensijai. Būtent todėl jau jaunystėje pasirūpinti kaupimu pensijai yra ne tikrai atsakinga, bet ir naudingiau finansiškai.

Vėliau, sukūrus šeimą ir atsiradus vaikams, poreikiai ir prioritetai keičiasi, tačiau išlaidos, dažniausiai, tik didėja. Reikia aprūpinti maistu ir rūbais ne didesnę šeimos narių skaičių, bet ir kainuoja auklė, vaikų išsilavinimas, reikalingas ir didesnis gyvenamasis plotas. Tuo laikotarpiu pajamos paprastai auga lėčiau, o kartais, gali ir sumažėti, pavyzdžiui dėl motinystės ar tėvystės

¹ R. Sungaila, Asmeninių finansų tvarkymas gyvenimo cikle. Sumaištis pasaulio finansų rinkose ir tavo asmeniniai finansai – kaip elgtis? Seminaras, kuris vyko Vilniuje, 2008-11-17.

atostogų. Taupyti pasidaro sunkiau, be to, dažna šeima priversta būstui imti paskolą. Todėl, šiame etape planuojant finansus, pirmuoju prioritetu turėtų būti šeimos finansinė apsauga – tėvų gyvybės ir sveikatos draudimas. Ypač tuo atveju, jei šeimoje dirba ir ją išlaiko tik vienas žmogus ar šeima turi paskolą.

Kitas svarbus tikslas – vaikų ateities finansinis planavimas. Taupyti vaikų mokslams, gyvenimo pradžia verta pradėti iš anksto. Tiems, kas gali pasinaudoti gyventojų pajamų mokesčio lengvata, gali rinkti investicinį gyvybės draudimą ar investicijų fondus. Jei pasirūpinus šeimos finansiniu saugumu ir vaikų ateitimi yra finansinių galimybių, galima mokėti įmokas į pensijų fondą.

Dažno žmogaus neaplenkia etapas, kai vaikai dar neužaugę, o tėvai jau išeina į pensiją, jiems taip pat reikia pagalbos. Ypač jei patys tėvai apie papildomą pensiją nepagalvojo ar neturėjo galimybės ją pasirūpinti ir dabar turi gyventi tik iš valstybės mokamos pensijos. Finansiniai poreikiai šiuo atveju dar labiau išauga, nuo vienos dirbančiųjų kartos šeimoje jau priklauso dvi išlaikomos kartos, o taupymo galimybių dar sumažėja. Pagrindiniai finansinio planavimo prioritetai išlieka tie patys, tačiau dar labiau išauga finansinės apsaugos, pajamas uždirbančių šeimos narių gyvybės bei sveikatos draudimo, svarba.

Užaugus vaikams, jiems baigus mokslus, pradėjus uždirbti ir išsilaikyti patiems, ateina ir tikrosios finansinės nepriklausomybės laikotarpis. Išlaidos sumažėja, o pajamos dėl išaugusios patirties ar padarytos karjeros dažnai išauga. Šiuo etapu pagrindiniu prioritetu vėl tampa pensijos planavimas, ypač jei tuo nepasirūpinta anksčiau.

Atėjus pensijai, pajamos ryškiai sumažėja, o poreikiai sumažėja nedaug – juk ne taip lengva atsisakyti įprasto gyvenimo būdo. Be to, dažnai vyresniame amžiuje padidėja ir sveikatos išlaidos [35].

Todėl, lengviau sukaupti santaupų, jei pradedama taupyti anksti. Paskaičiuota, kad žmogus, norėdamas tiek pat išleisti ir sulaukęs pensijos, turėtų atidėti bent po dešimtadalį savo pajamų kiekvieną mėnesį, jei pradeda taupyti iki trisdešimties, penktadalį – jei iki keturiasdešimties, trečdalį – jei dar vėliau.

Šiuo metu vis dažniau viešojoje erdvėje iš politikų ir ekonomistų lūpų pasigirsta įvairių siūlymų reformuoti valstybinę socialinę draudimo sistemą (toliau – Sodra) iš principo. Vienas iš pasiūlymų – iš viso atsisakyti privalomo pensijų mokėjimo „Sodrai“ ir numatyti prievolę pensijai ruošti ją kaupiant savarankiškai privačioje draudimo bendrovėje. Vienas iš argumentų sistemos pertvarkai tai, kad dabartinė sistema mažina taupymą šalies viduje, kadangi žmonės sumoka milžiniškas socialinio draudimo įmokas, manydami taip jie kaupia savo pensijai, todėl yra linkę mažiau atidėti ir mažiau taupyti. Tačiau, esama sistema nekaupia, o iš surinktų lėšų moka dabartiniams pensininkams ir kitiems išmokų gavėjams, to pasekmė – neišsprendžiamas kartu konfliktas: naujoji dirbančiųjų karta nesugeba sukurti tiek, kiek senoji karta manosi užsidirbusi.

Kaip ir kada bus įvykdyta „Sodros“ reforma neaišku, tačiau tokios ir panašios mintys dar kartą patvirtina teiginį, norint turėti orią senatvę apie pensijos planavimą reikia pradėti galvoti kuo anksčiau, todėl asmeninių finansų planavimas apima tokias sritis kaip:

- pinigų srautų planavimą, t. y. lėšų einamosioms išlaidoms finansuoti planavimas ir valdymas, rezervo kaupimas;
- finansinio saugumo planavimą (draudimas);
- pensijos planavimą/vaikų ateities planavimą, t. y. lėšų kaupimas senatvei ar vaikų mokslams;
- investicijų planavimą, t. y. turimo turto kaupimas ir didinimas [13].

Toliau darbe asmeniniai finansai ir bus nagrinėjami apimant šias keturias sritis.

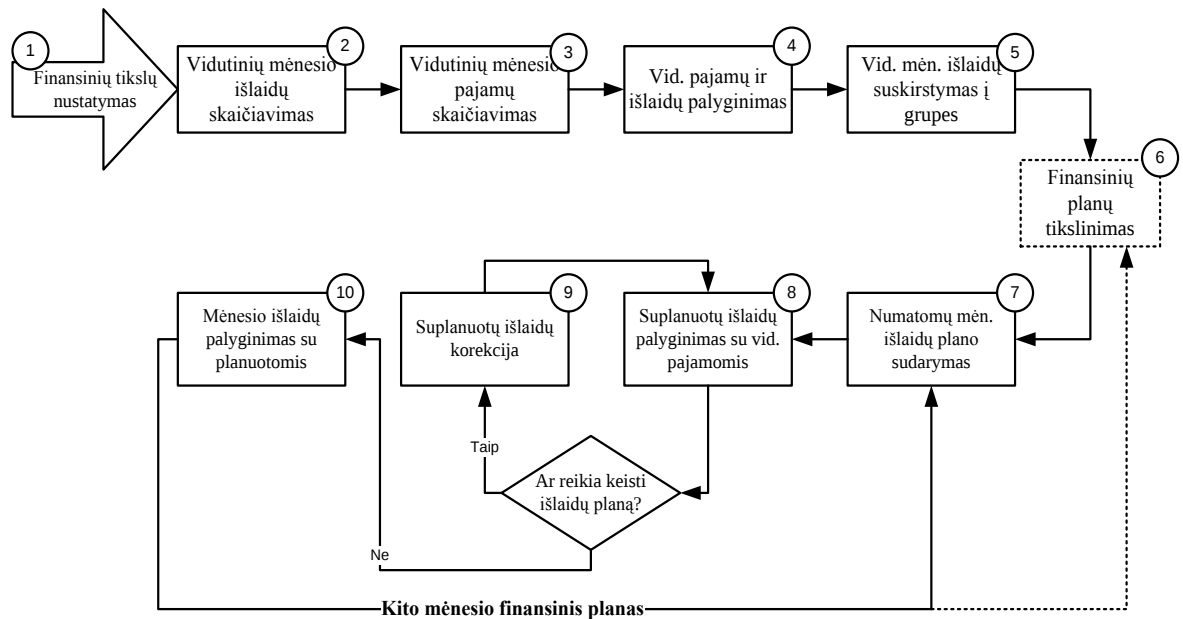
1.3. Asmeninio biudžeto planavimo modelis

Dažniausiai biudžetas planuojamas siekiant kontroliuoti pinigų srautus, kitaip tariant, kontroliuoti lėšas einamosioms išlaidoms apmokėti arba įgyvendinti tam tikrus finansinius tikslus. Tikslai gali būti trumpalaikiai (pavyzdžiui, nauji baldai, kalėdinės dovanos, šeimos atostogos, mokyklinės išleistuvės, vestuvės) ir ilgalaikiai – sukaupti pradinę įmoką už išgyjamą būstą, vaikų mokslui, pensijai ir t. t. Ilgalaikiai tikslai – tarsi gairės ir pradinis impulsas biudžeto plano atsiradimui. Trumpalaikiai tikslai, keičiantis sąlygoms ir aplinkybėms, turi būti adaptuojami (pritaikomi) prie realios finansinės situacijos, todėl biudžeto vykdymo procese jų eiliškumas ir prioritetai gali keistis.

Kiekvieno asmens finansiniai tikslai gali skirtis atsižvelgiant į individualius poreikius ir aplinkybes, tačiau, daugumos jie yra:

- maksimizuoti pajamas ir turtą;
- užtikrinti efektyvų vartojimą;
- jausti pasitenkinimą gyvenimu;
- valdyti rizikas, sukurti finansinį saugumą;
- užtikrinti pensinio amžiaus gerovę [1].

Taigi, pirmas dalykas, kuris skatina imtis biudžeto planavimo – finansinis tikslas. Finansinis tikslas turi būti realus, t. y. turi atitikti realias pajamas arba būti toks, kad jam pasiekti reikalingą sumą įmanoma užsidirbti per tam tikrą laikotarpį. Nusistačius finansinius tikslus, toliau sudaromas biudžeto planas. Apibendrintai biudžeto planavimą galima suskirstyti į tokius etapus: asmeninio balanso sudarymą (pajamų ir išlaidų skaičiavimą), išlaidų reviziją, ateinančio mėnesio išlaidų planavimą, biudžeto plano kontrolę, finansinių planų tikslinimą. Grafiškai biudžeto planavimo procesas pavaizduotas 1.2 paveiksle.

1.2 pav. Asmeninio biudžeto planavimo modelis

Antras žingsnis po finansinio tikslo nustatymo – vidutinių mėnesio išlaidų apskaičiavimas. Šiame etape surenkama visa informacija apie savo išlaidas: visus apsipirkimo parduotuvėse čekius, bankų sąskaitų išrašus, komunalinių mokesčių sąskaitas ir pan. Atskirai pažymimos išlaidos, kurios nėra dokumentuotos, pvz.: apsipirkimas turguje, įvairios rinkliavos ir pan. Šio žingsnio tikslas – suskaičiuoti vidutinės mėnesio išlaidas, todėl kuo daugiau duomenų surenkama tuo tikslesnis bus biudžeto planas. Susumavus kelių mėnesių išlaidas apskaičiuojamos vidutinės mėnesio išlaidos. Dažnai jau pirmas finansinio plano žingsnis parodo, kad 10 proc. išlaidų buvo nereikalingos. Žinant tai, kitą mėnesį bus sunkiau skirtis su pinigais ir daug lengviau išvengti spontaniškų pirkinių.

Trečias žingsnis – vidutinių mėnesio pajamų apskaičiavimas. Daugumai tai bus darbo užmokestis, tačiau reikia įvertinti ir kitus pajamų šaltinius: pajamas už nuomą, autorinius darbus, mokesčių permokas, indėlių ar kitų vertybinių popierių palūkanas, pajamas iš turto pardavimo. Įvertinus papildomas pajamas suskaičiuojame vidutinės mėnesio pajamas.

Ketvirtas žingsnis – vidutinių mėnesio pajamų ir išlaidų palyginimas. Pajamos turėtų viršyti išlaidas. Tokiu atveju lėšų likutį galima būtų nukreipti taupymui ar investicijoms, kurios ateityje generuotų tam tikrą pinigų srautą. Arba, likusias lėšas reikia paskirstyti ankstesnių skolų grąžinimui. Jeigu vidutinės išlaidos viršija vidutinės pajamas, tolimesniuose finansinio plano žingsniuose atlikus išsamią išlaidų analizę, ir įvertinus tokių išlaidų reikalingumą ieškoma alternatyvų esamoms išlaidoms, arba iš viso jų atsisakoma, priešingu atveju finansiniai planai taps nepasiekiami ir vis labiau bus įsiskolinama.

Penktas žingsnis – vidutinių mėnesio išlaidų suskirstymas į grupes. Visas išlaidas galima suskirstyti į dvi dalis – kintamas ir pastovias. Pastovios išlaidos yra tokios, kurios kiekvieną mėnesį

išlieka panašios ir yra neišvengiamos, be to jų dydis tiesiogiai nepriklauso nuo mūsų. Prie šių išlaidų priskirtinos būsto paskolos įmokos arba nuoma, įmokos už kitas paskolas, komunaliniai mokesčiai ir pan. Tai yra būtinios į biudžetą įraukiamos išlaidos. Kintamosios išlaidos kas mėnesį gali keistis. Prie jų priskirtinos išlaidos apsipirkimams parduotuvėse ir prekybos centruose, išlaidos degalams, pramogoms, maitinimuisi kavinėse, dovanoms ir pan. Išlaidos skirstomos į šias kategorijas todėl, kad kintamos išlaidos yra pagrindinė sritis, kuri yra mažinama koreguojant biudžetą.

Šeštas žingsnis – finansinių planų tikslinimas. Šiame etape nustatomi trumpalaikiai finansiniai tikslai atsižvelgiant į pajamų ir išlaidų balansą. Jei pajamų ir išlaidų skirtumas yra neigiamas (išleidžiama daugiau negu uždirbama) arba teigiamas likutis yra nepakankamas ilgalaikiams finansiniams tikslams pasiekti, nustatomi tarpiniai tikslai, pvz. per artimiausius tris mėnesius padengti skolą ir pan.

Septintas žingsnis – numatomų mėnesio išlaidų plano sudarymas. Pagal anksčiau sudarytas išlaidų grupes sudaromas ateinančio mėnesio išlaidų planas.

Aštuntas žingsnis – suplanuotų išlaidų palyginimas su vidutinėmis mėnesio pajamomis. Numatomų išlaidų planas lyginamas su pajamomis ir įvertinamas atsižvelgiant į užsibrėžtus finansinius tikslus. Jei išlaidos viršija pajamas arba pinigų likutis per mažas pasiekti suplanuotam tikslui, yra peržiūrimos suplanuotos išlaidos ir bandomi rasti būdai išlaidoms sumažinti. Šis, devintas žingsnis – labai svarbus, nes jis gali būti sunkiausias, kadangi vertinant savo galimybes labai svarbu atskirti realius poreikius nuo tiesiog norų.

Paskutinis, dešimtas žingsnis – praėjusio mėnesio realių išlaidų palyginimas su planuotomis. Pasibaigus mėnesiui reikia įvertinti kaip laikomasi plano, kur sekasi gerai, o kur dar reikia pasistengti.

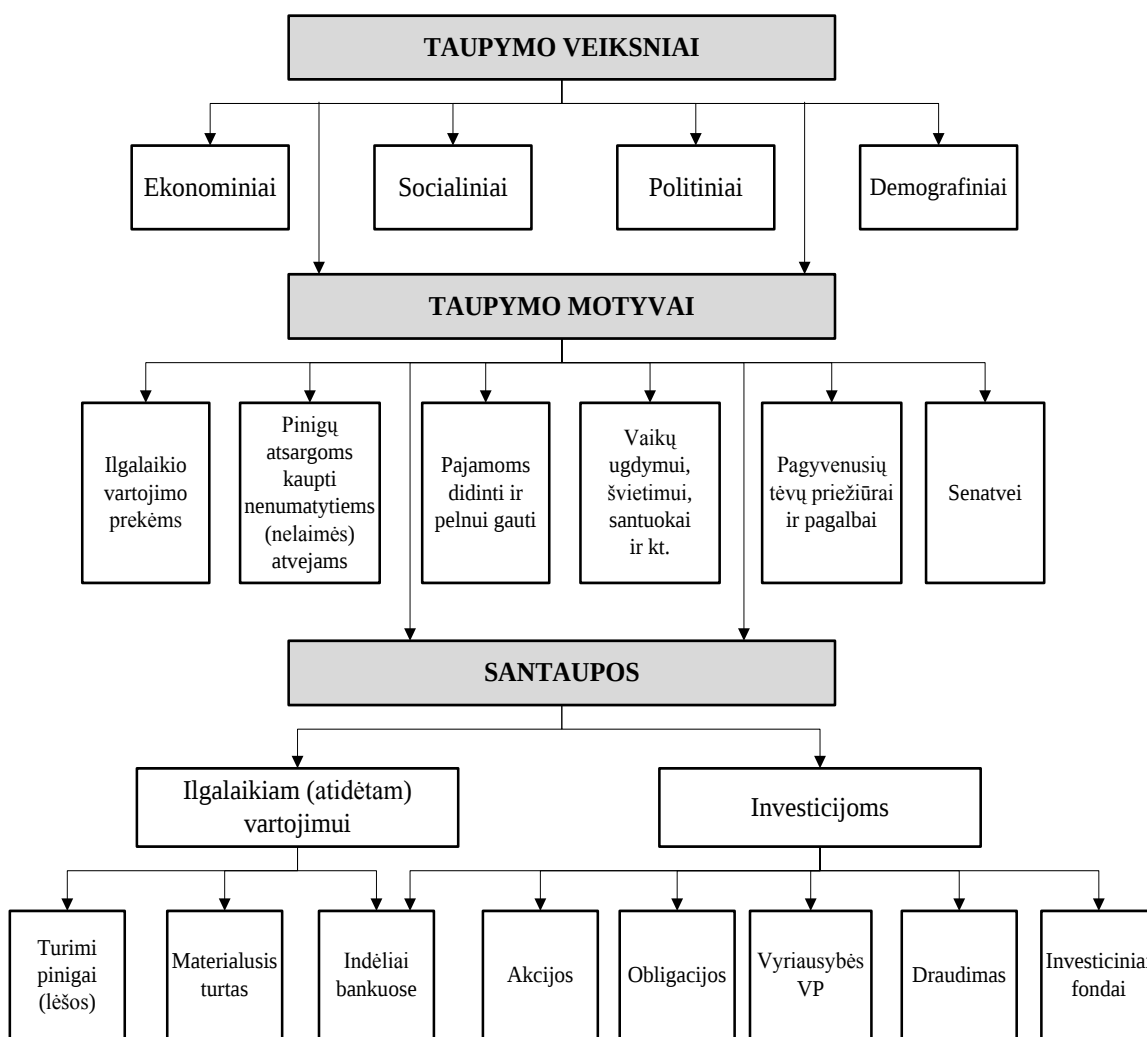
Suskaičiavus realias praėjusio mėnesio išlaidas bei pajamas (jos irgi gali skirtis nuo planuotų, pvz. dėl laikino nedarbingumo) ir atsižvelgus į pasikeitusias gyvenimo sąlygas ar aplinkybes, sudaromas naujo mėnesio finansinis planas. Neplanuotai pasikeitus gyvenimo sąlygoms prieš planuojant naują mėnesį, gali tekti peržiūrėti trumpalaikius finansinius planus.

Apžvelgus asmeninių finansų planavimo etapus, galima teigti, jog asmeninių finansų planavimas – tai procesas, reikalaujantis daug laiko, pastangų ir priklausantis nuo daugelio veiksnių (asmens amžius, turimos pajamos, priimtina rizika ir kt.). Be to, tai nuolat vykstantis procesas ir neužtenka numatyti tikslą ir suplanuoti, kaip jo siekti, bet būtina nuolat tikrinti, kaip pasikeitė rinka, ar tikslas tebėra siektinas ir pan. Taigi asmuo, kuris planuoja savo finansus, privalo tai daryti nuosekliai ir visą gyvenimą.

1.4. Gyventojų santaupų reikšmė, taupymo tikslai ir motyvai

Taupydami ne tik užtikriname saugią savo ateitį, bet ir prisidedame prie savo šalies gerovės. Gyventojų santaupos yra vienas iš pagrindinių šalies vidaus finansų išteklių ir kredito šaltinių, skatinantis ekonomikos augimą, nes per finansinio tarpininkavimo paslaugas yra transformuojamos į šalies paskolas ir investicijas. Kita, gyventojų santaupos mažina pinigų kiekį (dalis pajamų, kurias naudoti atidedama tam tikram laikotarpiui, nedalyvauja apyvartoje) dėl to, mažėja prielaidos infliacijai atsirasti. Santaupos ūkiui – tai papildomas kreditavimo lėšų šaltinis verslui plėtoti. Gyventojų investicinis aktyvumas yra smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros pagrindas ir teikia galimybę sukurti ūkio šakų plėtros prielaidas. Galiausiai, santaupos apibūdina ir gyventojų pragyvenimo lygį, yra gyventojų gerovės rodiklis, kuris rodo gyventojų gebėjimą ekonomiškai mąstyti, finansinę jų kultūrą.

Santaupų formavimosi procesas priklauso nuo objektyvių ir subjektyvių veiksnių, gyventojų tikslų. Taupymo procesas yra suvokiamas kaip sistema iš trijų lygmenų (žr. 1.2 paveikslą).

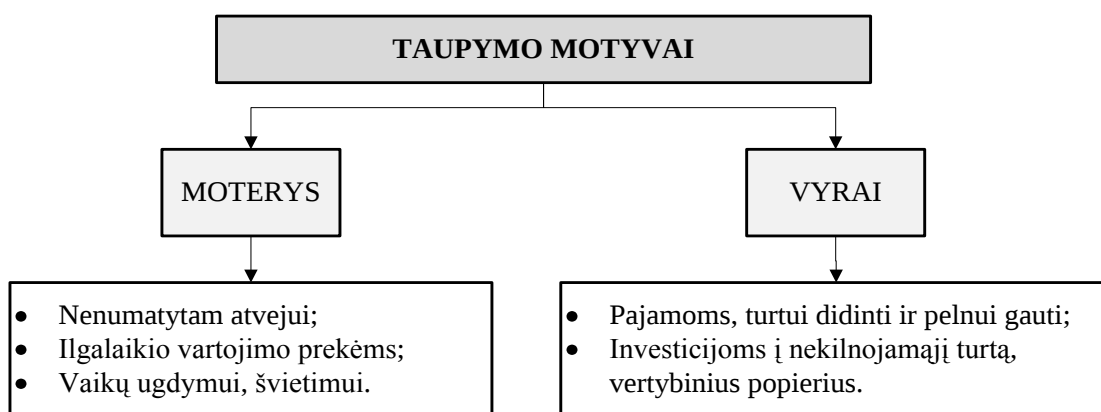

1.3 pav. Lietuvos gyventojų santaupų formavimo modelis¹

¹ Rakauskienė O. G., Bikas E., Lietuvos gyventojų santaupos: Moterų ir vyrų taupymo elgsenos modeliai, Ekonomika, 79: VU leidykla, p. 126.

Vieni iš pagrindinių taupymo veiksnių – ekonominiai: augant šalies ekonomikai didėja gyventojų pajamos, todėl didėja galimybė taupyti. Politiniai – politiniai sprendimai, politinis stabilumas. Socialiniai ir demografiniai: išsilavinimas, amžius, lytis ir pan. Taupymo elgsena ir motyvai priklauso ir nuo asmenybės bruožų, patirties, lūkesčių, gyvenimo būdo.

Lietuvoje buvo atliktas sociologinis tyrimas, kurio metu buvo bandyta išsiaiškinti, kokie pagrindiniai Lietuvos gyventojų taupymo motyvai ir investavimo įpročiai [23]. 62 proc. respondentų nurodė, kad pagrindinis taupymą lemiantis veiksnys yra pajamos. Tyrimo metu paaiškėjo, kad vyrų ir moterų santaupų kūrimo prioritetai ir motyvai stipriai skiriasi (žr. 1.4 pav.), tačiau tiek vyrai, tiek moterys taupo pinigus nenumatytiems atvejams ir šis atsargumo motyvas dažnesnis didėjant respondentų amžiui.

1.4 pav. Prioritetiniai moterų ir vyrų santaupų kūrimo motyvai¹

Moterys daugiau linkusios taupyti konkrečiam tikslui, o vyrai tam, kad padidintų turtą. Tyrimo metu išryškėjo, kad Lietuvoje 37,5 proc. moterų ir 48,7 proc. vyrų neturi finansinio pajėgumo taupyti. Tai ypač būdinga vidurinėsios kartos moterims ir vyrams. Iš to galima daryti išvadą, kad Lietuvos visuomenė yra pakankamai skurdi. Be to, tyrimas parodė, kad Lietuvoje priešingai F. Modiglianio išvestai formulei: jauni taupo, seni leidžia, Lietuvoje jaunimas nesirūpina savo ateitimi ir visiškai netaupo.

Iki 2007 metų vidurio Lietuvos ekonomika augo: didėjo vartojimas, kurį skatino lengvai gaunamos banko paskolos ir mažos palūkanų normos. Gyventojai daug skolinosi ir daug vartojo. Kaip parodė gyvenimas, daugelis namų ūkių finansinei krizei nebuvo pasiruošę, t. y. neturėjo jokių santaupų, bet turėjo dideles skolas.

Visuomenė, paprastai pradeda intensyviau taupyti ir kontroliuoti išlaidas įvairių ekonominių šalies ar asmeninių krizių laikotarpiu, kai atsiranda didesnis neužtikrintumas dėl rytdienos, t. y. atvirkščiai nei galėtų tai daryti ekonominio pakilimo metu, nes empiriškai yra

¹ Rakauskienė O. G., Bikas E., Lietuvos gyventojų santaupos: Moterų ir vyrų taupymo elgsenos modeliai, Ekonomika, 79: VU leidykla, p. 126.

įrodyta, kad esant didesnėms pajamom ekonominio pakilimo metu yra daugiau galimybių taupyti. Tai, vis dėl to, ką reikėtų daryti esant ekonominei ir finansų krizei: taupyti ar vartoti? Vienareikšmio atsakymo nėra ir visada atsiras priešinga argumentuota nuomonė: vienaip turėtų elgtis Valstybė, kitaip – namų ūkio subjektas.

Peršasi išvada, kad valdant savo asmeninius finansus taupyti reikėtų esant pakilimui, o esant nuosmukiui – vartoti.

Tačiau, jei sutaupyti pinigai saugiai gulės namuose, suplanuotos gerovės senatvėje galima ir neturėti, todėl, kad pinigai šiandien yra verti daugiau nei pinigai bus verti rytoj. Viena to priežasčių yra infliacija. Tai reiškia, jog jei šiandien išleidžiame 100 litų, vietoj to, kad juos investuotume ir uždirbtume palūkanas, prarandame galimybę po kokių 40 metų, kai senatvėje pajamos tikriausiai nebebus tokios didelės, naudotis 704 litų turtu, darant prielaidą, kad per 40 metų palūkanos visą laiką būtų 5 proc. didesnės nei infliacija, kas yra gana reali grąža ilgu laikotarpiu ($100 \times 1.05^{40} = 704$).

1.5. Gyvybės draudimas

Gyvybės draudimas yra privaloma bet kokio finansinio plano dalis, nes gali tapti išsigelbėjimu šeimai, netekusiui pagrindinio savo maitintojo: gauta draudimo suma leis jai išgyventi, prisitaikyti prie naujų sąlygų, suteiks galimybę vaikams mokytis ir pan. Ekspertai paprastai siūlo, kad gyvybės draudimo suma būtų 5–7 kartus didesnė už metines maitintojo pajamas. Be to, investicinis gyvybės draudimas yra vienas iš būdų sukaupti papildomų lėšų pensijai. Ši draudimo rūšis gyvybės draudimo bendrovių siūloma kaip alternatyva III pakopos pensijų fondui. Investicinis gyvybės draudimas išsiskiria tuo, kad vienu metu teikiamos dvi paslaugos: dalis apsidraudusio asmens įmokėtų lėšų yra investuojama, o kita dalis skiriama gyvybės apdraudimui.

Nereikėtų pamiršti, kad mokesčiai mokami taip pat už abi paslaugas, nors jos ir neišskiriamos, taigi asmuo turėtų gerai apmąstyti savo poreikius. Jei mirties atveju išmokos iš gyvybės draudimo bendrovių reikalingos, pavyzdžiui, vaikams, tuomet patartina rinktis investicinį gyvybės draudimą, o jei reikalingas tik pensinis kaupimas – III pakopos pensijų fondas.

1.6. Kaupimas senatvei

Yra paskaičiuota, kad išėję į pensiją nepajustume gyvenimo lygio pablogėjimo, turėtume gauti pensiją, kuri siektų 70 proc. buvusio atlyginimo.

Tarptautinė draudimo grupė „Aviva“ ir tarptautinė audito bendrovė „Deloitte“ atlikusios bendrą tyrimą skaičiuoja, kad šiuo metu dirbantiems ir į pensiją 2011–2051 m. išeisiantiems šalies gyventojams iki visavertės pensijos kasmet pritrūks 4,5 mlrd. Lt arba po 800 Lt žmogui per mėnesį.

Bendrovių specialistai skaičiuoja, kad vidutinę algą (2030 Lt) gaunančiam keturiasdešimtmečiui per mėnesį pritrūks 762 Lt, kad gautų 70 proc. buvusio atlyginimo pensiją. Skaičiavimai atlikti remiantis prielaida, kad gyventojas II pakopos pensijų sistemoje dabartinėmis sąlygomis (I II pakopos) pensijų fondą nukreipiama 2 proc. pajamų. Kad nejustų stygiaus, jam jau dabar reikėtų per mėnesį atidėti 336 Lt (14 proc.) savo pajamų taupymui. Pritaikius pajamų mokesčio lengvatą atidedama suma siektų 286 Lt (14 proc.) pajamų. Atitinkamomis sąlygomis dirbančiam trisdešimtmečiui pensijos stygius sudarys 1216 Lt per mėnesį. Jam kompensuoti būsimasis pensininkas taupymui turėtų skirti 280 Lt (14 proc.) savo pajamų, pasinaudojęs mokesčių lengvata – 238 Lt (12 proc.). Dabartiniam penkiasdešimtmečiui iki orios pensijos trūks 456 Lt per mėnesį. Taupymui jam reikėtų atidėti 485 Lt (24 proc.) pajamų, pasinaudojus mokesčių lengvata – 412 Lt (20 proc.)¹.

Norint susiskaičiuoti, kiek reikia sukaupti lėšų, kad galėtume socialiai gyventi išėję į pensiją ar net pasitraukti į pensiją anksčiau, reikėtų žinoti 4,5 proc. taisyklę. Ji teigia, kad turint sumą, iš kurios paėmus 4,5 proc. galima už juos gyventi vienus metus, jau galima nebedirbti. Lėšas investuojant subalansuotai, vidutinė metinė tokio krepšelio grąža turėtų būti 6,5 proc. Iš jų 4,5 proc. būtų skiriami pragyvenimui, o 2 proc. būtų reinvestuojami ir skirti lėšų nuvertėjimui dėl infliacijos kompensuoti (istoriškai ilgesnio laikotarpio vidutinė metinė infliacija yra apie 2 proc.). Taigi laikui bėgant išmokų ir sukauptos sumos perkamoji galia nesumažėtų.

Bendra pensijai kaupti investicijų portfelyje taisyklė – obligacijų procentas turėtų būti lygus žmogaus amžiui. Pvz., 65 metų žmogaus 65 proc. pensijai skirtų lėšų galėtų būti investuojamos į obligacijas, 35 proc. – į akcijas [16].

Apibendrinant pirmąją dalį, galime teigti, kad sudarant savo asmeninį ar šeimos finansinį planą, labai svarbu numatyti ilgalaikius tikslus ir jų laikytis. Peržiūrėti ir prireikus koreguoti jį rekomenduojama kartą per metus ar iš esmės pasikeitus gyvenimo aplinkybėms. Jeigu planas ilgalaikis ir sudarytas teisingai, jam įtakos neturėtų daryti ir trumpalaikiai svyravimai finansų rinkose.

Kaip minėta, asmeninių finansų planavimas apima keturias prioritetines sritis: rezervo kaupimą nenumatytiems atvejams, apsidraudimą nuo nelaimingų atsitikimų, kaupimą senatvei ir investavimą. Aukščiausia gyventojų santaupų forma – investicijos. Perfrazuodamas Senekos mintį, „Turtingas – ne tas, kuris daug uždirba, o tas, kuris teisingai tą uždarbį naudoja“, M. Romerio universiteto dėstytojas profesorius R. Jasinavičius teigia, kad pinigų investicijoms visada atsiras atsisakius „išlaidų rėčio“ arba kitaip tariant, atsisakius nereikalingų išlaidų, griežtai ir teisingai valdant savo asmeninius finansus [37].

¹ <http://www.manopinigai.lt>, 2010-09-22.

II. INVESTAVIMAS

Bendraja prasme *investiciją* galima apibūdinti kaip dabartinių lėšų atidėjimą tam tikram laikotarpiui siekiant gauti kompensaciją už lėšų atidėjimo laikotarpį, planuojamą infliacijos normą ir lėšų atgavimo ateityje riziką. Skirtingi investuotojai už investuotus pinigus nori gauti skirtingą kompensaciją, taip vadinamą, reikalaujamą pelningumą. Tai reiškia:

Reikalaujamas pelningumas = pinigų laiko vertė (realioji palūkanų norma) + planuojama infliacija + rizikos premija [15].

Investicijos gali būti įvairios: į įrengimus ir pastatus (įmonės), vertybinius popierius, nekilnojamą turtą, netradicines investavimo priemonės, žmogiškąjį kapitalą ir pan. G. Kancerevyčius investicijas skirsto į *finansinių instrumentų* (vertybinių popierių) pirkimą ir *materialiąsias investicijas* [15].

LR Civilinio kodekso 1.101 straipsnyje *vertybinis popierius* apibrėžiamas taip: „Vertybinis popierius, kaip civilinių teisių objektas, – tai dokumentas, patvirtinantis jį išleidusio asmens (emitento) įsipareigojimus šio dokumento turėtojui. Vertybinis popierius gali patvirtinti dokumento turėtojo teisę gauti iš emitento palūkanų, dividendų, dalį likviduojamos įmonės turto ar emitentui paskolintų lėšų (akcijų, obligacijų ir kt.), teisę ar pareigą atlygintinai ar neatlygintinai įsigyti ar perleisti kitus vertybinius popierius (pasirašymo teises, būsimuosius sandorius, opciones, konvertuojamas obligacijas ir kt.), teisę gauti tam tikras pajamas ar pareigą sumokėti, pasikeitus vertybinių popierių rinkos kainoms (indeksui ir kt.). Vertybiniu popieriumi taip pat laikomas dokumentas, kuriuo tiesiogiai pavedama bankui išmokėti tam tikrą pinigų sumą (čekiai), ar kuris patvirtina pareigą sumokėti tam tikrą pinigų sumą šiame dokumente nurodytam asmeniui (vekseliai), arba kuris įrodo nuosavybės teisę į prekes (prekiniai vertybiniai popieriai), taip pat dokumentas, patvirtinantis teisę ar pareigą įsigyti ar perleisti prekinis vertybinius popierius (išvestinis prekinis vertybinis popierius)“ [20].

Materialiosios investicijos daromos į materialųjį turtą: antikvariatą, brangakmenius, meną, vyną, nekilnojamąjį turtą ir pan.

Asmeninių finansų požiūriu investavimo pirminė paskirtis – ilgalaikių šeimos finansinių tikslų realizavimas, finansinio saugumo užtikrinimas.

Toliau, šiame skyriuje smulkiau bus nagrinėjamas investavimas į vertybinius popierius ir materialųjį turtą, aptariama su kokiomis rizikomis galima susidurti investuojant į vieną ar kitą turtą, koks yra įvairių investicijų likvidumas, trūkumai ir pranašumai. Darbe nebus nagrinėjamos investicijos į nekilnojamąjį turtą.

2.1. Investavimas į vertybinius popierius ar jų rinkinius (fondus)

Vertybiniai popieriai gali būti klasifikuojami pagal įvairius požymius:

- į materialius ir nematerialius, pagal išraiškos formą;
- į vardinius, pareikštinius ir orderinius, pagal disponavimo būdą;
- į pirminius ir išvestinius.

Teisės teorijoje ir praktikoje priimta vertybinius popierius skirstyti į: pinigų rinkos priemones, skolas, nuosavybės ir prekinis dokumentus [28].

2.1.1. Pinigų rinkos priemonės

Pinigų rinkos priemone yra laikytina tokia investicija, kurią galima greitai paversti pinigais. Tai – indėliai bankuose, gryniesi pinigai, izdo vekseliai ir pan.

Populiariausia pinigų rinkos priemonė – *indėliai bankuose*. Tai labai saugi investicija ir iki tam tikros ribos visiškai apdrausta. Pagal LR indėlių ir išsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymą, indėliai iki 100000 eurų (ar ekvivalenčia suma kita valiuta) yra apdrausti. Už indėlius mokamos palūkanos, tiesa, nelabai didelės, todėl dažnai jos gali būti net mažesnės už infliaciją. Tokiu atveju, pinigai nuvertės, nors šiek tiek mažiau, nei *gryniesi pinigai*, laikomi banko sąskaitoje ar namuose.

Bankų asociacijos duomenimis, Lietuvos gyventojų laikomos lėšos terminuotuosiuose indėliuose ir einamosiose sąskaitose pastaruoju metu itin augo. Per pirmuosius 2010 metų vasaros mėnesius indėlių suma šalies bankuose išaugo 693,6 mln. Lt ir liepą bendrasis indėlių portfelis viršijo 43 mlrd. Lt. Tačiau palūkanos už indėlius bankuose šiuo metu taip pat yra ypač mažos (žr. 1 lentelę) ir, pasak, asmeninių finansų specialistų, gyventojai elgiasi tiesiog neracionaliai [38].

1 lentelė. Palūkanų normos Lietuvos bankuose¹

Bankas	Palūkanų procentas				
	Terminas mėnesiais				
	1	3	6	9	12
Citadelė	1,05	2	2,9	3,05	3,25
Danske bankas	0,3	1	1,5	1,6	2
DnB Nord	0,35	0,6	0,8	0,8	1
Finasta	0,8	1,8	3,2	3,7	4,3
Medicinos bankas	1,1	2,1	3,6	4	4
Nordea	0,1	1	1	1,1	1,1
SEB bankas	0,1	0,6	1	1,3	1,7
Snoras	1	2	3,6	4	4,5
Swedbank	0,15	0,35	0,6	1,1	1,4
Šiaulių bankas	1	1,85	3,35	3,8	4,3
Ūkio bankas	1	2,2	3,7	4,2	4,7

¹ Duomenų šaltinis: www.indeliai.lt, 2010-09-15.

Kita populiari pinigų rinkos priemonė – *iždo vekseliai*. Tai trumpalaikis, ne ilgiau kaip per 1 metus išperkamas Vyriausybės vertybinis popierius, patvirtinantis jo turėtojo teisę numatytais terminais gauti jų nominaliąją vertę atitinkančią sumą [27; 2]. Tai viena saugiausių investicijų, nes garantuojama valstybės turtu. Juos galima bet kada pirkti ir parduoti rinkoje, nesulaukus išpirkimo termino.

Pinigų rinkos priemonės yra trumpalaikės investicijos su maža rizika, kurių pajamingumas taip pat nėra didelis, todėl labiau tinka trumpalaikiai finansinei apsaugai nei pelnui gauti. Tačiau, jei šalyje sparčiai auga infliacija, palūkanos, gautos už šias priemones nekompensuos pinigų nuvertėjimo.

Pinigų rinkos priemonės labiausiai tinka kaupti nenumatytiems atvejams, nes prireikus pinigų per trumpą laiką ir be didelių nuostolių juos galima paversti pinigais, t. y. jos yra likvidžiausios investicijos.

2.1.2. Nuosavybės vertybiniai popieriai – akcijos

Akcijos – tai nuosavybės vertybiniai popieriai, kuriuos įsigijęs asmuo įgyja tam tikrų teisių, pavyzdžiui, teisę dalyvauti bendrovės valdyme: balsuoti visuotiniuose akcininkų susirinkimuose, teisę gauti dividendus, teisę į bendrovės turto dalį, likusią po bendrovės likvidavimo, ir kt. Priklausomai nuo to, kiek akcijų asmuo įsigijo, jis tampa bendrovės bendrasavininkiu ar vieninteliu savininku.

Klaidinga manyti, kad akcija – tai materialus daiktas, t. y. tam tikras popieriaus lakštas su vandens ženklais ir atitinkamais įrašais jame. Akcinių bendrovių akcijos gali būti tik nematerialios. Įsigijus akcinės bendrovės akcijų, finansų maklerio įmonėje yra atidaroma asmens vertybinių popierių sąskaita, kurioje fiksuojama, kiek ir kokių akcijų jis turi. Kitaip yra su uždarytų akcinių bendrovių akcijomis, nes jos gali būti ir nematerialios, t. y. nuosavybė fiksuojama asmens vertybinių popierių sąskaitoje, ir materialios, t. y. popieriaus lakštas su visais reikalingais rekvizitais.

Visos bendrovių akcijos yra vardinės, o pagal akcijų savininkams suteikiamas teises jos skirstomos į paprastas ir privilegijuotasias.

Paprastosios vardinės akcijos sudaro pagrindinę bendrovės akcijų dalį. Visos paprastosios vardinės akcijos suteikia balsavimo teisę, t. y. viena akcija suteikia vieną balsą. Akcininkai balsuoja susirinkimuose įvairiais bendrovei svarbiais klausimais (tvirtina finansinę atskaitomybę, auditorių išvadas ir ataskaitas, renka bendrovės valdymo organus ir kt.). Akcininkai taip pat turi teisę gauti dividendus, jeigu bendrovė dirba pelningai, tačiau dividendai jiems nėra garantuoti. Paprastųjų akcijų savininkai dividendus gali gauti tik po to, kai jie išmokami privilegijuotųjų akcijų savininkams, o jiems išmokėjus, dar lieka pelno paprastųjų akcijų savininkų dividendams. Nors dividendai ir nėra garantuoti, bet bendrovės klestėjimo laikotarpiu paprastųjų akcijų savininkai gali

gauti didesnius dividendus nei privilegijuotųjų akcijų savininkai, kurių dividendai yra nustatyti bendrovės įstatuose. Bendrovei bankrutavus ar priėmus sprendimą likviduotis, paprastųjų akcijų savininkai yra paskutiniai tarp pretenduojančiųjų į likviduojamos bendrovės turtą. Tai reiškia, kad pirmiau bus tenkinamos kitų, teisę į bendrovės turtą turinčiųjų pretenzijos (valstybės, kreditorių, obligacijų savininkų, privilegijuotųjų akcijų savininkų) ir tik su jais atsiskaičius, jei dar lieka turto, jis proporcingai padalijamas paprastųjų akcijų savininkams.

Privilegiuotosios vardinės akcijos yra vertybiniai popieriai, garantuojantys investuotojams tam tikrus dividendus, bet paprastai nesuteikiantys balsavimo teisės. Bendrovės, išleidusios privilegijuotąsias akcijas, įstatuose turi būti nustatytas konkretus privilegijuotųjų akcijų dividendo dydis procentais, skaičiuojant nuo akcijos nominaliosios vertės. Pagrindinis privilegijuotųjų akcijų skirtumas nuo paprastųjų ir yra dividendai ir jų išmokėjimas: privilegiuotosios akcijos suteikia teisę gauti nustatyto procento dividendus ir jie turi būti išmokami pirmiau nei dividendai už paprastąsias akcijas.

Privilegiuotosios akcijos gali būti su kaupiamuoju arba su nekaupiamuoju dividendu. Privilegijuotųjų akcijų su kaupiamuoju dividendu savininkui garantuojama teisė į nustatyto dydžio dividendą, tačiau jeigu dividendams skirtos pelno dalies neužtenka visam nustatytam dividendui išmokėti, išmokama proporcingai sumažinta suma, o neišmokėta suma perkeliama į kitus finansinius metus. Privilegijuotųjų akcijų su nekaupiamuoju dividendu savininkams neišmokėta suma į kitus metus neperkeliama. Jeigu per 2 metus bendrovė neskiria privilegijuotųjų akcijų su kaupiamuoju dividendu savininkui viso nustatyto dividendo, šios akcijos įgyja balsavimo teisę iki tų metų, kuriais visiškai atsiskaitoma su šių akcijų savininkais, pabaigos.

Akininkams nusprendus, privilegiuotosios akcijos gali būti konvertuotos (pakeistos) į paprastąsias akcijas. Konvertuodama privilegijuotąsias akcijas su kaupiamuoju dividendu į paprastąsias, bendrovė turi visiškai atsiskaityti su privilegijuotųjų akcijų savininkais arba įsipareigoti įsiskolinimą padengti ne vėliau kaip iki kitų metų pabaigos.

Bendrovės gali išleisti ir *darbuotojų akcijas*, jeigu tai nustatyta jų įstatuose. Tai yra paprastosios vardinės akcijos, turinčios darbuotojų akcijų statusą. Šių akcijų įsigyti gali tik jas išleidusios bendrovės darbuotojai. Darbuotojų akcijų galiojimo terminas yra ne ilgesnis kaip 3 metai, o jam pasibaigus darbuotojų akcijos laikomos paprastosiomis akcijomis.

Bendrovės, išleisdamos akcijas, gauna lėšų (pinigų ar turto), kurios padeda joms plėtoti įmonės veiklą nesiskolinant tų reikiamų lėšų iš kitų šaltinių, pvz., bankų. Investuotojas, kuris perka akcijas, bendrovei pinigų neskolina, jo investuoti pinigai yra tiesiogiai naudojami tolesniam bendrovės veiklos plėtojimui [21].

2.1.3. Akcijų įsigijimo rizika

Prieš investuojant pinigus į akcijas, nereikėtų pamiršti, kad visada egzistuoja su šiuo investavimo būdu susijusi *rizika*. Jeigu bendrovė dirba sėkmingai ir uždirba pelno, iš to naudos turi ir akcininkai. Visuotiniame akcininkų susirinkime akcininkai balsuodami patys nusprendžia, kaip paskirstyti uždirbtą pelną – ar jį skirti veiklos plėtrai, ar išmokėti dividendus. Jeigu bendrovės akcininkams pastoviai yra mokami dividendai, akcijų vertė gali kilti. Tačiau jeigu bendrovė dirba nuostolingai ar netgi bankrutuoja, jos akcijų vertė krinta, akcininkams dividendai nebemokami, investuotojas, investavęs į tokią bendrovę, tiesiog praranda savo pinigus. Dėl nenusisėkusio bendrovės likimo ne visada reikėtų kaltinti vien tik vadovybę ar nesėkmingai susiklosčiusias tam tikras aplinkybes. Egzistuoja ir tokie rizikos faktoriai kaip bendra vertybinių popierių rinkos būklė ar šalies ekonominė situacija, kuri gali labai stipriai paveikti akcijų kainą. Be to, yra ir tokių bendrovių akcijų, kurias sunku parduoti, nes visiškai nėra paklausos. Pasirenkant savo investicijų objektą, visada reikėtų atsižvelgti į tokius veiksnius kaip bendrovės vadovybė, finansinė būklė, pardavimai ir pajamos, dividendų mokėjimas, perspektyvos, konkurencingumas ir t.t. Išmintingas investuotojas, prieš priimdamas sprendimą investuoti savo pinigus, visada patikrins minėtus veiksnius ir atsižvelgs į juos arba kreipsis į profesionalius finansų patarėjus, kurie yra savo darbo žinovai ir gali patarti, kur ir kaip investuoti pinigus.

2.1.4. Skolos vertybiniai popieriai – obligacijos

Obligacija – tai skolos vertybinis popierius, kai investuotojas skolina bendrovei tam tikrą pinigų sumą iš anksto nustatytomis sąlygomis ir sutartam laikotarpiui. Pasibaigus nustatytam laikui, bendrovė grąžina investuotojui pasiskolintą pinigų sumą (išperka obligaciją) ir už leidimą naudotis pinigais sumoka investuotojui. Palūkanos, priklausomai nuo nustatytų sąlygų, gali būti mokamos skirtingai. Jos gali būti sumokamos visos iš karto tuo metu, kai grąžinama paskola (išperkama obligacija), arba, jeigu obligacijos terminas yra ilgas, palūkanos gali būti mokamos keletą kartų priklausomai nuo nustatytų sąlygų. Obligacijos dažnai dar yra vadinamos fiksuotų pajamų vertybiniais popieriais, nes investuotojas žino, kokią sumą jis gaus.

Pagrindinės obligacijų charakteristikos yra:

- nominalioji obligacijos vertė – iš anksto nustatyta suma, kurią investuotojas skolina bendrovei, pirkdamas vieną obligaciją.
- obligacijų išpirkimo data – data, kurią bendrovė turi grąžinti investuotojui jo paskolintą pinigų sumą.
- palūkanų norma – tai bendrovės mokamos palūkanos už pasiskolintas lėšas. Dažniausiai bendrovės palūkanos išreikiamos procentais - skaičiuojant nuo nominaliosios obligacijos vertės.

Be pagrindinių obligacijos charakteristikų, investuotojui reikėtų atkreipti dėmesį ir į kitas iš anksto nustatytas sąlygas. Pavyzdžiui, gali būti nustatyta bendrovės teisė išpirkti obligaciją nepasibaigus terminui. Tokia pati teisė gali būti suteikta ir investuotojui – t. y. investuotojas gali turėti teisę reikalauti, kad bendrovė išpirktų obligaciją prieš išpirkimo terminą. Tačiau net ir tuo atveju, kai jeigu tokia teisė investuotojui nenustatyta, jam nebūtina laukti išpirkimo termino. Investuotojas kada panorėjęs gali parduoti savo kitam investuotojui.

Lietuvoje obligacijas leidžia akcinės bendrovės, uždaros akcinės bendrovės ir Vyriausybė. Pagal tai obligacijos skirstomos į įmonių obligacijas ir valstybės.

Įmonių obligacijos skirstomos į:

1. Obligacijas su fiksuota palūkanų norma – tai obligacijas, kurias įsigydamas investuotojas tiksliai žino, kokio dydžio palūkanos jam bus sumokėtos. Palūkanų mokėjimo terminai yra aptarti ir nustatyti iš anksto – jos gali būti mokamos visos iškart, išperkant obligacijas, kartą per metus, kitais nustatytais laikotarpiais.

2. Diskontuotas obligacijas – tai obligacijos su fiksuota palūkanų norma, bet parduodama ji žemesne kaina nei nominalioji vertė, o išperkama, sumokant sumą lygią nominaliajai vertei, tokiu būdu išpirkimo momentu sumokamos ir visos palūkanos. Obligacijos kaina šiuo atveju priklauso ir nuo palūkanų normos, ir nuo įsigijimo dienos.

3. Obligacijas su kintama palūkanų norma – tai obligacijos, kurias įsigydamas investuotojas negali tiksliai paskaičiuoti būsimos palūkanų sumos, tačiau yra nurodyta taisyklė (formulė), kuria remiantis, suėjus palūkanų mokėjimo terminui, bus apskaičiuojamos gautinos palūkanos. Paprastai nurodytoje formulėje yra vienas kintamas dydis, kurio tikslį reikšmę nustatoma palūkanų mokėjimo dieną. Pavyzdžiui, nurodyta, kad metinė palūkanų norma bus LIBOR 6 mėn. + (plius) 1 proc. Tai reiškia, kad palūkanų mokėjimo dieną bus žiūrima, kokių procentu bankai vienas kitam skolina pinigus pusei metų, ir prie tos sumos pridedamas fiksuotas procentas. Taigi šiuo atveju kiekvieną palūkanų mokėjimo datą investuotojo gaunama palūkanų suma keisis.

4. Konvertuojamosios obligacijos – tai tokios obligacijos, kai atėjus obligacijos išpirkimo laikui, vietoj paskolintos sumos investuotojas gauna ne pinigus, o atitinkamą skaičių bendrovės akcijų. Dažnai investuotojui suteikiama teisė pasirinkti, ar gauti akcijas, ar paskolintą pinigų sumą. Tačiau kartais iš anksto tiksliai įvardijama, kiek akcijų investuotojas gaus už vieną obligaciją. Obligacijos galiojimo laikotarpiu investuotojui mokamos palūkanos.

Valstybės obligacijos – tai kai skolinasi valstybė ir pati valstybė prisiima įsipareigojimą iš anksto sutartu terminu išpirkti obligaciją ir sumokėti nustatytas palūkanas. Laikoma, kad valstybės išleidžiamos obligacijos yra saugesnės ar net visiškai saugios, nes valstybė visada vykdo savo įsipareigojimus – t. y. laiku išperka obligacijas ir sumoka palūkanas. Tik išimtiniais atvejais dėl perversmų ar kataklizmų – valstybės obligacijų išpirkimas gali būti atidėtas. Kaip tik dėl to, kad

valstybės obligacijos laikomos saugiomis, už jas paprastai mokamos mažesnės palūkanos nei už įmonių obligacijas.

Vyriausybės vertybiniais popieriais – tai valstybės vardu Vyriausybės išleidžiamos obligacijos. Lietuvos Vyriausybės vertybiniai popieriai yra Vyriausybės obligacijos, išdo vekseliai ir taupymo lakštai.

Vyriausybės obligacijos skiriasi nuo išdo vekselių išpirkimo terminu. Vyriausybės obligacijų išpirkimo terminas yra ilgesnis nei vieneri metai, o *išdo vekselių* – trumpesnis nei vieneri metai. Lietuvos Vyriausybės obligacijas bei išdo vekselius gali įsigyti tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys. Abi Vyriausybės vertybinių popierių rūšys gali būti išleidžiamos su fiksuotomis ir su kintamomis palūkanų normomis. Be to, Vyriausybė platina savo vertybinius popierius ir Lietuvoje, ir užsienyje.

Taupymo lakštai – tai Vyriausybės obligacijos, skirtos tik fiziniams asmenims, skatinančios gyventojus taupyti. Taupymo lakštų antrinė apyvarta negalima, tačiau investuotojas gali, išleidimo momentu nustatytomis sąlygomis, pareikalauti, kad taupymo lakštai būtų išperkami pirma laiko [21].

2.1.5. Obligacijų įsigijimo rizika

Kaip ir visi vertybiniai popieriai, obligacijos patiria tam tikras rizikas, tai:

- *palūkanų normos rizika* – rizika patirti nuostolį dėl nepalankių palūkanų normų pokyčių rinkoje. Kylant palūkanų normai rinkoje, obligacijų kaina krenta, ir atvirkščiai;
- *emitento rizika* – rizika, kad obligaciją išleidęs subjektas laiku nesugebės įvykdyti savo įsipareigojimų, pav. laiku mokėti palūkanų arba išpirkti obligaciją suėjus terminui. Todėl, kuo nepatikimesnis emitentas, tuo didesnė rizika, bet tuo ir didesnės palūkanos;
- *infliacijos rizika* – jei infliacija bus didesnė nei mokamos palūkanos už obligaciją, investicijų grąža bus neigiama;
- *sandorio šalies ir atsiskaitymų rizika* – rizika patirti nuostolių dėl sandorio šalies nesugebėjimo įvykdyti savo įsipareigojimų ir pan.

Obligacijų pelningumas priklauso nuo palūkanų normos rinkoje, nuo emitento ir nuo obligacijos termino. Vidutinis istorinis obligacijų pelningumas yra apie 4–5 procentus, todėl, obligacija labiau tinka tiems, kas nori apsaugoti savo investiciją nei tiems, kurie nori iš investicijų uždirbti.

Asmuo, investavęs į obligacijas, gali planuoti savo būsimas įplaukas – grąžinamą sumą ir palūkanas. Taip pat jis iš anksto žino, kada paskolinti pinigai jam bus grąžinti ir kokiomis datomis

jam bus sumokamos palūkanos. Patogu ir tai, kad, kaip jau buvo minėta, investuotojui nebūtina laikyti obligacijos iki išpirkimo datos. Jis gali bet kada parduoti ją kitam investuotojui, jei to pageidauja.

2.1.6. Su akcijomis susietos obligacijos (SASO)

Su akcijomis susietos obligacijos – tai apdrausta investicija į akcijas (toliau – SASO, arba obligacija). Paprastai šios obligacijos siejamos ne su atskiromis akcijomis, bet su pasaulyje gerai žinomais akcijų indeksais. SASO išpirkimo suma tiesiogiai priklauso nuo to, kaip pakinta akcijų indeksas, su kuriuo šios obligacijos susietos. Tačiau, skirtingai nuo tiesioginių investicijų į akcijas, investicijos į SASO yra apdraustos. Emitentas garantuoja, kad, net ir nukritus akcijų indekso vertei, šių obligacijų išpirkimo metu jų savininkams bus išmokėta ne mažiau nei obligacijų nominalioji vertė. Investuotojai, įsigydami SASO, gali tikėtis akcijų rinkai būdingos investicijų grąžos, kuri dažniausiai bus didesnė nei investuojant į obligacijas su fiksuota palūkanų norma. Tačiau investuotojas, prieš įsigydamas SASO, turėtų įvertinti riziką, kuri yra būdinga tik SASO emisijoms.

Pagrindiniai dalykai, į ką investuotojas turėtų atkreipti dėmesį, yra šie:

1. *SASO emisijos kaina.* Labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, ar SASO emisijos kaina yra didesnė už obligacijos nominaliąją vertę, t. y. ar ji yra su priemoka, ar yra lygi obligacijos nominaliajai vertei. Priemoka už obligacijas gali būti skirta investavimo koeficientui padidinti ir į obligacijų išpirkimo kainą neįskaičiuojama. Tai reiškia, kad akcijų indekso vertės padidėjimo atveju obligacijų savininkas obligacijų išpirkimo metu gaus obligacijos nominaliąją vertę ir prieaugį, kuris priklausys nuo investavimo koeficiento dydžio ir indekso pokyčio, o tuo atveju, jeigu su obligacijomis susieto indekso galutinė vertė bus lygi indekso pradinei vertei arba sumažės, tai investuotojams obligacijų išpirkimo dieną bus išmokama tik obligacijos nominalioji vertė. Reikia įvertinti ir tai, kad obligacijų pelningumas yra skaičiuojamas ne nuo obligacijų įsigijimo kainos, o nuo nominaliosios vertės. Esant teigiamam akcijų indekso, su kuriuo yra susietos obligacijos, pokyčiui, obligacijos su priemoka gaus didesnę prieaugį nei obligacijos be papildomos priemokos, tačiau šis prieaugis gali būti mažesnis nei už obligacijas papildomai sumokėta priemoka, todėl investicijų grąža bus neigiama.

Jeigu obligacijų platinimo laikotarpis yra ilgas, tai obligacijų platinimo metu obligacijų įsigijimo kainai gali būti taikoma nuolaida (diskontas), tai reiškia, kad obligacijų emisijos kaina priklausys nuo obligacijų įsigijimo dienos (platinimo pradžioje obligacijų kaina bus mažesnė ir kiekvieną dieną didės).

2. *SASO įsigijimo mokestis.* Tarp emisijos sąlygų gali būti nustatyta, kad investuotojas turi papildomai sumokėti įsigijimo mokestį nuo įsigyjamų SASO nominaliosios vertės. Šis mokestis yra laikomas emitento pajamomis, todėl, skaičiuojant investicijos grąžą, reikia turėti galvoje tą faktą, kad šis mokestis investuotojui nebus grąžintas.

SASO prieaugis ir išpirkimo kaina apskaičiuojama pagal formules:

1) SASO išpirkimo kaina (K):

$$K = N + P, \quad (1)$$

čia: N – obligacijos nominalioji vertė;

P – SASO prieaugis;

2) SASO prieaugis (P):

$$P = N \times Q \times I_{pn}, \quad (2)$$

čia: N – obligacijos nominalioji vertė;

Q – investavimo koeficientas;

I_{pn} – indekso pelningumas.

3) Indekso pelningumas (I_{pn}):

$$I_{pn} = (I_{pb} - I_{pr}) / I_{pr}, \quad (3)$$

čia: I_{pr} – indekso pradinė vertė,

I_{pb} – indekso galutinė vertė.

3. *Su kokių indeksu (indeksų portfeliu) yra susietos obligacijos.* Kuo daugiau padidėja indeksas, su kuriuo susiejamoms obligacijoms, tuo didesnę prieaugį už jas gauna investuotojas. Informaciją apie indekso pokyčius galima rasti obligacijas leidžiančio emitento tinklalapyje, taip pat indeksu prekiaujančių vertybinių popierių biržų arba indeksą skaičiuojančios agentūros tinklalapiuose.

4. *Kokiu metodu yra skaičiuojama galutinė indekso reikšmė.* Jei galutinė indekso reikšmė nustatoma imant vieną konkrečios datos indekso reikšmę, tai SASO yra rizikingesnės nei tuo atveju, kai indekso galutinė reikšmė lygi kelių indekso reikšmių aritmetiniam vidurkiui. Reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kokiu metodu yra apskaičiuojamas indeksų reikšmių vidurkis. Vienas metodas – kai indekso galutinė reikšmė nustatoma pagal indekso reikšmę, fiksuojamą kas mėnesį per paskutinius vienerius obligacijų galiojimo metus, kitas – kai indekso reikšmės fiksuojamos kas ketvirtį per visą obligacijų galiojimo laikotarpį. SASO pajamingumas labai priklauso nuo nustatyto indekso galutinės reikšmės nustatymo metodo.

5. *Obligacijų likvidumas.* Šiuo metu su akcijomis susietomis obligacijomis Vilniaus vertybinių popierių biržoje neprekiuojama, todėl gali būti nelengva jas parduoti kitiems investuotojams. Paprastai obligacijų emisijos sąlygose būna numatyta, kad investuotojai įsigytas obligacijas galės parduoti jas išleidusiam emitentui. Antrinėje rinkoje su akcijomis susietų

obligacijų pirkimo ir pardavimo kaina gali būti ir mažesnė, ir didesnė už nominaliąją vertę – tai priklauso nuo akcijų kainų indekso vertės pokyčių [21].

2.1.7. Su SASO susiję rizikos veiksniai

Prieš investuodami į SASO investuotojai turėtų įvertinti specifines su šiomis obligacijomis susijusias rizikas. Pagrindines iš jų:

1. *Priemokos rizika.* Priemoka už obligacijas į obligacijų išpirkimo kainą neįskaičiuojama, todėl rizikuojama prarasti sumokėtą priemoką.

2. *Obligacijų įsigijimo mokestis.* Šis mokestis laikomas emitento pajamomis, todėl, skaičiuojant investicijos grąžą, reikia nepamiršti to, kad šis mokestis investuotojui nebus grąžintas.

3. *Likvidumo rizika.* Šiuo metu su akcijomis susietomis obligacijomis Vilniaus vertybinių popierių biržoje neprekiuojama, todėl rinkos kainos nėra, gali būti sunku surasti pirkėją, be to, bankai neįsipareigoję išpirkti obligacijų pirma laiko.

4. *Nenumatyti įvykiai ir prieaugio skaičiavimo rizika.* Jeigu atsiranda nenumatyti įvykiai (prekybos akcijomis, kurios naudojamos skaičiuojant indeksą, sustabdymas; agentūros sprendimas neskaičiuoti indekso ir kt.) arba padidėja pasirinkimo sandorio rizikos valdymo sąnaudos, tuomet emitentas nustato indekso uždarymo reikšmę arba pakeičia prieaugio apskaičiavimo tvarką ar jos dydį vadovaudamasis Tarptautinės apsigėrimo sandorių ir išvestinių finansinių priemonių asociacijos (ISDA) patvirtintomis „2002 ISDA akcijų išvestinių finansinių priemonių apibrėžimų“ taisyklėmis. Tai reiškia, kad emitentas gali investuotojams išmokėti mažesnę nei obligacijų išleidimo metu nustatyta tvarka paskaičiuotą prieaugio sumą arba iš viso jos nemokėti.

5. *Piniginių lėšų įšaldymo rizika.* Tuo atveju, jei indekso galutinė vertė, lyginant su pradine verte, nepadidėja, investuotojas obligacijų išpirkimo metu gaus tik nominaliąją obligacijų vertę.

6. *Emisijų anuliavimo rizika.* Tarp obligacijų emisijos sąlygų gali būti nustatyta, kad obligacijų emisija gali būti laikoma neįvykusia ir anuliuota, jei, pasibaigus platinimo terminui, investavimo koeficiento reikšmė būtų nustatyta mažesnė nei prospekte nurodyta mažiausia investavimo reikšmė arba obligacijų būtų išplatinta mažiau nei obligacijų emisijos prospekte nurodytas minimalus platinamų obligacijų kiekis. Tokiu atveju, pasibaigus platinimui, investuotojui yra grąžinama obligacijų nominalioji vertė. Jei SASO įsigijimo metu buvo papildomai sumokėta priemoka ir įsigijimo mokestis, tai ir šie mokesčiai investuotojui yra grąžinami be jokių atskaitymų [21].

2.1.8. Investiciniai fondai (akcijų ir obligacijų rinkiniai)

Investicinis fondas (toliau – fondas) – tai daugelio investuotojų sunešti pinigai, kurie investuojami į akcijas, obligacijas, pinigų rinkos priemones, kitus vertybinius popierius ar jų derinius [21]. Šių investicinių priemonių rinkinys yra vadinamas fondo investicijų portfeliu. Fondo turtas yra visų investicijų rinkinys ir piniginės lėšos. Fondo turtas laikui bėgant kinta dėl gaunamų pajamų (dividendų ir palūkanų), pelno arba nuostolio fondui pardavus investicinę priemonę, dėl padidėjusios arba sumažėjusios investicinių priemonių vertės, dėl naujų fondo dalyvių įmokėtų piniginių įnašų arba išeinančių iš fondo dalyvių atsiimamų jiems priklausančių pinigų. Būsimam fondo dalyviui įmokėjus piniginių įnašą, pinigai konvertuojami į investicinius vienetus (arba fondo akcijas), atsižvelgiant į investicinio vieneto (fondo akcijos) kainą.

Investavimas į investicinius fondus yra tinkamas būdas siekti tam tikrų finansinių tikslų. Ilgalaikis tikslas galėtų būti, pavyzdžiui, sukaupti lėšų vaikų išsilavinimui ar saugiai senatvei, trumpalaikis tikslas – sukaupti lėšų pradiniam įnašui įsigyjant automobilį ar būstą. Investiciniai fondai – viena iš galimybių įgyvendinti šiuos tikslus. Investiciniai fondai yra populiarūs, nes galima investuoti nedideles pinigų sumas (pvz. 100 Lt). Kai daug žmonių sudeda pinigus į fondą, bendra suma susidaro pakankamai didelė, ir ją galima efektyviai investuoti. Fondo turtą valdo ne dalyviai, o profesionalus fondo valdytojas, todėl, norint tapti fondo dalyviu, nebūtina turėti gilių žinių apie investavimą, nes kur investuoti fondo turtą sprendžia, fondo valdytojas. Investicinis fondas atvėrė galimybes siekti investavimo tikslų žmonėms, turintiems nedideles pinigų sumas ir nedaug žinių apie investavimą.

Fondai skirstomi pagal tai, kur investuojama: į pinigų rinkos priemones, obligacijas ar akcijas. Be to, fondai gali būti ir mišrūs, pavyzdžiui, 30 proc. pinigų investuojama į akcijas, o 70 proc. – į obligacijas. Kiekviena fondų rūšis skiriasi pajamomis ir rizika. Dažniausiai galimybė gauti didesnes pajamas reiškia ir didesnę riziką uždirbti mažiau, nei tikėtasi, arba net atsiimti mažiau pinigų, nei į fondą buvo įdėta.

Pinigų rinkos priemonių fondai – mažiausiai rizikingi, lyginant su kitomis fondų rūšimis. Jų investicijų portfelius sudaro pinigų rinkos priemonės: bankų indėlių sertifikatai, komerciniai vekseliai, bankų akceptai, valstybės ar savivaldybės vekseliai ir pan. Šios pinigų rinkos priemonės reiškia trumpalaikį skolinimą patikimoms institucijoms – Vyriausybei, savivaldybei, bankams ir kt. Pinigų rinkos priemonių fondams būdinga mažos, bet stabilios pajamos. Dėl mažo šių fondų pajamingumo investuotojams reikėtų atsižvelgti į infliacijos riziką. Kai kainos šalyje auga sparčiai, pinigai nuvertėja, todėl jei fondo pajamingumas mažas, gautos pajamos gali nekompensuoti pinigų nuvertėjimo. Tokiu atveju realių pajamų negaunama.

Obligacijų fondų portfelį sudaro įvairios obligacijos, kurių terminai ir leidėjai gali skirtis. Obligacijų fondai teikia pastovias pajamas, kurios dažniausiai būna didesnės už pinigų rinkos

priemonių fondų pajamas. Kadangi obligacijos gali būti labai įvairios, tai ir fondai, investuojantys į jas, gali labai skirtis pajamingumu ir rizika.

Akcijų fondai – tai fondai investuojantys į akcijas. Akcijų fondai pasižymi dideliu pajamingumu ir didele rizika. Akcijų fondo vertė gali kilti ir kristi labai greitai, akcijų, kurios sudaro fondo turtą, kainos gali svyruoti. Dažniausiai fondo turto nuvertėjimą nepalankiu metu kompensuoja fondo turto vertės augimas, kai ekonominės sąlygos palankios. Dėl tokių akcijų fondų turto vertės svyravimų į akcijų fondus patariama investuoti ilgam laikui.

Akcijų fondų gali būti įvairių:

Augimo fondai investuoja į perspektyvių įmonių akcijas ir tikisi, kad šių akcijų kaina pakils.

Pajamų fondai investuoja į akcijas, kurios reguliariai duoda dividendus.

Indekso fondai investuoja į akcijas, kurios sudaro pasirinktą indeksą. Indeksas – tai rodiklis, kuris parodo, ar tam tikrų įmonių akcijų kainos kyla, ar krenta.

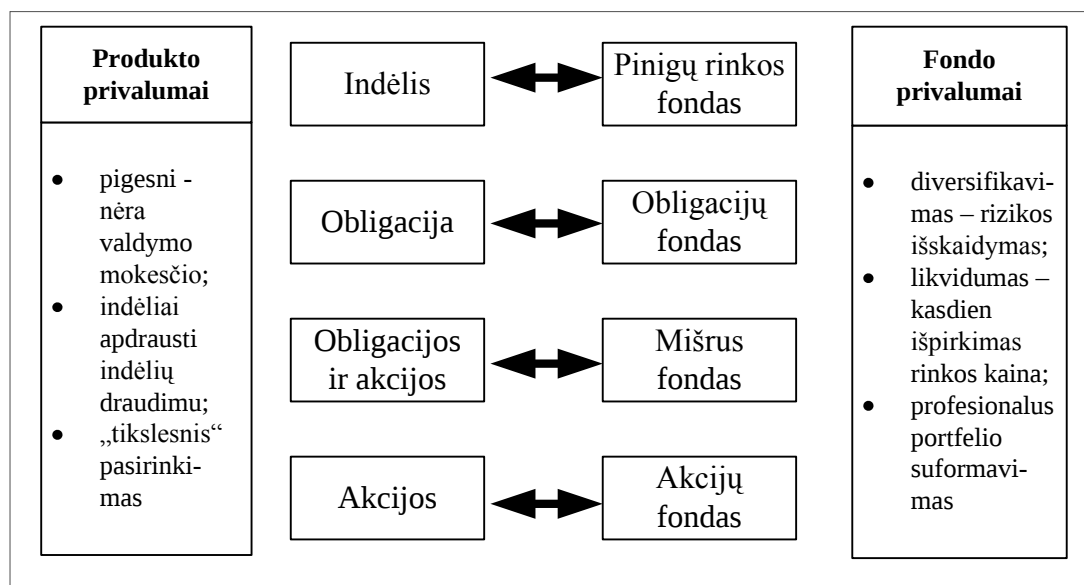
Šakiniai fondai specializuojasi investuodami į akcijas tam tikroje ūkio šakoje ar segmente, pavyzdžiui, į technologijos bendrovių arba vartojimo prekių gamintojų akcijas.

Fondų fondai. Šių fondų turtas yra netiesiogiai investuojamas į akcijas, obligacijas, pinigų rinkos priemones įsigyjant kitų kolektyvinio investavimo subjektų vienetų ar akcijų. Šie fondai yra kuriami siekiant užtikrinti didesnę investicijų diversifikaciją nei yra investavimo į vieną įprastą kolektyvinio investavimo subjektą atveju. Į šiuos fondus siūloma investuoti mažą investavimo patirtį turintiems asmenims. Paprastai fondų fondo mokesčiai yra didesni nei įprasto investicinio fondo, nes fondų fondas neišvengia dvigubo apmokestinimo, t. y. paprastai be paties fondų fondo valdytojo nustatytų atskaitymų egzistuoja ir kitų fondų, į kuriuos investuojamas fondų fondo turtas, atskaitymai [21].

Kaip minėta, investiciniai fondai – tai galimybė investuoti ir tiems, kas turi nedaug ar visai neturi investavimo žinių ir patirties. Tačiau už tokią galimybę fondo dalyvis turi susimokėti, kas ir yra vienas iš didesnių investavimo į fondus minusų. Fondai turi įvairių išlaidų, pavyzdžiui, investicijų valdymo, rinkodaros, investicinių vienetų platinimo ir pan. Šias ir kitas išlaidas bei mokesčius tiesiogiai ar netiesiogiai padengia investuotojas, t. y. fondo dalyvis. Tiesioginiai mokesčiai turi didelę įtaką investuojant trumpam laikui, o netiesioginiai – ilgam. Dažniausiai taikomi mokesčiai yra: platinimo mokestis, dažniausiai jis išreiškiamas procentais nuo įdedamos sumos; išpirkimo mokestis, taip pat išreikštas procentais nuo išpirktos sumos; atlyginimas valdymo įmonei (fondo valdytojui), mokestis už turto valdymą, įskaitant investicinių sprendimų priėmimą ir vykdymą, administracines išlaidas, rinkodaros ir kitas su fondo valdymu susijusias išlaidas. Šis mokestis paimamas tiesiai iš fondo turto, kaip ir kiti netiesioginiai mokesčiai, todėl fondo dalyvis nežino konkrečios sumokėtos sumos; atlyginimas depozitoriumui (bankui) – mokestis už turto saugojimą, įskaitant ir sąskaitų tvarkymą, užtikrinimą, kad operacijos su fondo turtu vykdomos

nepažeidžiant teisės aktų ir kitas depozitoriumo paslaugas. Šis mokestis taip pat yra netiesioginis ir paimamas kaip atlyginimas valdymo įmonei; atlyginimas tarpininkui, tai komisiniai finansų maklerio įmonei arba bankų finansų maklerių skyriui už vertybinių popierių pirkimą arba pardavimą, kai fondo valdytojas paveda nupirkti ar parduoti akcijas, obligacijas ar kitus vertybinius popierius. Šis mokestis yra netiesioginis ir būna didesnis, kai fondas dažnai perka ir parduoda vertybinius popierius (aktyviai prekiauja), negu tada, kai nuperka ir ilgai laiko.

Ar pirkti investicinį produktą, ar produkto fondą, kiekvienas investuotojas turi spręsti individualiai, priklausomai nuo finansinių tikslų, amžiaus, rizikos tolerancijos ar įvertinant laiką, kurį numatoma skirti investicinio portfelio valdymui. 2.1 paveiksle apibendrinti pagrindiniai atskiro vertybinio popieriaus ir jo fondo privalumai:

2.1 pav. Produkto ir jo fondo privalumai

Išnagrinėjus pinigų rinkos priemones, skolos ir nuosavybės vertybinius popierius, 2 lentelėje pateikti apibendrinti jų privalumai ir trūkumai.

2 lentelė. Pagrindinių investavimo produktų plusai ir minusai [27].

Privalumai	Trūkumai
Indėlis	
• iš anksto žinomas pelnas; • indėlių draudimas; • aiškus produktas.	• prarandamos palūkanos jei indėlio; sutartis nutraukiama prieš terminą; • mažas pelnas, gali nekompensuoti infliacijos.
VVP	
• nėra rizikos (AAA reitingo).	• mažas pelnas; • retai kompensuoja infliaciją.
Obligacijos ir jų fondai	
• žinomos palūkanų dydis, jei obligacija išlaikoma iki išpirkimo; • maži kainos svyravimai;	• nedidelis pelningumas; • 15 proc. pelno mokestis, jei parduodama neišlaikius 1 metų;

• parduodant prieš terminą neprarandamos palūkanos.	• emitento bankroto atveju prarandami investuoti pinigai.
Akcijos	
• didelis pelno potencialas; • galimybė dalyvauti valdant bendrovę, t. y. balavimo teisė; • Jei bendrovė dirba pelningai, galimybė gauti dividendus, aplenkiančius infliaciją.	• dideli kainos svyravimai; • 15 proc. pelno mokestis, jei parduodama neišlaikius 1 metų; • emitento bankroto atveju prarandami investuoti pinigai; • aukšta rizika.
SASO	
• apsauga nuo nuostolių (jei akcijos smunka); • didesnis pelnas, jei akcijos auga; • pasirinkimo sandorių rinka prieinama su mažomis sumomis.	• apsauga nuo nuostolių sumažina pelno potencialą; • neskaidri kaina; • sunku palyginti su konkurentais; • mažesnis likvidumas; • 15 proc. pelno mokestis, jei parduodama neišlaikius 1 metų.
Akcijų fondas	
• didelis ilgalaikio pelno potencialas; • pajėgus aplenkti infliaciją; • diversifikuotas portfelis; • aukštas likvidumas (galimas kasdienis išpirkimas rinkos kaina).	• didelė trumpalaikių nuostolių rizika; • valdymo mokesčiai; • didelė įvairovė - sunkus pasirinkimas; • 15 proc. pelno mokestis, jei parduodama neišlaikius 1 metų.
Mišrus fondas	
• didesnis ilgalaikis pelnas, nei obligacijų fonde; • mažesnė rizika, nei akcijų fonde; • neigiama koreliacija dar mažina riziką.	• didesni valdymo mokesčiai; • mažesnis ilgalaikio pelno potencialas nei akcijų fonde; • akcijų ir obligacijų santykis, gali neatitikti individualaus poreikio; • 15 proc. pelno mokestis, jei parduodama neišlaikius 1 metų.

2.2 Materialiosios investicijos

2.2.1. Auksas, brangakmeniai, menas, juvelyriniai dirbiniai

Materialųjį turtą, skirtingai nuo nematerialaus turto, galima paliesti, pajauti, galbūt todėl, daugeliui žmonių (kaip parodė ir atliktas tyrimas) toks turtas yra priimtinesnis, labiau suprantamas, tikras.

Finansų krizės laikotarpiu turtas, investuotas į akcijas ar saugomas indėlių pavidalu, nebeatrodė toks saugus, kaip ekonominio stabilumo metu. Esama situacija daugelį turtingųjų privertė ieškoti kitų galimybių saugiai investuoti. Didelės sumos buvo investuojamos į auksą, brangakmenius, tauriuosius gėrimus, meno kūrinius ar juvelyrinius dirbinius [39]. Todėl šiame skyriuje trumpai aptarsime alternatyvias finansiniams instrumentams investicijas.

Investicija į brangiuosius akmenis ir tauriuosius metalus visais laikais buvo ir bus investicija į ateitį. Juvelyriniai tauriųjų metalų gaminiai, brangieji akmenys suteikia ne tik moralinį džiaugsmą, bet eidami iš kartos į kartą, paliekami per paveldėjimą ar dovanojami, turi savo istorinę, moralinę ir materialinę vertę, kitaip tariant, turi išliekamąją vertę. Jei juvelyriniai dirbiniai turi tam tikrus išpaustus ženklus, pavyzdžiui juvelyro vardas, tauriojo metalo praba, šeimos heraldika, suteikia jiems dar didesnę vertę. Šios charakteristikos ir aprašymai pakelia juvelyrinių dirbinių vertės koeficientą iki kelių šimtų kartų.

Nuo 2004 metų Lietuvoje jau atsirado pirmieji verslininkai, prekiaujantys neįtvirtintais briliantais ir kitais spalvotais brangiaisiais akmenimis mažmeninėje rinkoje. Visi šie akmenys yra įleidžiami į rinką tik patikrinti Lietuvos prabavimo rūmų brangakmenių tyrimo laboratorijos specialistų, ir turintys kokybės pažymėjimus.

Pasaulyje šiuo metu yra daug laboratorijų, kurios dirbtiniu būdu sintetina deimantus ir kitus brangiuosius akmenis. Yra begalės laboratorijų, vykdančių natūralių deimantų su blogesnėmis charakteristikomis pagerinimo procedūras. Todėl, ruošiantis investuoti lėšas nors ir į patį smulkiausią juvelyrinį dirbinį, deimantus ar kitus akmenis, būtina išsiaiškinti ar norimas įsigyti brangakmenis nėra falsifikatas [5].

Investicinis auksas. Auksas – tai ilgalaikio investavimo priemonė, suteikianti stabilumo ir patikimumo. Auksas efektyviai diversifikuoja investicijų portfelius, tai yra sumažina nuostolio riziką, nes aukso kaina juda atvirkščiai proporcingai akcijų ir kitų vertybinių popierių kainoms. Be to, aukso rinka yra daug likvidesnė negu kitos alternatyvios investicijos – nekilnojamas turtas, rizikos kapitalas ar kitos prekės bei produktai. Kadangi aukso kaina susieta su naftos kaina, todėl nuolat svyruoja, tačiau ilgoje perspektyvoje – kyla (2.2–2.4 paveikslus).

2.2 pav. Aukso kaina metų laikotarpiu¹

¹ Duomenų šaltinis: www.goldprice.com, 2010-01-12.

2.3 pav. Aukso kaina penkerių metų laikotarpiu

2.4 pav. Aukso kaina dešimties metų laikotarpiu

Investicinį auksą įsigyti verta dar ir dėl to, kad jam ES netaikomas pridėtinės vertės mokestis, be to yra išvystytos prekybos tradicijos visame pasaulyje ir jo saugojimo laikas neribotas, jis atsparus rūdijimui, senėjimui, sudegimui ir pan.

Auksas – gera alternatyva pensijų fondams. Perkant aukso kas mėnesį ar kas metus galima pasirūpinti garantuotais finansiniais ištekliais senatvėje. Išėjus į pensiją bus galima auksą periodiškai pardavinėti taip užsitikrinant pajamas nepriklausomai nuo valstybės finansinės situacijos. Rinkoje yra siūloma įsigyti tokių investicinio aukso luitų (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Investicinio aukso luitų svoris ir kaina¹

Svoris	Kaina
1	2
100g	11281 Lt
50g	5739 Lt

¹ Duomenų šaltinis: <http://www.gold999.lt>, 2010-10-17.

31,10g	3878 Lt
20g	2413 Lt
1	2
10g	1281 Lt
5g	751 Lt
2,5g	400 Lt
1g	187 Lt

Investicijos į meną yra taip pat ilgalaikė investicija. Investuojant į meną sunku prognozuoti, kada tai atsipirks. Tačiau jų vertė gali pakilti ir po mėnesio. Štai Andy Warholo nutapytas Elizabeth Taylor portretas "Liz", kurį 2001 m. aktorius Hugh Grantas įsigijo už 3,6 mln. JAV dolerių, 2007 m. "Christie's" aukcione buvo parduotas už 23,5 mln. dolerių. Kitas pavyzdys – Damienas Hirstas, kurio kūriniai parduodami už milijonus eurų, nors kritikai abejoja jų menine verte. Šis menininkas sulaukia nepalankių meno kritikų atsiliepimų, tačiau už savo darbus gauna milžiniškas pajamas.

Kaip teigia „Meno rinkos agentūros“ vadovė dr. Simona Makselienė, dabartinėje meno rinkoje nebegalima pasakyti, kas yra menas, kas gali sulaukti sėkmės [17].

Dėl investicijų į meną nesutampa bankininkų ir meno rinkos ekspertų nuomonės. Bankininkai mano, kad tai nesaugi investicija, tačiau, pavyzdžiui galerijos savininkas Donatas Juškus mano, kad investicija į meną yra saugi investicija dėl pakankamai apibrėžtų ir aiškių prognozuojamų rezultatų, nes meno kūrinys turi ilgalaikę išliekamąją meninę vertę – tai ir dvasinė, ir materialinė investicija [17].

Investuojant į meno kūrinius, kaip ir aukščiau minėtus juvelyrinius dirbinius, būtina pasikonsultuoti su specialistais. Renkantis investiciją į meno kūrinį, reikia atsižvelgti į kriterijus, lemiančius jo vertę: medžiagų savikainą, meninę estetinę vertę, retumą bei autentiškumą, autoriaus vardą ir prestižą, pardavimų istoriją. „Kuo kūrinys retesnis ar autorius garsesnis, tuo jo vertė didesnė. Ji gali padidėti po autoriaus mirties, mat daugiau šio autoriaus kūrinių nebus sukurta“ [17]. D. Juškaus teigimu, investuotojas į meną turi domėtis aukštąja kultūra, turi sekti visas rinkos meno tendencijas turi būti išprusęs, intelektualus.

Kaip teigia daugelis ekspertų, Lietuva dar nėra pasiruošusi investicijoms į meną Lietuvoje nėra teisinės bei praktinės instrumentų bazės, kurie leistų investuotojams dalyvauti šioje rinkoje plačiąja prasme, tačiau domėjimasis tokia investavimo galimybe jau yra pastebimas.

2.2.2. Investicijos į „skystąją valiutą“

„Akcijos nuvertėja, o investavęs į gėrimą ir blogiausiais laikais gali rinktis: išgerti ar parduoti“, apie investavimą į tauriuosius gėrimus, sako bene garsiausias Lietuvoje konjako kolekcionierius Juozas Kabašinskas [10]. Galima investuoti perkant išskirtinius unikalius gėrimus, kurie taip vadinami dėl itin riboto kiekio ar dėl to, kad ilgai išlaikyti. Paprastai gamintojai, išleidžiantys ribotą kiekį unikalaus produkto, griežtai kontroliuoja, kiek tokio gaminio vienetų

pateks į šalį. Be to, kurį laiką gamintojas pasilieka teisę reguliuoti kainą. Taip siekiama, kad unikalūs, ateityje didelę vertę turėsiantys produktai neatsidurtų vienosė rankose, jais nebūtų spekuliuojama. Pavyzdžiui, „Cognac Frapin Cuvée Rabelais“ butelis. Šis konjakas buvo išpilstytas į išskirtinio dizaino paausiuotus laikrodžio formos butelius, kurių iš viso tokių pagaminta 500. „Dabar šio gėrimo nebeturi net gamintojas, jo galima rasti vos keliose vietose pasaulyje. Šio konjako kaina per penkerius metus išaugo du kartus. 2005 m. butelis „Cognac Frapin Cuvée Rabelais“ kainavo apie 13 tūkst. litų, dabar 22–25 tūkst. litų. Arba jei 1983 metais būtume nusipirkę 1982 metų derliaus „Chateau Petrus“ vyno dėžę, kuri tais laikais kainavo apie 300 svarų sterlingų, šiandien ją galėtume parduoti už 32 000 svarų“ [10].

Šiandien apie 91 proc. investicijų tenka raudoniems Bordo vynams. Likusi dalis — Balti Bordo regiono vynai (apie 1 proc.), Burgundijos vynai (apie 3,5 proc.), Šampanės (apie 3 proc.) ir kitų šalių (Italijos, Australijos ir t. t.) vynai. Iš kitų šalių vynu daugelis ekspertų labiausiai vertina Ispanijos Porto regiono vynus.

Vynas – išskirtinė prekė, kurios vertė priklauso nuo jo paklausos ir nuo jo skonio. Dėl ribotos galimybės išplėsti vynuogynus pasaulinė vyno paklausa didėja, o pasiūla beveik nedidėja arba didėja kur kas lėčiau nei paklausa. Vyno kokybei ir skonui įtakos turi daugelis sąlygų: vyndarių ir degustatorių nusimanymas, dirvos kokybė, kritulių gausa, oro temperatūra, saulėtumas ir t. t.

Vynas yra ne tik gėrimas, bet ir viena alternatyvaus investavimo rūšių. Finansų analitikai siūlo į savo portfelius diversifikavimo tikslais įtraukti ir vyną. Teigiama, kad vynas yra brangi investicija, nes už kolekcinis vynus mokama vidutiniškai apie kelis šimtus eurų už dėžę, kurioje yra 12 butelių ir kuri yra vyno rinkos lotas. Tai nėra tiesa, nes investuojama ir į gerokai pigesnius vynus. Tačiau kaina dar nieko nesako – galima dėžę vyno įsigyti už kelis šimtus eurų ir tą vyną paprasčiausiai išgerti. Tai bus pragerta investicija. Bet jei tą dėžę palaikyti 10, 20, o gal net 40 metų, galima tikėtis išpūdingos gražos. Tačiau gali būti ir atvirkščiai. Pasak J. Kabašinsko, jei investuojama siekiant gražos, tam būtina skirti bent 100–200 tūkst. eurų [10].

Taigi, investicijos į vyną yra gan rizikingos – galima nusipirkti vyną, kurio kaina kurį laiką kyla, bet vėliau sparčiai krenta, galima nusipirkti vyną, kurio kaina nuolat kyla ir, kaip teigia ekspertai, nuolat kils. Bene pačia saugiausia investicija laikomas kokybiškiausių, geriausių metų derliaus Bordo vynas. Per paskutiniu 30 metų patys geriausi Bordo regiono derliaus metai yra šie: 1982, 1985, 1986, 1989, 1990, 1995, 1996, 2000 ir 2005 m. Paskutiniai, t. y. 2005 m., yra laikomi vos ne etaloniniais. Tačiau tokių vynu kaina yra sukelta, tad investicijų gražos teks laukti gana ilgai.

Vyno rinkai būdinga tai, kad čia didelę įtaką gali turėti subjektyvios priežastys, t. y. vynu kainas gali lemti mados, kurios ateina, o vėliau praeina. Todėl negalima akiai pasikliauti tais vynais, kurių kaina kada nors labai staiga kilo, nes tokį kilimą galėjo lemti to laiko mados

tendencijos. Tačiau daugelis ekspertų vieningai teigia, kad teisingai pasirinkti vynai niekada nepinga. Jie visada brangsta, tik vieni lėčiau, kiti – greičiau. Išsirinkus ir įsigijus „teisingą“ vyną, svarbiausia yra „neperdegti“ ir neparduoti jo per anksti.

Bet tai dar ne viskas. Vynas yra gėrimas, kuriam reikalinga tam tikra priežiūra, nes kitaip jis praras savo vertę. Todėl investuotojas turi pasirūpinti specialia vyno laikymo įranga, be to, teks išleisti pinigų draudimui, transportavimui.

Dar daugiau, Lietuva yra mažas kraštas, kur investavimo į vyną tradicijų nėra, todėl nusipirkus kokio vyno partiją ir laikius ją namuose, vėliau gali būti problemų dėl to, kad vynas buvo laikomas nežinomame rūsyje ir atsirado kažkokio nežinomo kolekcininko rūsyje. Vyno rinka šiuo aspektu yra labai atvira, joje sukasi tūkstančiai ekspertų, degustatorių, specialistų konsultantų, viskas stebima, ir jei kokia nors vyno partija dingsta iš akiračio, vėliau kyla nemažai klausimų: kur ta partija visą laiką buvo, kokiomis sąlygomis ji buvo saugojama ir pan.

Ir apskritai bet koks kolekcinis vynas kada nors turi būti išgertas, nes kitaip kolekcionavimo principas netenka prasmės – juk vynas ne Rembranto paveikslas, po kelių šimtų metų jo jau niekam neparduosi. Beje, vyno kaina priklauso nuo jo savybių ilgai išsilaikyti. Tie vynai, kurie gali stovėti labai ilgai, išperkami greičiausiai, o jų kaina dažniausiai kyla sparčiausiai [10].

Taigi, investuoti į auksą galima turint bent 150 litų, o investavimui į meno kūrinius ar tauriuosius gėrimus prireiks kur kas didesnių sumų. Be to, investavimas į alternatyvius produktus reikalauja ne tik elementarių investavimo, bet ir specifinių žinių, todėl, rekomenduotinas tik tiems, kas gerai išmano to produkto rinką.

2.3. III pakopos pensijų fondai

Norint pabrėžti kaupimo senatvei svarbą, investavimą į pensijų fondus aptarsime atskirai, nors iš esmės tai yra tas pats, kaip investuoti į investicinius fondus.

Po pensijų reformos Lietuvoje kaupti pensijai jau galima *III pakopos pensijų fonduose*, kitaip tariant, patikėti kaupimą ir investavimą profesionalams. III pakopoje gali dalyvauti visi to norintys asmenys, įskaitant ir tuos, kurie nemoka mokesčių „Sodrai“ ir nedalyvauja I ir II pakopose. III pakopos pensijų fondus valdo valdymo įmonės, o turtą saugo depozitoriumai.

Įmokas į III pakopos pensijų fondus asmuo (dalyvis) moka savarankiškai pagal su valdymo įmone pasirašytą sutartį – tai reiškia, kad įmokos automatiškai nepervedamos. Pensijų kaupimo dalyvio patogumui jos gali būti periodinės ir neperiodinės. Be to, įmokas dalyvio vardu gali mokėti ir kiti asmenys, pavyzdžiui, sutuoktinis arba darbdavys.

Teisę į pensiją šio fondo dalyvis įgyja 5 metais anksčiau nei „Sodros“ senatvės pensijai gauti nustatytas pensijos amžius. Pensijos išmokėjimo būdą dalyvis gali pasirinkti. Be to, yra galimybė bet kada pasitraukti iš III pakopos. Dalyvis, atsiėmęs sukauptas lėšas anksčiau nei prieš

10 metų nuo kaupimo pradžios ir neperėjęs į kitą III pakopos pensijų fondą, netenka mokestinės lengvatos. Dalyvis gali pakeisti fondą, tačiau už tai imamas mokestis, kurio maksimalus dydis nurodytas fondo taisyklėse.

Kaupimas pensijų fonde yra tas pats kaip investavimas į investicinius fondus. Apsisprendus kaupti papildomą pensiją III pakopos pensijų fonduose reikia:

– *atsižvelgti į laikotarpį, per kurį bus kaupiama pensija*. Kuo šis laikotarpis trumpesnis, tuo pasirinktas fondas turi būti mažiau rizikingas (pensijų fondo rizikingumas priklauso nuo turto, į kurį investuojamos jo lėšos, akcijų ir obligacijų santykio. Kuo pensijų fondo turtą sudaro daugiau akcijų, tuo pensijų fondas laikomas rizikingesniu). Mažiausiai rizikingu laikomas konservatyvus investavimo pensijų fondas. Šį fondą patartina rinktis žmogui, kuris kaups pensiją fonde apie 10 – 15 metų. Kita vertus, jauniems žmonėms patartina rinktis rizikingesnius pensijų fondus – kuo pensijų fondas rizikingesnis, tuo jis daugiau gali uždirbti. Vėliau, trumpėjant pensijos kaupimo laikotarpiui, palaipsniui pereiti į mažesnės rizikos pensijų fondus;

– *atsižvelgti į mokesčius, imamus už pensijų fondo valdymą*. Įstatymas nustato maksimalius šių mokesčių dydžius. Už pensijų fondo valdymą negali būti imama daugiau kaip 10 procentų dydžio vienkartinis mokestis, imamas nuo kiekvienos pervedamos į pensijų fondą įmokos, ir daugiau kaip 1 procento dydžio kasmetis mokestis nuo sukaupto turto.

Konkrečius mokesčių dydžius galima rasti kiekvieno fondo taisyklėse. Svarbu žinoti, kad taisyklėse nustatomi maksimalūs mokesčių dydžiai.

Pensijų fondo valdytojas turi teisę mokesčius mažinti. Lygiai taip pat jis gali mokesčius ir padidinti, tačiau tik iki pensijų fondo taisyklėse nustatytos maksimalios ribos;

– *atkreipti dėmesį į mokesčių derinius*. Jeigu pensija privačiame pensijų fonde bus kaupiama trumpesnį laikotarpį (10 – 15 metų), reikėtų rinktis pensijų fondą, kuriame yra mažesnis mokestis nuo įmokos. O tiems, kurie kaups pensiją ilgiau, labai svarbu yra kuo mažesnis kasmetis mokestis nuo sukaupto turto.

Lyginant pensijų fondų nustatytus du mokesčius, patartina išvesti juos į vieną dydį. Yra paskaičiuota, kad kaupiant pensiją privačiame pensijų fonde 40 metų, 1 procento dydžio kasmetis mokestis nuo sukaupto turto apytikriai lygus 20 procentų vienkartiniam mokesčiui nuo pervedamų į pensijų fondą pinigų. Atitinkamai jeigu kaupsit pensiją 20 metų, 1 procento dydžio kasmetinis mokestis nuo Jūsų sukaupto turto apytikriai lygus 10 procentų vienkartiniam mokesčiui nuo pervedamų į pensijų fondą pinigų.

Svarbu žinoti, kad pasirinkęs pensijų fondą, žmogus gali pereiti į kitą pensijų fondą ir net pakeisti pensijų fondo valdytoją, jeigu šis blogai valdo pensijų fondą ar dėl kitų priežasčių, tačiau tik po trejų metų nuo pirmosios sutarties pasirašymo. Vadinasi labai svarbu atidžiai pasvarstyti, kurį valdytoją pasirinkti.

Renkantis pensijų fondą taip pat būtina žinoti, kad nė vienas iš dabartiniu metu esančių pensijų fondų neįsipareigoja uždirbti tam tikro dydžio palūkanas. Pinigai bus naudojami taip, kad uždirbtų didžiausią pelną, tačiau gali atsitikti taip, kad pelnas nebus toks, kokio tikėtasi, arba dalis pinigų bus prarasta.

2009 rugsėjo mėnesį Vertybinių popierių komisija visuomenės svarstymui pateikė įstatymų projektus, numatančius gyvenimo ciklo pensijų fondų įvedimą. *Gyvenimo ciklo fondai* – tokie fondai, kurių investavimo strategija kinta rizikos mažėjimo linkme [18].

Poreikis įvesti gyvenimo ciklo fondus grindžiamas prielaida, jog dėl ribotų žinių (arba informacijos asimetrijos), žmonės elgiasi neracionaliai, jie nesupranta arba nėra linkę gilintis į finansų rinkas, nesuvokia rizikos ir nemoka tinkamai jos paskirstyti. Ši prielaida grindžiama tuo, kad gyventojų pasirinkta kaupimo rizika nėra optimaliai pasiskirsčiusi pagal jų amžių – dalis jaunų žmonių kaupia konservatyviuose fonduose, priešpensinio amžiaus – rizikingesniuose fonduose; be to, prieš krizę žmonės keisdavo konservatyvius fondus į rizikingesnius, krizės metu – rizikingesnius į konservatyvius, tad dėl tokio blaškymosi nukentėdavo jų investicijos. Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertė K. Leontjeva mano, kad gyvenimo ciklo fondų idėja yra sveikintina ir gera tol, kol tai vienas iš pensijų kaupimo bendrovių siūlomų produktų ir vartotojai gali pasirinkti, kaupti pinigus pensijai tokiam fonde, arba ne. Tačiau privalomas investavimo strategijos ir rizikos nustatymas pagal žmonių amžių, kelia klausimų. Pagal tokį įstatymo projektą, neatsižvelgiant į individualius asmens poreikius, o tik į amžių, būtų uždedamas tarsi šablonas pagal, kurį investuojama į atitinkamos rizikos ir pelningumo instrumentus. Tuomet, sakykim, rizikingų investicijų atveju, krentant akcijų rinkoms, visi jauni žmonės nukentėtų nuo blogos finansinės padėties nepaisant to, kad dalis jaunų žmonių nelinkę rizikuoti ir investuotų konservatyviai, o pensijų fondų valdytojai, investuodami pagal įstatymo nustatytus rėmus nei nukentėtų dėl per daug rizikingo, nei dėl itin nuosaikaus investavimo – pirmu atveju jie nieko neprarastų, antru atveju nesisielotų, kad sukaupė per mažai lėšų. Kitas svarbus dalykas, kad susikurtų iliuzija, jog gyvenimo ciklo fondai viskuo pasirūpins, žmogui nebeliktų poreikio domėtis finansavimu, tad informacijos asimetrija tik pagilėtų [18].

2.4. Investicijų portfelio valdymo principai

Investicijų portfelis – investicinių priemonių rinkinys, pinigų ir vertybinių popierių krepšelis, nuosavybės teise priklausantis tam tikram asmeniui (fiziniam ar juridiniam)¹.

Investicijų portfelio valdymas – tai finansinių ir materialinių aktyvų pirkimas, laikymas ir pardavimas su tam tikra rizika ir siekiant gauti tam tikrą pelną, atsižvelgiant į įvairius mikro ir makro veiksnius [6].

¹ <http://lt.wikipedia.org/>

Ruošiantis sudaryti investicijų portfelį, iškyla daugybė alternatyvių sprendimų variantų. Renkantis investicijas reikia sudaryti finansinį planą:

- kokią sumą investuoti (kokią skirti biudžeto dalį);
- kokią pirkti turtą – finansinį ar nefinansinį – arba koku santykiu paskirstyti investicijas tarp abiejų rūšių turto;
- ar diversifikuoti portfelį, ar viską investuoti į vienos rūšies turtą;
- įsigyti nuosavybę ar kreditinius įsipareigojimus, likvidų ar nelikvidų turtą, esamą turtą ar išvestinius instrumentus;
- gauti apmokestinamas ar neapmokestinamas pajamas, palūkanas ar dividendus;
- investuoti tiesiogiai ar netiesiogiai, ilgam ar trumpam laiko tarpui, vietinėje rinkoje ar užsienyje;
- koks maksimalus tenkinančios rizikos lygis ir kt.

Paprastai portfelio sudarymas ir valdymas skirstomas į keturis žingsnius [15]:

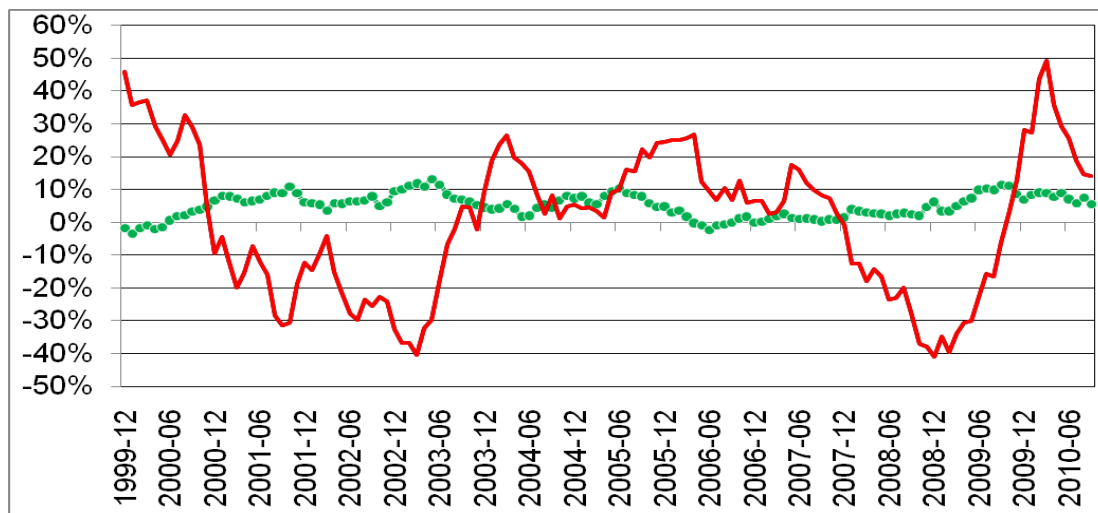
1. Investavimo politikos nuostatų sudarymą: investuotojo trumpalaikiai ir ilgalaikiai investavimo tikslai, lūkesčiai, patirtis ir prisiimam rizika. Visi investavimo sprendimai daromi laikantis šių nuostatų. Kadangi su laiku investuotojo poreikiai keičiasi, tai investavimo politikos nuostatas irgi kartas nuo karto reikia koreguoti.

2. Finansinių, ekonominių, politinių, socialinių sąlygų įvertinimą. Reikėtų įvertinti esamą rinkos situaciją, pvz. ar esamu laikotarpiu yra ekonomikos nuosmukis, ar palikimas, nes tai taip pat daro įtakos portfelio vertybinių popierių proporcijoms.

3. Plano įgyvendinimą sudarant portfelį. Čia daromas sprendimas kokias turto klases pirkti ir kokiomis proporcijomis, t. y. ar ir kaip diversifikuoti. *Investicijų diversifikavimas* yra rizikos valdymo priemonė, padedanti sumažinti vertybinių popierių rinkinio (investicijų portfelio), kurį investuotojas planuoja įsigyti ar yra įsigijęs, riziką. Investicijų diversifikavimo esmė – viso investicijų rinkinio rizika yra mažesnė negu kiekvienos investicijos atskirai. Jei investuojama į kelių rūšių akcijas, tai didesnė tikimybė, kad atpigusių akcijų vertės sumažėjimą kompensuos pabrangusios akcijos, t. y. bendra portfelio rinkos vertė labai nesumažės. Investuojant į keletą vertybinių popierių, rizika yra išskaidoma dalimis arba, kaip dažnai sakoma, investicijos yra diversifikuojamos. Pavyzdžiui, akcijų ir obligacijų kaina visada juda priešinga kryptimi (žr. 2.5 pav.) Kadangi tikėtinas investicijų pelningumas ir rizika yra tarpusavyje glaudžiai susiję, tai išskaidant riziką, t. y. ją sumažinant, sumažinama ir galimybė daug uždirbti (arba patirti didelius nuostolius). Kuo įvairesnis ir į daugiau investicijų išskaidytas investicijų portfelis, tuo mažiau jo rinkos vertė reaguoja į trumpalaikius rinkos svyravimus [21].

Diversifikacija galioja ir laiko atžvilgiu. Tam tikrą pinigų sumą pelninga investuoti periodiškai. Tokiu būdu pasireiškia vidutinių sąnaudų efektas. Įvairiuose šaltiniuose teigiama, kad

tai yra vienas rizikos sumažinimo būdų tiems, kas kaupia pinigus senatvei. Periodiškai investuojant vis tiek tam tikra suma pinigų bus investuota geriausiu laiku – tais periodais, kai kainos nukritusios.

2.5 pav. Akcijų ir obligacijų istoriniai pelno procentai¹

4. Grįžtamojo ryšio palaikymą, sekant, koreguojant investuotojo poreikius, aplinkos sąlygas ir portfelio valdymo efektyvumą. Kalbant apie portfelio efektyvumą, tai 1952 metais Haris Markovičius (Harry Markowitz) pasiūlė efektyvaus portfelio modelį pagrįstą planuojamo pelningumo ir rizikos sąvokomis (toliau – *Markowitzo* modelis). Tai – klasikiniu tapęs finansinių instrumentų portfelio modelis, pagal kurį efektyvus portfelis yra apibūdinamas kaip portfelis, kuris turi mažiausią riziką duotam pelningumui arba didžiausią pelningumą duotam rizikos laipsniui [15]. Racionalūs investuotojai būtent tokio portfelio ir siekia.

Modeliui reikalingi duomenys yra planuojamas kiekvieno atskiro instrumento pelningumas, standartinis nuokrypis, kovariacija, instrumentų pelningumų normų santykio matas.

Pagrindinė *Markowitzo* modelio problema yra ta, kad jam reikia paskaičiuoti visų portfelio instrumentų kovariacijas tarp visų instrumentų. Pvz., sprendžiant modelį su 100 instrumentų portfeliu, reikės nustatyti 4950 atskirų kovariacijų. Kol *Markowitzo* modelis nebuvo supaprastintas, jis buvo daugiau teorinio pobūdžio.

2.5. Investicinė rizika ir grąža

Rizika (arab. *rizq*, „nuo Dievo malonės priklausantis pragyvenimas arba apsukrumas“) – potencialiai galimi laukiamų rezultatų pakitimai. Rizika siejama su tam tikra įvykio nepageidaujama išsipildymo tikimybe². **Investicinė rizika** – tai netikrumas, kad investicija uždirbs laukiamą grąžą [15].

¹ M. Vaičiulis, Pagrindiniai investavimo produktai teorijoje ir dabar. Pranešimas seminare, Vilnius 2008-11-17. **Pastaba:** akcijos pažymėtos raudona linija, o obligacijos – žalia.

² <http://lt.wikipedia.org/wiki/Rizika>

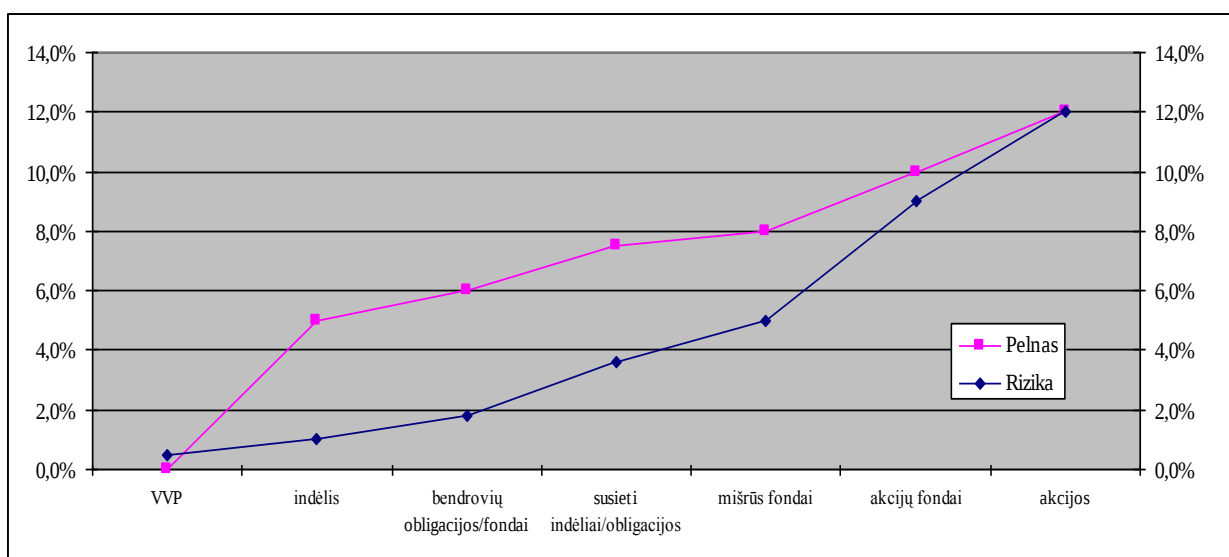
Rinkos rizika gali būti skaidoma į du pagrindinius tipus: esančią visur riziką ir specifinę, tam tikram finansiniam instrumentui. Šie du rizikos tipai investicijų analizėje įvardijami kaip sisteminė ir nesisteminė rizika: $Bendroji\ rizika = Sisteminė\ rizika + Nesisteminė\ rizika$ [15].

Nesisteminė rizika priklauso nuo emitento būklės: vadovybės veiksmų; streikų; žaliavų kainos, prieinamumo; konkurentų veiksmų ir pan. Nesisteminė rizika būti sumažinta naudojantis diversifikacija.

Sisteminė rizika – susijusi su rinkos rizika, jos sumažinti negalima (pavyzdžiui, valiutinė rizika, perkamosios galios pokyčiai).

Investuotojai paprastai nėra tikri dėl savo laukiamų pajamų dydžio arba jų gavimo termino, todėl dažniausiai yra reikalaujama didesnės investicijų grąžos kaip kompensacijos dėl bet kokio netikrumo. Šis nominaliąją apsaugotą nuo rizikos palūkanų normą viršijantis investicijų grąžos prieaugis yra vadinamas *rizikos premija*. Paprastai apie 20–50 proc. bendrosios vertybinio popieriaus rizikos sudaro sisteminė rizika. Kadangi ji nediversifikuojama, tai sudaro didžiausią rizikos premijos dalį.

Pagrindinis visų investavimo sprendimų elementas yra ryšys tarp rizikos ir planuojamo pelningumo. Investuotojai yra racionalūs, jie teikia pirmenybę apibrėžtumui. Jie nėra linkę rizikuoti nesitikėdami gauti už tai kompensacijos. Be didesnės rizikos negalima tikėtis didesnio pelno. Planuojamas pelningumas ir rizika yra tiesiog proporcingi (žr. 2.6 pav.). Reikalaujamas pelningumas yra mažiausias planuojamas pelningumas, reikalingas sudominti investuotoją atlikti investiciją. Investuotojas gali rinkti pirkti nerizikingus vertybinius popierius. Nerizikingo pelno norma yra minimumas, kurio jis gali tikėtis. Pirkdamas rizikingesnę vertybinę popierių, investuotojas reikalaus rizikos premijos [15].

2.6 pav. Investavimo produktų žemėlapis¹

¹ M. Vaičiulis, Pagrindiniai investavimo produktai teorijoje ir dabar. Pranešimas seminare, Vilnius 2008-11-17.

Taigi, jeigu kokios nors investicijos tikėtina grąža yra 5 proc., o jos standartinis nuokrypis 2 proc., tai pritaikant statistikos teoriją galima teigti, jog 95 proc. atvejų investicijos grąža bus tarp 1 proc. ir 9 proc. – tokia grąža tikėtina obligacijų fonduose. Akcijų fonduose galima uždirbti žymiai daugiau: istoriškai JAV akcijų grąža siekia kokius 9 proc., bet standartinis nuokrypis viršija 10 proc., taigi reikėtų tikėtis, jog akcijų fondo grąža kiekvienais metais bus tarp minus 11 proc. ir plus 29 proc. Taigi, investuojant į akcijų fondą galima tikėtis vidutiniškai didesnės grąžos nei obligacijų fonde. Istorinis JAV akcijų ir obligacijų pelningumas pavaizduotas 4 lentelėje.

4 lentelė. Istorinis atskirų turto klasių pelningumas 1997–2007 metais, procentais¹

Turto klasė	Aritmetinis metinis vidurkis	Sukauptas metinis pelningumas	Rizika
Grynieji pinigai	3,69	3,67	1,80
JAV obligacijos	6,31	6,24	4,00
Kitų šalių obligacijos	5,72	5,11	12,05
JAV įmonių obligacijos	10,12	8,64	18,40
Kitų besivystančių šalių įmonių obligacijos	10,22	8,33	20,91
Besivystančių rinkų įmonių akcijos	15,20	10,55	34,06
JAV uždaro tipo įmonių akcijos	29,78	24,85	40,73
Kitų šalių uždaro tipo įmonių akcijos	25,11	21,46	32,37
Šaltinis: Ibboston Morningstar, 2008			

Jeigu norima be jokios rizikos įdarbinti pinigus, grąža šiuo metu sieks apie 4 proc. per metus — būtent tiek galima uždirbti perkant valstybines obligacijas, ar padedant apdraustą indėlį banke. Valstybės obligacijos yra laikomos pačia saugiausia investicija, kadangi valstybės bankrutuoja retai, bet dėl šio saugumo jausmo jų grąža yra pati mažiausia. Jeigu nori uždirbti šiek tiek daugiau, galima ieškoti įmonių obligacijų: jų grąža didesnė (apie 5–6 proc.), bet įmonės žymiai dažniau bankrutuoja, tad tikimybė prarasti pinigus didesnė. Norint dar didesnės grąžos, teks susitaikyti su dar didesniu neapibrėžtumu ir ieškoti akcijų arba jų fondų. Niekas nežino, kiek už metų ar bet koku laikotarpiu ateityje kainuos akcijos – gali būti numatoma tik tikėtina grąža (dažniausiai žiūrint į istorinius duomenis). Rizikos ir grąžos taisyklė čia irgi galioja: kuo didesnė tikėtina grąža, tuo didesnė prisiimama rizika.

¹ G. Kancerevyčius, Finansai ir investicijos, 283 psl.

2.6. Investicijų portfelio valdymo strategijos

Investicijų portfelio valdymo strategijas grubiai galima skirstyti į aktyvias ir pasyvias. Pasyvi akcijų portfelio strategija apima ilgalaikį portfelio sudarymą, dažniausiai taip parenkant akcijas, kad jos sektų akcijų indeksą. Galimos trys pasyvaus indekso portfelio sudarymo metodikos:

- visiškas atkartojimas (*angl. full replication*), kai parenkamos tos akcijos, kurios įeina į indekso skaičiavimą;
- imtis (*angl. sampling*), kai į portfelį įtraukiamos indeksą atspindinčių akcijų imtis;
- kvadratinis optimizavimas, (*angl. quadratic optimisation*), kai portfelio turinį parenka kompiuterinė programa, atsižvelgdama į istorinius koreliacijos tarp akcijų ir jų kainų pokyčius duomenis. Reikėtų pažymėti, kad istoriniais duomenys gali nesutapti su būsimais [15].

M. L. Leibovičius (Martin. L. Leibowitz) pasyvias obligacijų portfelio strategijas išskiria dvi:

- „pirk ir laikyk“ (*angl. buy and hold*), pagal šią strategiją pasirinkęs ir nusipirkęs obligacijas investuotojas jas laiko ir neparduoda, tikėdamasis didesnio pelno. Tačiau, pagal šią strategiją nereiškia, kad negalima daryti portfelio pakeitimų esant nepageidaujamai situacijai. Šioje strategijos svarbiausia pasirinkti tinkamos kokybės, termino ir pakankamai aukštas palūkanas nešančius instrumentus;
- indeksavimo. Naudojant indeksavimo strategiją, investuotojo uždavinys yra sekti kaip elgiasi kuris nors obligacijų rinkos indeksas. Yra keletas indeksavimo metodų. Paprasčiausias – imties arba stratifikuoto modelio metodas. Indeksas išskaidomas pagal tokius kriterijus: sektorių, kuponą, terminą iki galiojimo pabaigos, trukmę ir kokybę. Išskaidžius iš kiekvienos dalies parenkamas atitinkamas vertybinis popierius [15].

Aktyvus portfeli valdymas yra sudėtingas ir daug žinių reikalaujantis dalykas. Aktyvios strategijos tikslas yra gauti didesnius pelnus negu pasyvaus portfelio po operacijų kaštų. Paprastai aktyviai valdant portfelius naudojamos trys lėšų investavimo schemas:

- keičiamos proporcijos tarp akcijų, obligacijų, išdo vekselių ir pinigų rinkos priemonių priklausomai nuo ekonominių prognozių ir planuojamos rizikos premijų;
- keičiamos proporcijos tarp akcijų rinkos sektorių ir pramonės šakų, arba charakteristikų (pvz. mažų įmonių ir pan.);
- renkamosi iš atskirų akcijų, ieškant nepakankamai įvertintų.

G. Kancerevyčius pristato penkias aktyvaus obligacijų valdymo strategijas:

- palūkanų normos prognozavimo;
- vertinimo analizė;
- kredito analizė;

- pelningumo skirtumų analizė;
- obligacijų apsisikeitimo [15].

Kadangi palūkanų norma yra pagrindinis obligacijų kainų veiksnys, atsižvelgdamas į tai investuotojas gali planuoti palūkanų pokyčius ir imtis atitinkamų veiksmų. Pagrindinė strategija šiuo atveju yra portfelio galiojimo laiko keitimas: jei tikimasi, kad palūkanų norma kils, portfelio galiojimo laikas trumpinamas, o jei laukiamas palūkanų normos smukimas, portfelio trukmę reikia ilginti. Be to, turėtų būti naudojami aukšto reitingo instrumentai (nuo AAA iki BAA), nes kuo didesnis reitingas, tuo didesnė reakcija į palūkanų normų pokyčius.

Vertinimo analize siekiama parinkti obligacijas pagal tikrąją jų ekonominę vertę. Remiantis įvertinimų reikia pirkti neįvertintas emisijas, o pervertintas – parduoti.

Kredito analize siekiama įvertinti ir nuspėti obligacijos kokybės pokyčius, pav. įsipareigojimų nevykdymo ar rizikos pokyčius.

Pelningumo skirtumų analizės strategija remiasi normalių pelningumų sąsajų tarp įvairių obligacijų rinkos sektorių stebėjimu. Kai normali sąsaja tampa netipiška (nenormali), daromas sprendimas pasinaudoti netipišku pokyčiu. Svarbiausia suprast koks sąryšis yra normalus, o koks ne.

Obligacijų apsisikeitimas atliekamas, norint pagerinti portfelio charakteristikas – einamąsias pajamas, kokybę, pelningumą ir pan. Parduodamos vienos obligacijos ir perkamos kitos [15].

Aukščiau aprašytos aktyvios ir pasyvios investicinio portfelio strategijos reikalauja nemažų investavimo žinių. Kaip parodė valstybės tarnautojų investavimo įpročių tyrimas, net ir aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių tarpe investavimo žinios yra pakankamai skurdžios, o tie, kas investuoja, investavimo strategijos neturi ir dažniausiai pasirenkamas investavimo instrumentas yra investiciniai indėliai. Todėl, tiriamai socialinei grupei – valstybės tarnautojams, rekomenduotina **periodinio investavimo strategija**. G. Kancerevyčius šią strategiją vadina – piniginių kaštų vidurkių technika (angl. dollar-cost averaging). Pagal šią strategiją, reguliariai kas mėnesį, ar kas ketvirtį yra perkami vertybiniai popieriai už vienodą pinigų sumą. Kai vertybinių popierių kaina yra kritusi, jų nuperkama daugiau, o kai pakilusi – mažiau. Suskaičiavus pirktų akcijų aritmetinį vidurkį galima pastebėti, kad galima gauti pakankamai gerą pelno procentą.

Šiai strategijai iliustruoti bus panaudoti istoriniai AB „Grigiškės“ akcijų kainos duomenys trejų metų laikotarpiu.

Sakykim, kad pirmas valstybės tarnautojas (toliau – *valstybės tarnautojas I*) tris metus periodiškai kas ketvirtį nuo 2007 metų spalio 1 dienos pirkė AB „Grigiškių“ akcijų kas kart investuodamas po 300,00 Lt. Iš viso per trejus metus jis investavo 3600,00 Lt. Antras valstybės tarnautojas (toliau – *valstybės tarnautojas II*) iškart investavo 3600,00 Lt ir už visus pinigus nupirko 1410,11 vienetų AB „Grigiškių“ akcijų ($3600,00/2,55=1410,11$). *Valstybės tarnautojo I* investicijos trejų metų laikotarpiu pavaizduotos 5 lentelėje.

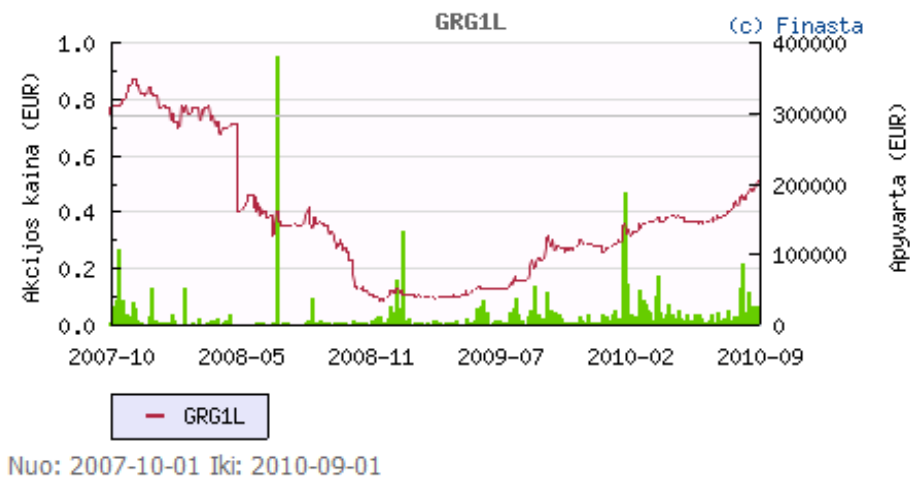
5 lentelė. Pirmojo valstybės tarnautojo AB „Grigiškės“ akcijų įsigijimas trejų metų laikotarpiu

Akcijų pirkimo data	Akcijos kaina, Lt ¹	Investuota suma, Lt	Nupirkta akcijų, vnt.
2007.10.01	2,55	300,00	117,51
2008.01.01	2,69	300,00	111,48
2008.04.01	2,35	300,00	127,88
2008.07.01	1,10	300,00	271,74
2008.10.01	1,14	300,00	263,50
2009.01.01	0,31	300,00	966,18
2009.04.01	0,35	300,00	869,57
2009.07.01	0,45	300,00	668,90
2009.10.01	1,04	300,00	289,86
2010.01.01	0,93	300,00	322,06
2010.04.01	1,28	300,00	235,02
2010.07.01	1,31	300,00	228,83
	Iš viso:	3600,00	4472,52

Paskaičiavus aritmetinį *valstybės tarnautojo I* akcijos kainos vidurkį gaunasi, kad vidutiniškai jis akciją pirko už 1,29 Lt ($15,49/12=1,29$), o valstybės tarnautojas II mokėjo po 2,55 Lt. 2010 metų spalio 1 dienai, kai akcijos rinkos kaina yra 2,00 Lt, *valstybės tarnautojo I* portfelis yra vertas 8949,52 Lt ($4472,52 \times 2,00 = 8949,52$), pardavus vertybinius popierius už šią kainą būtų gautas 5349,52 Lt arba 148,6 proc. pelnas (neatskaičius pirkimo operacijų kaštų). O *valstybės tarnautojo II* investicijos būtų vertos 2821,62 Lt ($1410,11 \times 2,00 = 2821,62$), t. y. jis patirtų 778,38 Lt arba 21,62 proc. nuostolį.

Kaip matome, *valstybės tarnautojas I*, be didesnių investavimo žinių pasiekė labai gerus investavimo rezultatus. Reikėtų pažymėti, kad tokius rezultatus nulėmė tai, kad pasirinktu investavimo laikotarpiu akcijų rinkoje buvo kainų nuosmukis. Jeigu, investuoti tokiomis pačiomis sąlygomis būtų pradėta maždaug 2008 metų rudenį (žr. 2.7 pav.), akivaizdu, kad daugiau būtų uždirbęs *valstybės tarnautojas II*, nes jis akcijas būtų nusipirkęs už mažiausią kainą.

¹ Šaltinis: www.finasta.lt, istoriniai AB „Grigiškės“ akcijų kainų duomenys.

2.7 pav. AB „Grigiškės” akcijos kainos svyravimai trejų metų laikotarpiu¹

Psichologiškai yra labai sunku pirkti akcijas tada, kai jų kaina krenta arba atvirkščiai, parduoti, kai kaina kyla, kitaip tariant, eiti prieš rinką. Tačiau, laukiant ir neparduodant akcijų už didžiausią kainą, galima praleisti tinkamiausią momentą jas parduoti, o kai kaina smunka, parduoti akcijas labai sunku, nes vis tikimasi jų kainų kilimo. Bet jei kaina vis labiau krenta, galų gale prarandama kantrybė ir akcijos dažniausiai parduodamos už labai žemą kainą. G. Kancerevyčius pateikia tris šį psichologinį momentą padėsiančius nugalėti planus:

1. Pastovios sumos planas, kai lėšos padalinamos tarp investuojamų pinigų ir finansinių instrumentų. Jei kaina kyla, dalis investicijų parduodama, kad portfelyje išliktų pastovi pinigų suma, o jei kaina krenta, iš laisvų lėšų nuperkama daugiau vertybinių popierių.
2. Pastovaus koeficiento planas, kai iš anksto nustatomas procentas iš bendrų lėšų, kuri bus investuotas į akcijas, o po to, vienodais intervalais parduodant ar perkant akcijas, procentas išlaikomas.
3. Kintamo koeficiento planas, kai kintant akcijų kainai, procentas lėšų, investuotų į jas keičiasi [15].

Literatūroje dažnai galima sutikti ir tokią sąvoką, kaip **nuostolio fiksavimas** (*angl. stop-loss*). Tai reiškia, kad investuotojas turi nusistatyti ne tik priimtina rizikos ir pelno normą, bet ir nuostolio toleravimo ribą, t. y. tokią nuostolio ribą, kurią viršijus vertybinius popierius reikėtų parduoti.

Sakykim, anksčiau aprašytas *valstybės tarnautojas II* būtų nusistatęs 20 procentų nuostolio toleravimo ribą. Tuomet, AB „Grigiškės“ akcijos kainai nukritus 20 procentų, t. y. 0,51 Lt ($2,55 \times 20 / 100 = 0,51$) nuo akcijos kainos, tada pardavęs akcijas jis būtų gavęs 2876,62 Lt ($1410,11 \times 2,04 = 2876,62$). Kadangi akcijos kainos kritimą sąlygojo globalūs ekonominiai ir

¹ Šaltinis: www.finasta.lt

finansiniai įvykiai, o ne pačios įmonės vidiniai rodikliai, buvo galima daryti prielaidą, kad akcijų kaina dar kurį laiką kris, o pasibaigus ekonomikos krizei, pradės vėl kilti. Tuomet, akcijų kainai pradėjus judėti į viršų, AB „Grigiškės“ akcijos būtų atperkamos. Sakysim, akcijos būtų atpirktos už tą pačią pinigų sumą, kuri buvo gauta už nuostolingai parduotas akcijas – 2876,62 Lt ir pirktos 2009-07-01 dieną po 0,45 Lt už akciją. Tuomet būtų nupirktas 6392,49 akcijų ($2876,62/0,45=6392,49$). Jeigu, *valstybės tarnautojas II*, kaip ir *valstybės tarnautojas I*, šias akcijas būtų nusprendęs parduoti 2010 spalio 1 dieną, jis būtų uždirbęs išpūdingą pinigų sumą 12784,98 Lt ($6392,49 \times 2,00=12784,98$), o tai yra net 255 proc. pelno (neatskaičius operacijų kaštų) lyginant su pradine investuota suma – 3600 Lt.

Žinoma, atliekant skaičiavimus retrospektyviai yra lengva modeliuoti įvairias pelningas ir nuostolingas situacijas, nes yra žinoma buvusi rinkos situacija ir akcijos kainos istorija. Realybėje, tinkamą akcijų pirkimo ir pardavimo momentą nustatyti ir fiksuoti nėra paprasta. Tam reikalingos ekonominės ir finansinės žinios, būtina stebėti ir sekti esamą rinkos situaciją, reikalinga patirtis. Praėjusi ekonominė ir finansinė krizė pateikė nemažai finansinių pamokų visiems: ir finansų ekspertams, ir tiems, kas pinigus naudoja tik kaip atsiskaitymo priemonę.

Aprašytu periodinio investavimo bei nuostolio fiksavimo strategijos pavyzdžiu buvo bandoma iliustruoti, kad tiek aukštąjį išsilavinimą turintis valstybės tarnautojas, tiek, elementarių aritmetinių žinių turintis eilinis žmogus, gali būti sėkmingu investuotoju, tiesa, sėkmės šiek tiek taip pat reikės.

Verta būtų pridurti, kad be investavimo į finansinius instrumentus ar materialius daiktus, egzistuoja dar viena investicijų rūšis – investicija į vertės didinimą. Tai gali būti tiek investicija į žmogiškąjį kapitalą, tiek į prekės ženklą ar pan. Kaip rodo šis bei kiti Lietuvoje atlikti sociologiniai tyrimai, investavimo žinių trūksta ir niekas kitas, kaip tik pats žmogus turi siekti finansinės išminties ir ekonominio raštingumo, investuoti į savo žinias. Verta būtų asmeninių finansų valdymo pagrindų pradėti mokytis jau mokykloje, ar net darželyje tam, kad kasdieniai finansiniai sprendimai būtų ne spontaniški, o racionalūs, efektyvūs ir apgalvoti.

III. VALSTYBĖS TARNAUTOJŲ TAUPYMO IR INVESTAVIMO ĮPROČIŲ TYRIMAS

Šioje darbo dalyje bus analizuojami ir interpretuojami socialinės grupės – valstybės tarnautojų taupymo ir investavimo įpročių tyrimo rezultatai. Ši socialinė grupė pasirinkta dėl to, kad galima palyginti vienodai vertinti respondentų investavimo ir taupymo galimybes atsižvelgiant į jų uždirbamas pajamas. Tokia prielaida daroma atsižvelgiant į tai, kad valstybės tarnautojų atlyginimo dydį, apribojimus dirbti papildomą darbą ir kt. reglamentuoja LR Valstybės tarnybos įstatymas. Be to, šis įstatymas suvienodina žemiausiojo lygio specialistų kategorijas, t. y. skirtingose institucijose, bet užimantys vienodas pareigas uždirba vienodą atlyginimą. Todėl, tyrime buvo apklausiami tik vyriausiojo specialisto pareigas einantys asmenys. Išanalizavus viešai skelbiamą valstybės tarnautojų darbo užmokesčio dydį, galima teigti, kad tiriamosios grupės vidutinis darbo užmokestis yra apie 3200 Lt neatskaičius mokesčių. Neatsižvelgiant į šeimos narių skaičių, kitaip tariant, pajamas, tenkančias vienam šeimos nariui, galima teigti, kad teorines galimybes investuoti turi visi apklaustieji valstybės tarnautojai.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti valstybės tarnautojų taupymo ir investavimo įpročius ir patvirtinti arba paneigti teiginius, kad:

- jauni valstybės tarnautojai netaupo;
- pagrindinis valstybės tarnautojų santaupų tikslas – pinigai nenumatytiems atvejams;
- valstybės tarnautojai nelinkę investuoti;
- pagrindinis valstybės tarnautojų taupymo / investavimo būdas – indėliai bankuose;
- vienas iš pagrindinių valstybės tarnautojų investavimą lemiančių veiksnių yra pajamos.

3.1. Tyrimo metodika

Tyrimo imtis. Respondentų atrankos būdas netikimybinis. Respondentai atrinkti patogiu tyrėjui būdu, t. y. apklausti bendradarbiai ir pažįstami, taip pat paprašyta perduoti anketą kitiems pažįstamiems valstybės tarnautojams. Tyrimas atliktas Nacionalinėje mokesčių agentūroje prie Žemės ūkio ministerijos, Valstybinėje mokesčių inspekcijoje prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijoje. Tyrime iš viso sutiko dalyvauti 264 respondentai, 22 anketos buvo užpildytos ne visos, todėl iš duomenų analizės pašalintos. Toliau bus analizuojami 242 valstybės tarnautojų – 80 vyrų ir 162 moterų atsakymų duomenys. Didžiausia tiriamoji grupė pagal amžių buvo 21–30 metų – 115 respondentų, 31–40 ir

41–50 atitinkamai 58 ir 47 respondentai. 140 respondentų gyvena (arba dirba) Vilniuje, po 15 – Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje. Taip pat, apklausoje dalyvavo valstybės tarnautojai, dirbantys Klaipėdoje, Alytuje, Tauragėje, Marijampolėje, Telšiuose, Utenoje ir kituose miestuose.

Tyrimo etika. Tyrimo metu buvo taikyti šie tyrimo etikos principai:

- respondentų informuotumas. Tyrimo metu respondentams buvo paaiškintas vykdomo tyrimo tikslas;
- geranoriškumo principas. Respondentams buvo suteikta galimybė laisvai apsispręsti dėl dalyvavimo tyrime ir atsakinėjimo į pateiktą anoniminę anketą;
- respondentų orumo nepažeidimo principas. Anketoje nebuvo dileminių, jautrių teiginių, kurie galėtų įžeisti respondentą.

Tyrimo eiga. Respondentams elektroniniu paštu buvo išsiųstas motyvacinis laiškas ir raginimas-prašymas užpildyti anoniminę internetinę anketą. Apklausą atlikta per dvi savaites.

Tyrimo instrumentas. Respondentų apklausai buvo pasitelktos elektroninės komunikacijos priemonės. Anketa sudaryta laisvai ir nemokamai prieinamame internetiniame puslapyje adresu <http://www.manoapklausa.lt>.

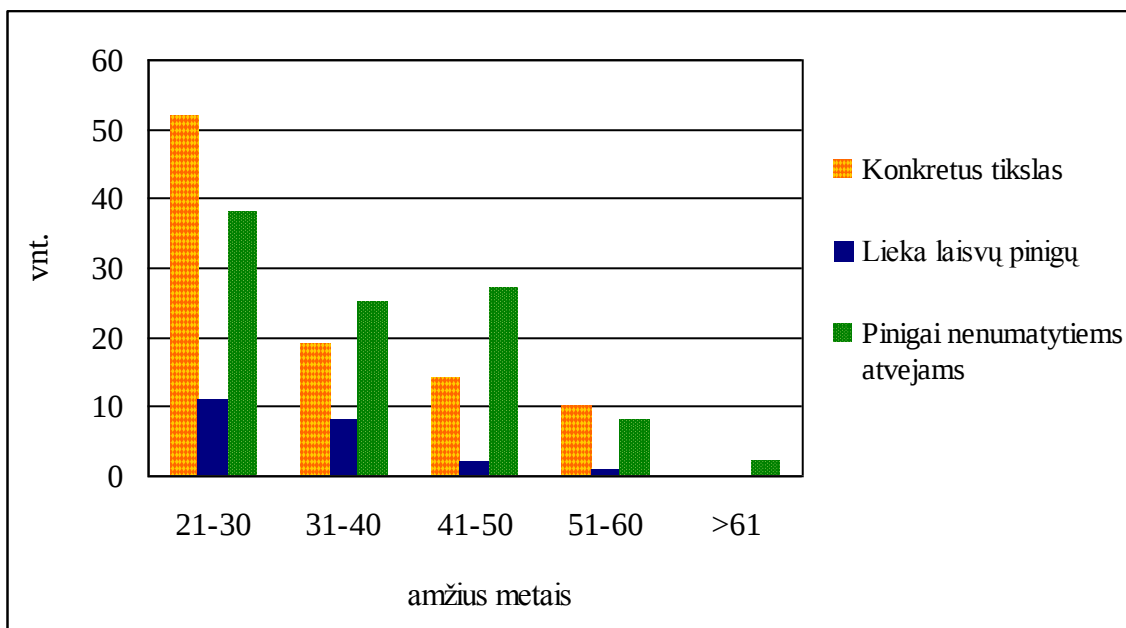
Anketoje (žr. A priedą) buvo pateikti keturi demografiniai klausimai: lytis, amžius, pajamos, tenkančios vienam šeimos nariui, ir gyvenamoji vieta. Anketą sudaro 11 uždarojo tipo klausimų, kai kuriuose numatyta galimybė įrašyti savo atsakymą, iš jų keturi klausimai su daugybinio atsakymų pasirinkimu. Anketą sudaro du klausimų blokai. Pirmame – norima išsiaiškinti respondentų taupymo įpročius, motyvą, dažniausią tikslą arba netaupymo priežastis. Antrame klausimų bloke aiškinamasi, kaip respondentai investuoja, kokius investavimo produktus renkasi, koku periodiškumu investuoja arba kodėl neinvestuoja, ir kokius investavimo produktus rinktųsi jei nuspręstų investuoti.

3.2. Tyrimo rezultatų apžvalga

Tyrimo rezultatų analizė atlikta naudojant kiekybinės analizės metodą – aprašomąją statistiką. Tyrimo duomenims klasifikuoti buvo naudojama *MS Excel* programos funkcija „Pivot table and Pivot chart report“. Atsakymai nagrinėjami įvairiais pjūviais pagal demografinius rodiklius.

Taupymo įpročių tyrimas. Į klausimus „Ar planuojate savo išlaidas“ ir „Ar tenka taupyti“ teigiamai atsakė atitinkamai 91 proc. ir 96 proc. respondentų.

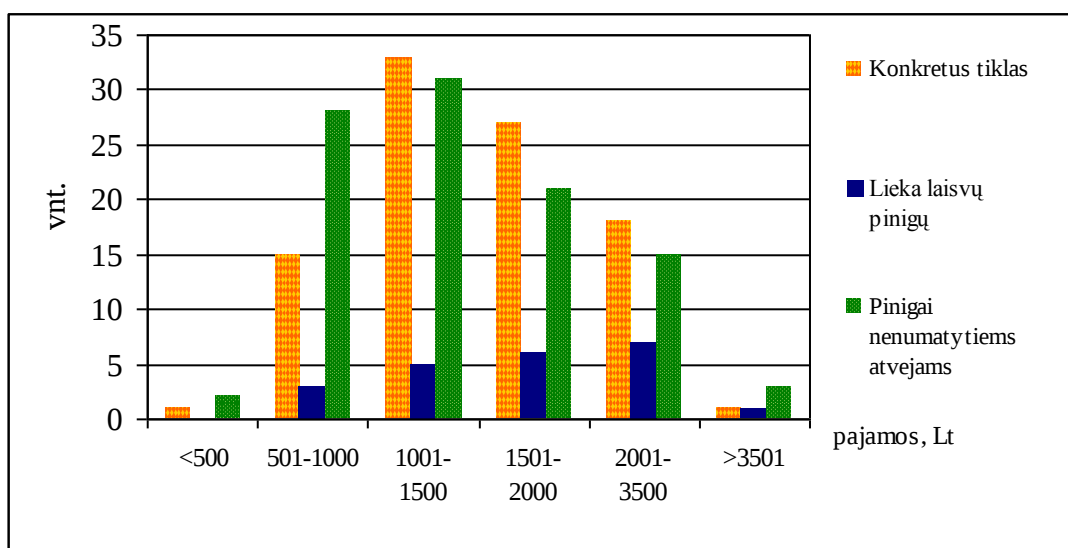
44 proc. respondentų dažniausias taupymo motyvas – pinigai nenumatytiems atvejams ir 41 proc. – konkrečiam tikslui. Taupymo motyvo pjūvis amžiaus grupėse rodo, kad visose amžiaus grupėse vyrauja du pagrindiniai taupymo motyvai: konkretus tikslas arba nenumatyti atvejai (liga, avarija ir pan.). 21–30 metų amžiaus respondentų dažniausias taupymo motyvas yra konkretus tikslas, o 31–40 ir 41–50 grupėse – pinigai nenumatytiems atvejams (žr. 3.1 pav.).

3.1 pav. Taupymo motyvas amžiaus grupėse

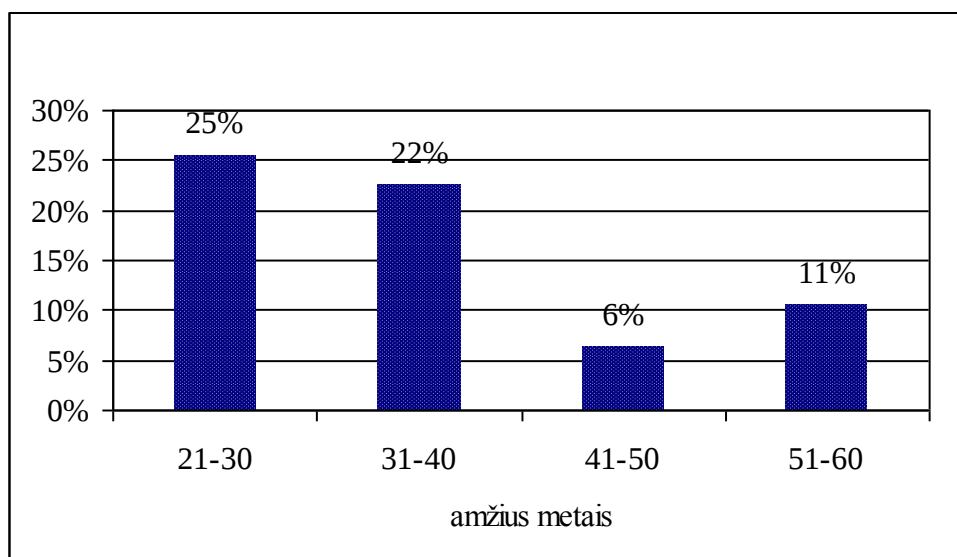
Tokių atsakymų pasiskirstymą būtų galima paaiškinti remiantis F. Modiglianio „Gyvenimo ciklo teorija“. 31–50 metų amžiaus žmonės jau yra susikūrę gyvenimo pagrindą, turi būstą, yra įsitvirtinę darbo rinkoje, tačiau tokio amžiaus žmonės turi dar išlaikomus vaikus, be to dažnas turi pensinio amžiaus tėvus, kuriems irgi reikia padėti.

Įvertinus taupymo motyvą pagal pajamas, paaiškėja, kad pinigai nenumatytiems atvejams svarbesni mažesnes pajamas uždirbantiems, didėjant pajamoms, dažnesnis konkretaus tikslo motyvas. 3.2 paveiksle taip pat matyti, kad kuo didesnės pajamos, tuo motyvas „nes lieka laisvų pinigų“, dažnesnis.

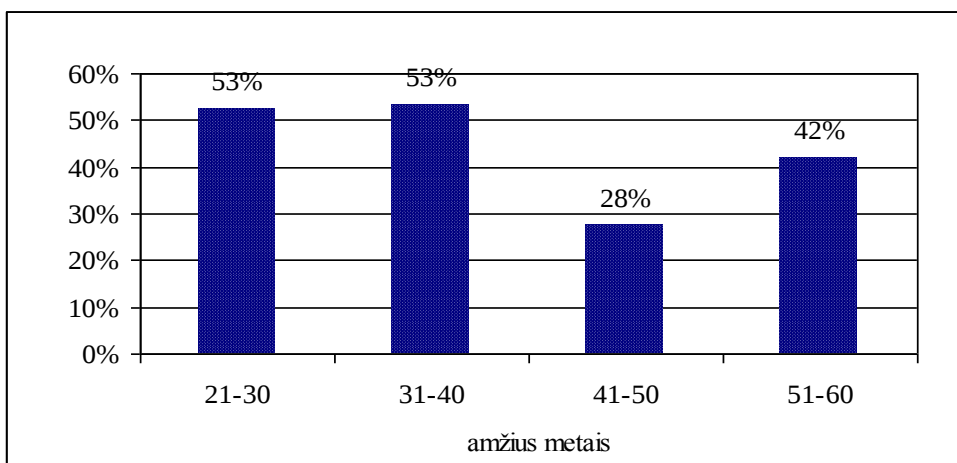

3.2 pav. Taupymo motyvas pagal pajamas, litais

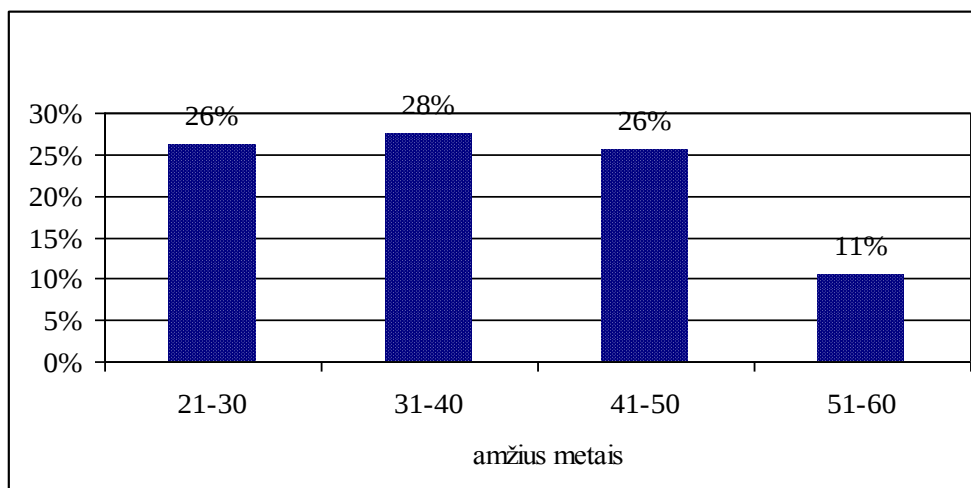
Į klausimą „Kokiam tikslui dažniausiai taupote?“ dažniausiai pasitaikantys trys atsakymai buvo: 25 proc. taupo ilgalaikio vartojimo prekėms pirkti, 13 proc. – automobiliui ir 11 proc. – būstui. Tik 6 proc. respondentų taupo investavimui ir tik 4 proc. – senatvei. Amžiaus grupėse atsakymai pagal taupymo tikslą pasiskirstė taip (žr. 3.3–3.6 pav.):

3.3 pav. Taupymo tikslas – būstas, amžiaus grupėse, procentais

3.4 pav. Taupymo tikslas – ilgalaikio vartojimo prekės, amžiaus grupėse, procentais

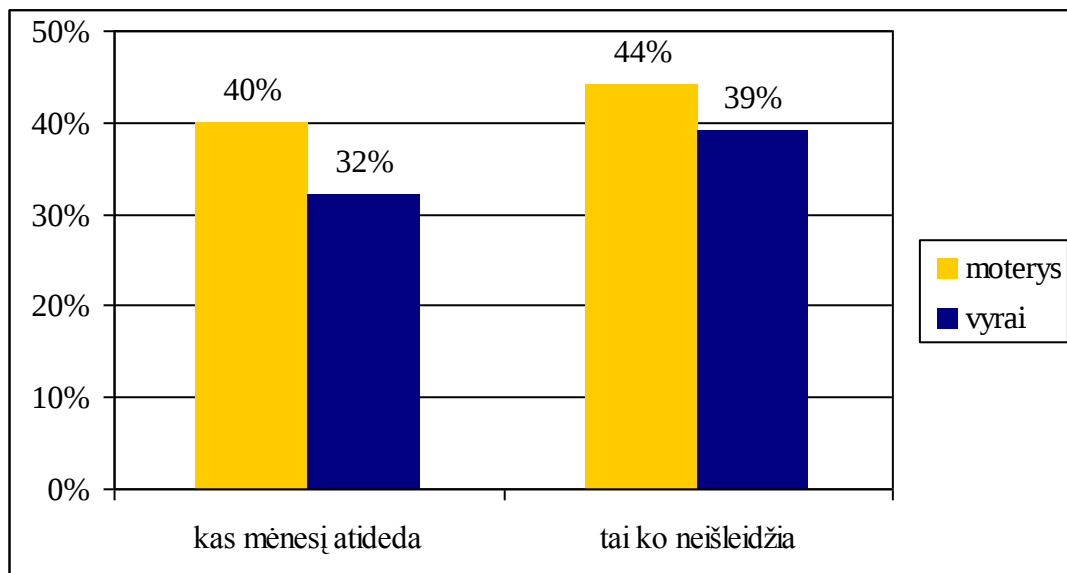

3.5 pav. Taupymo tikslas – automobilis, amžiaus grupėse, procentais

Kaip matyti 3.3–3.5 paveiksluose tyrimo rezultatai taip pat patvirtina gyvenimo ciklo teoriją, kad jaunesnio amžiaus žmonėms (21–30) tenka taupyti, ne tik ilgo vartojimo prekėms, bet ir būstui. Vėliau, taupymas būstui mažėja.

Kiti dažniausiai paminėti taupymo tikslai buvo atostogos ir kelionės. Atlikus Lietuvos ir Europos šalių viešojo sektoriaus atlyginimų lyginamąją analizę, galima teigti, kad senosiose Europos Sąjungos šalyse vidutinis viešojo sektoriaus atlyginimas daugiau kaip 3 kartus didesnis nei Lietuvoje, t. y. Lietuvoje vidutiniškai uždirbama 3000 litų neatskaičius mokesčių, o pvz., Vokietijoje – 3000 eurų [26]. Tačiau kelionių kainos yra maždaug vienodos. Tai reiškia, kad eilinis Vokietijos valstybės tarnautojas gali sau leisti į kelionę išvažiuoti netaupydamas jai pinigų, o Lietuvos valstybės tarnautojas (ir ne tik) tai padaryti gali tik visus metus taupęs. Tai patvirtino ir tyrimo rezultatai.

Klausimu „Kaip Jūs taupote?“ buvo siekta išsiaiškinti ar respondentai taupo kryptingai ar chaotiškai, kitaip tariant, ar taupymas yra sąmoningas ir planuotas veiksmas. 47 proc. apklaustųjų atsakė, kad taupo tai, ko neišleidžia, o 37 proc. – taupo kas mėnesį atidedami numatytą sumą, tarp kitų atsakymų dažniausias atsakymas buvo – jei lieka pinigų. Vadinasi, daugiau negu pusė respondentų neturi finansinio plano ir taupo chaotiškai. Rezultatų pjūvis pagal lytį neparodė, kad vyrai arba moterys taupo labiau sistemiškai. Tiek moterų, tiek vyrų taupymo įpročiai panašūs (žr. 3.6 pav.).

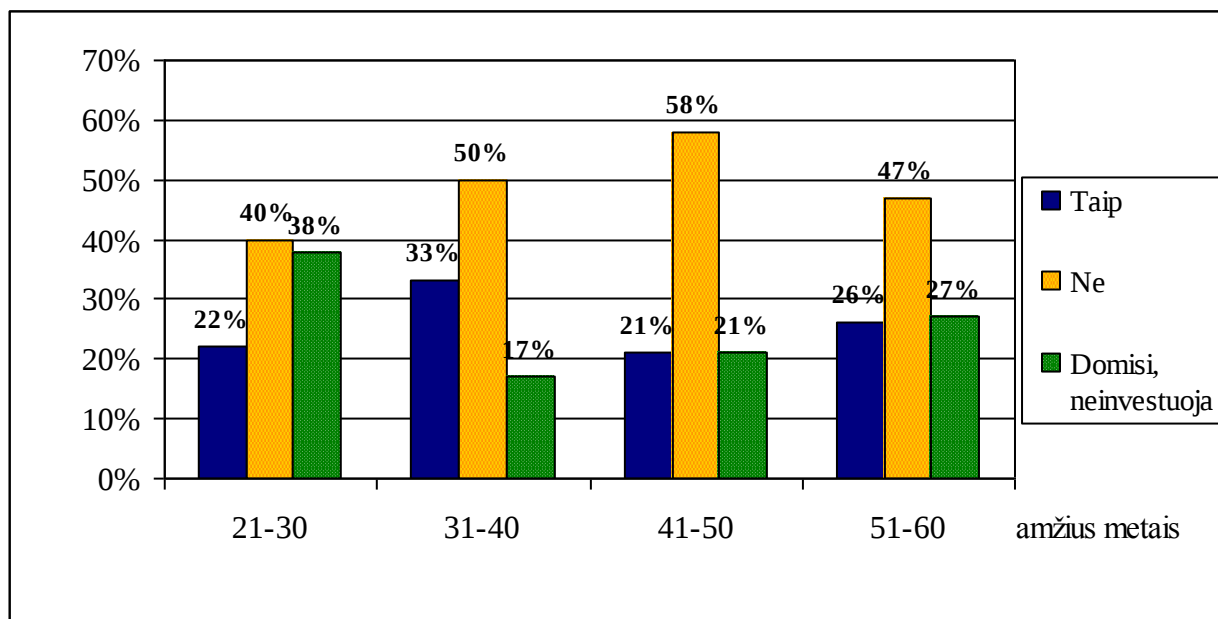

3.6 pav. Dažniausias taupymo būdas, pagal lytį

Investavimo įpročių tyrimas. Antrojoje anketos dalyje buvo pateikiami klausimai apie investavimo įpročius. Nors 96 proc. respondentų atsakė, kad taupo, tačiau 75 proc. sutaupytų lėšų neinvestuoja. Daugiausiai neinvestuojančių yra 41–50 amžiaus grupėje – 58 proc. (žr. 3.7 pav.). Svarbu paminėti ir tai, kad tarp neinvestuojančių yra 29 proc. tų, kurie investavimu domisi. Beveik 50 proc. neinvestuojančių nurodė priežastį, kad neturi pakankamai žinių ir laiko domėtis

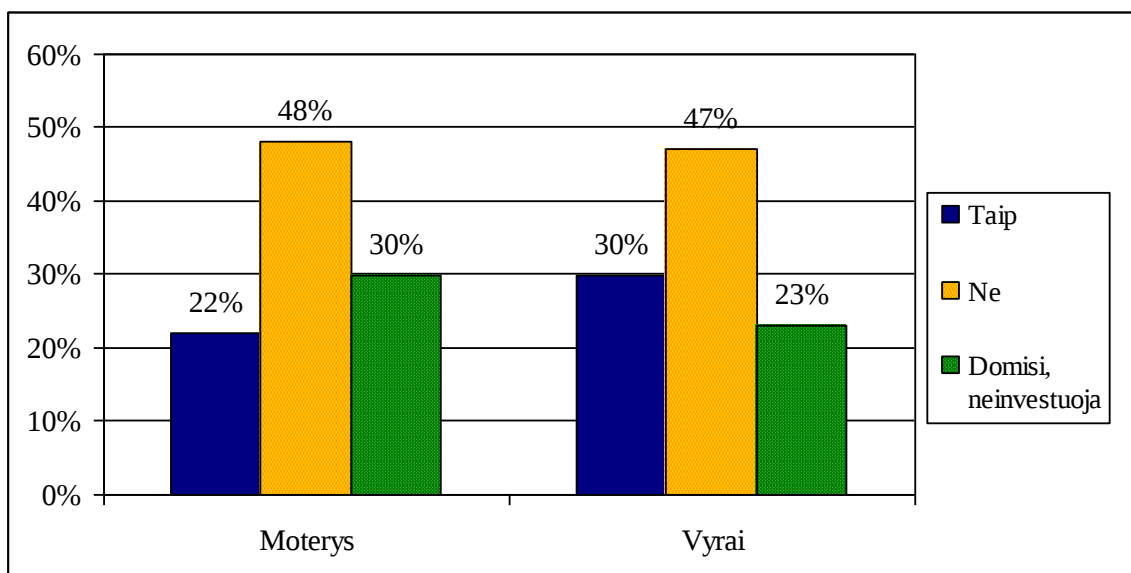
investavimu. Apie 30 proc. neinvestuojančių respondentų atsakė, kad nepasitiki investicinėmis bendrovėmis arba bijo rizikuoti. 11 proc. nurodė priežastį, kad tam nepakanka pinigų. Į klausimą „Kokias investicijas rinktumėtės, jei nuspręstumėte investuoti“, 21 proc. respondentų atsakė, kad pasirinktų investicijas į nekilnojamąjį turtą, meną, brangiuosius metalus ir pan., o 20 proc. – į indėlius. Tai, kad net penktadalis neinvestuojančių respondentų pasirinktų materialiuosius investavimo produktus ir indėlius, rodo, kad žmonėms yra priimtinau tai kas yra apčiuopiama ir tai dar kartą patvirtina žinių apie kitus investavimo produktus trūkumą.

Kad sutaupytas lėšas investuoja, atsakė 25 proc. apklaustųjų. Kaip matyti 3.7 pav., daugiausia investuojančiųjų – 33 proc. yra 31–40 metų amžiaus grupėje. Galima manyti, kad taip yra todėl, kad tokio amžiaus respondentai turi jau pakankamai žinių ir gyvenimiškos patirties, todėl linkę labiau rizikuoti, išbandyti naujoves. Kitose amžiaus grupėse investuojančių yra panašiai, apie 22 proc. Sudėjus investuojančius ir potencialius investuotojus, daugiausia būtų 21–30 amžiaus grupėje – 60 proc. Tai, kad jauniausioje grupėje yra daugiausia potencialių investuotojų, rodo, kad jauni žmonės yra dinamiški, smalsūs ir atviri naujovėms.

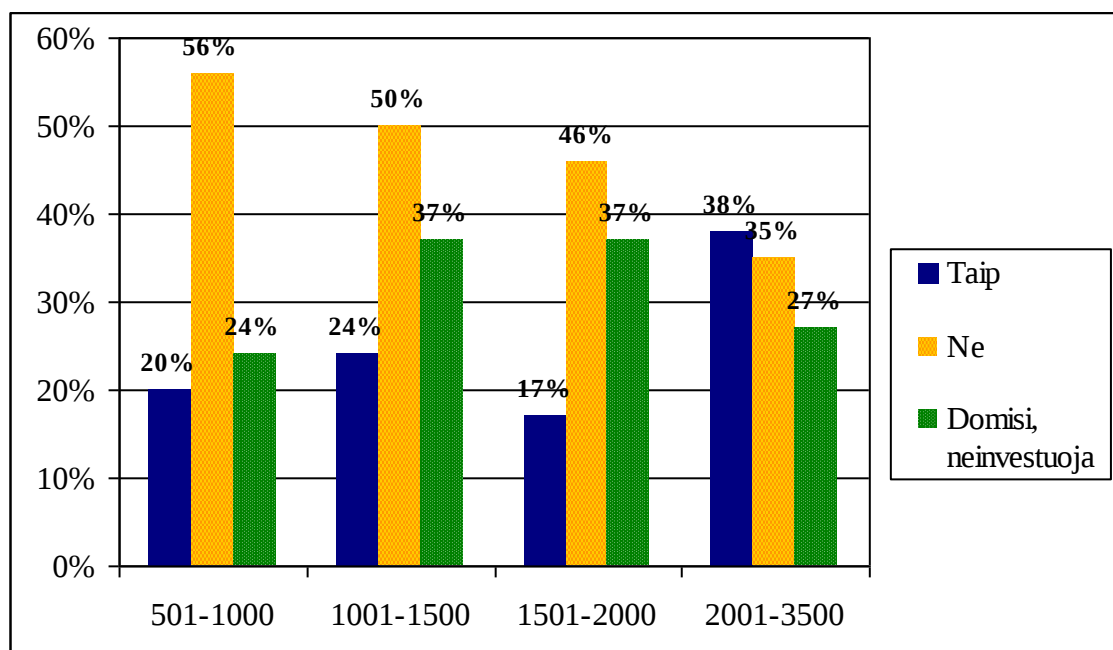
3.7 pav. Investavimas amžiaus grupėse, procentais

Investuojančiųjų pagal lytį pūvis (žr. 3.8 pav.) rodo, kad investuojančiųjų vyrų yra 8 proc. daugiau, nors skirtumas nedidelis, bet galima teigti, kad vyrai labiau linkę rizikuoti, o moterims labiau yra svarbus finansinis saugumas. Pagal investavimo produktus vyrai labiau renkasi akcijas, o moterys – investicinį draudimą ir fondus.

3.8 pav. Investavimas pagal lytį, procentais

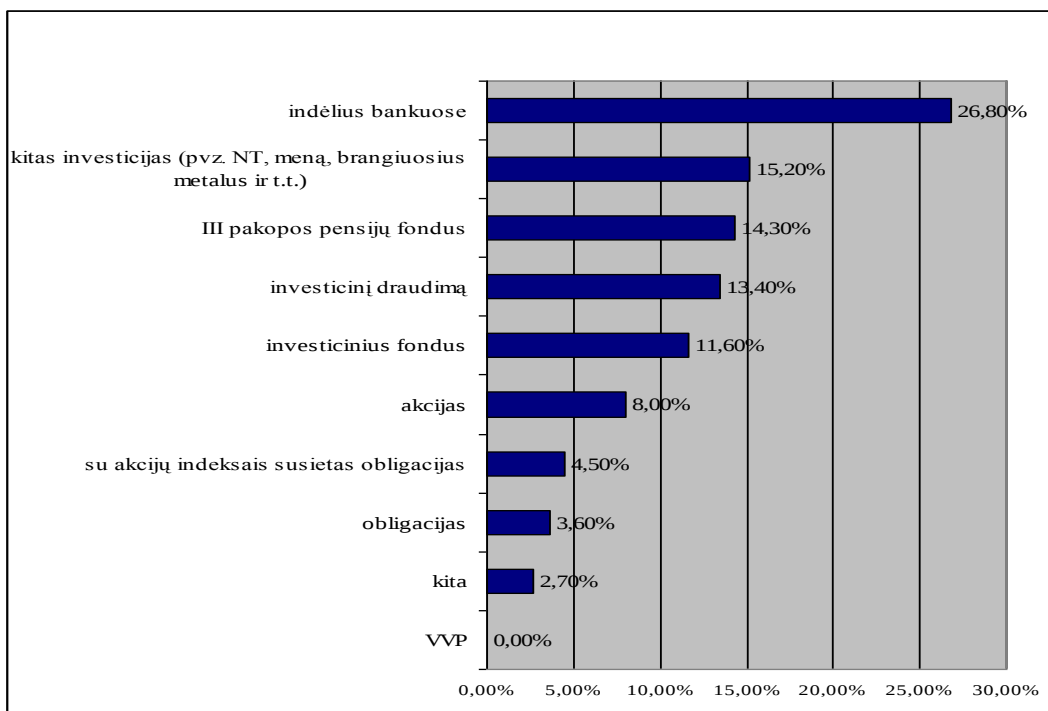
Pagal pajamas, tenkančias vienam šeimos nariui, akivaizdžiai daugiausiai investuoja didžiausias pajamas gaunantys respondentai – 38 proc. (žr. 3.9 pav.). Didėjant pajamoms, neinvestuojančių mažėja.

3.9 pav. Investavimas pagal pajamas, procentais

Pagal tai, kokias respondentai renka investicines priemones, kaip ir buvo galima tikėtis, ryškiausiai pirmauja indėliai bankuose – 26,7 proc. (žr. 3.10 pav.) Asmeninių finansų ekspertai pastebi, kad gyventojai santaupas laiko indėliuose dėl per pastarąją krizę išminktų pamokų ir dėl lėto šalies ir pasaulio ekonomikos atsigavimo. Galbūt, daugelis stipriai nukentėjo prieš krizę investuodami, todėl dabar bijo rizikuoti arba sumažėjus pajamoms išmoko gyventi taupiau ir labiau galvoja apie pinigus nenumatytiems atvejams, kuriems laikyti indėliai ir yra priimtinausia

priemonė. Pažymėtina, kad 2010 metų vasaros gale Lietuvos bankuose buvo sukaupta virš 43 mlrd. Lt indėlių, nepaisant to, kad metinė palūkanų norma už indėlius (12 mėn.) yra tik apie 3 proc.

3.10 pav. Investavimo priemonių pasirinkimas

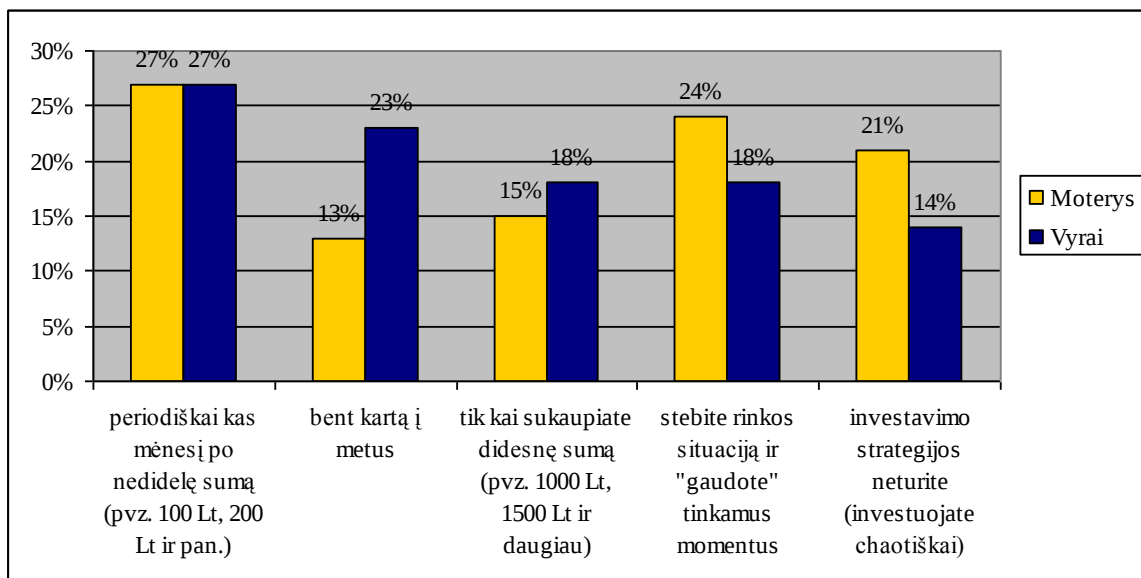
Antras pagal populiarumą investicinis produktas – investavimas į materialiąsias investicijas, tokias kaip nekilnojamas turtas, auksas ir pan. Reikėtų pastebėti, kad daugelis Lietuvos gyventojų neteisingai supranta investavimą į nekilnojamą turtą, auksą ir pan. Daugeliui reikėtų įsisąmoninti, kad nekilnojamas turtas, kuriame gyvenama, ir kuris negeneruoja įplaukų (pajamų), neskaitomas investicija, juo labiau, prabangus buto remontas, taip pat nėra investicija.

Kaip parodė tyrimas, kiti investavimo produktai, tokie kaip III pakopos pensijų fondai, investicinis draudimas ir investiciniai fondai yra panašaus populiarumo – apie 14 proc., o tokie tradiciniai investavimo instrumentai kaip akcijos ir obligacijos, visiškai nepopuliarūs, atitinkamai 8 ir 4,5 proc.

„MP Bank“ filialo Baltijos šalyse atlikto tyrimo duomenimis Lietuvos gyventojai net 85,5 proc. savo investicijų nukreipia į indėlius, 8,3 proc. – į akcijas, 2,8 proc. – į investicinius fondus ir tik 0,3 proc. į III pakopos pensijų fondus¹.

Apžvelgus investavimo periodiškumą pagal lytį, didelių skirtumų ar dėsningumų nematyti. Tiek vyrai, tiek moterys investuoja periodiškai arba stebi rinkos situaciją ir investuoja tikslingai. Investavimo strategijos iš viso neturi 7 proc. moterų daugiau negu vyrų (žr. 3.11 pav.).

¹ M. Vaičiulis, Pagrindinės investavimo priemonės ir taisyklės. Parnešimas seminare, Vilniuje, 2010-10-28.

3.11 pav. Investavimo periodiškumas pagal lytį

3.3. Tyrimo išvados

1. Valstybės tarnautojai taupo nepriklausomai nuo amžiaus, kadangi net 96 procentai respondentų (iš kurių 47 proc. 21–30 metų) į klausimą „Ar jums tenka taupyti?“ atsakė teigiamai. Todėl galima teigti, kad ir jauni valstybės tarnautojai taupo.
2. Visose amžiaus grupėse dominuoja du taupymo motyvai: pinigai nenumatytiems atvejams ir pinigai konkrečiam tikslui. Jaunesnių respondentų grupėje pagrindinis taupymo motyvas – pinigai konkrečiam tikslui. Didėjant amžiui, svarbesnis darosi pinigų nenumatytiems atvejams motyvas. Atkreiptinas dėmesys, kad tik 4 proc. apklaustųjų taupo senatvei.
3. Net 75 proc. apklaustų valstybės tarnautojų neinvestuoja, iš jų 28 proc. dėl to, kad neturi investavimo žinių, o 22 proc. – kad neturi laiko domėtis tuo. 12 proc. neinvestuojančių respondentų nurodė priežastį – lėšų trūkumą. Galime teigti, kad pagrindinė valstybės tarnautojų neinvestavimo priežastis yra investavimo žinių stoka, o tik po to, mažos pajamos.
4. Valstybės tarnautojai investuoja į visus anketoje nurodytus investavimo produktus, išskyrus į VVP. Populiariausias investavimo produktas, kaip ir tarp visos Lietuvos gyventojų, yra banko indėliai – 27 proc.
5. Investuojančių valstybės tarnautojų daugėja didėjant pajamų sumai, tenkančiai vienam valstybės tarnautojo šeimos nariui. Daugiau negu pusę uždirbančių mažiausias pajamas neinvestuoja ir tuo nesidomi. Todėl galima teigti, kad didesnės pajamos yra vienas iš reikšmingesnių investavimą lemiančių veiksnių.

IV. IŠVADOS

1. Analizuojant asmeninius finansus nagrinėjančių autorių darbus pastebėta, kad dauguma jų juos analizuoja fragmentiškai: tik pajamas ir išlaidas, tik investavimą, arba tik taupymą ir pan., ir nepateikia sisteminio požiūrio į šį procesą. Todėl, siūloma asmeninius finansus apibrėžti kaip trijų kintamųjų: pajamų, išlaidų ir laisvųjų lėšų, kurias galima taupyti arba investuoti visumą ir nagrinėti kaip visų šių elementų sistemą.

2. Pagrindiniai asmeninių finansų valdymo principai yra tokie: išlaidos neturi viršyti pajamų (biudžeto planavimas); dalį pajamų reikėtų investuoti ilgam (taupymas ir investavimas); apsidrausti galimų finansinių problemų atveju (investicinis gyvybės draudimas); neįklimpti į skolas (rezervo kaupimas nenumatytiems atvejams). Lietuvos statistika rodo, kad namų ūkiai pastaruosius kelerius metus patiria daugiau išlaidų negu gauna pajamų, vadinasi, daugelyje namų ūkių yra pažeidžiamas vienas iš pagrindinių asmeninių finansų valdymo principų. Tai rodo, kad daugumai Lietuvos gyventojų trūksta elementarių asmeninių finansų valdymo pagrindų, o finansiniams tikslams (jeigu tokie yra) vykdyti dažniausiai trūksta valios ir finansinės drausmės, ir tai dar kartą pabrėžia šios temos nagrinėjimo aktualumą ir gyventojų švietimo asmeninių finansų valdymo klausimais poreikį.

3. Investiciją bendraja prasme galima apibūdinti kaip dabartinių lėšų atidėjimą tam tikram laikotarpiui siekiant gauti kompensaciją už lėšų atidėjimo laikotarpį, planuojamą infliacijos normą ir lėšų atgavimo ateityje riziką. Apibendrinus įvairią literatūrą investicijas būtų galima skirstyti į finansines priemones (vertybinius popierius), materialiąsias (pvz., nekilnojamasis turtas, auksas, menas ir pan.) ir nematerialiąsias – vertės didinimo investicijas (pvz., prekės ženklas, žmogiškasis kapitalas ir pan.).

4. Išanalizavus vertybinių popierių kategorijas matyti, kad vertybiniai popieriai tarpusavyje skiriasi investicine grąža ir rizika. Rizika ir grąža yra tiesiogiai susijusios: kuo aukštesnė rizika, tuo didesnė grąža ir atvirkščiai, kuo didesnė grąža, tuo didesnė rizika. Investicijų portfelyje, derinant aukštos rizikos, didelio pelningumo ir žemos rizikos, mažo pelningumo vertybinius popierius, t. y. diversifikuojant, bendra rizika sumažinama, o pelningumas padidinamas. Nepatyrusiems investuotojams yra siūlomi įvairių vertybinių popierių rinkiniai – fondai, kuriuose vertybiniai popieriai yra komplektuojami pagal fondui nustatytą rizikos laipsnį.

5. Materialiųjų investicijų pagrindinis bruožas yra toks, kad jų kainos kilimą sąlygoja laikas, todėl investavimas į jas yra ilgalaikis, šios investicijos yra mažai likvidžios ir, dažniausiai, brangios. Kadangi, Lietuvoje nėra daug turtingų žmonių, galinčių sau leisti investuoti į auksą, brangakmenius, meną, vyną, ši rinka dar tik pradeda formuotis Lietuvoje, todėl nėra reikalingų šios srities specialistų, nesutvarkyta teisinė ir instrumentinė bazė. Nežiūrint į tai, kaip parodė valstybės tarnautojų tyrimas, materialiosios investicijos yra antras pasirinkimas po indėlių pagal investicijų

pasirinkimo prioritetus. Taip yra todėl, kad materialiosios investicijos daugeliui žmonių yra labiau priimtinos dėl savo fizinės formos, t. y. jas galima paliesti, pajauti, tačiau pastebėta, kad daugelis žmonių savo gyvenamą būstą neteisingai priskiria prie investicijų, kadangi toks turtas negeneruoja pajamų, o atvirkščiai, reikalauja išlaidų jam išlaikyti.

6. Atlikus valstybės tarnautojų taupymo ir investavimo įpročių tyrimą galima teigti, kad taupo visi valstybės tarnautojai nepriklausomai nuo amžiaus, lyties, gyvenamos vietos ar pajamų, o pagrindiniai taupymo motyvai yra du – pinigai nenumatytiems atvejams ir pinigai konkrečiam tikslui. Pažymėtina, kad taupymo tikslas visose amžiaus grupėse yra konkretūs, dažniausiai brangiai kainuojantys, daiktai tokie, kaip automobilis, ilgalaikio vartojimo buities prekės, būstas ar kelionės, tačiau taupymas ateičiai – vaikų mokslams, tėvų priežiūrai ar oriai senatvei yra svarbus tik 15 proc. apklaustųjų. Galima daryti išvadą, kad Lietuvos gyventojai nelinkę planuoti savo finansinės ateities, t. y. Lietuvoje dar nėra tradicijos apie pensiją pradėti galvoti pvz., nuo 30 metų. Taip yra todėl, kad socialinės problemos, atsirandančios dėl mažėjančio Lietuvos gyventojų skaičiaus bei senėjančios visuomenės ir pasireiškiančios lėšų socialinėms reikmėms tenkinti trūkumu, nebuvo tokios aktualios esant ekonominiam pakilimui. Todėl, dabar, yra tinkamiausias laikas suaktyvinti gyventojų švietimą finansinės ateities planavimo klausimais.

7. Apklausa atskleidė, kad net 75 proc. valstybės tarnautojų neinvestuoja, iš jų – 28 proc. dėl žinių stokos. Galime daryti išvadą, kad jei net aukštąjį išsilavinimą ir geras sąlygas gauti naujausią informaciją turintys gyventojai stokoja investavimo žinių, tai kitose socialinėse grupėse situacija yra dar blogesnė. Tai reiškia, kad neinvestuodami gyventojai praranda galimybę apsaugoti lėšas nuo nuvertėjimo ir padidinti turimą turtą, o Lietuvos ūkis netenka finansinių išteklių. Kitą dažniausiai pasitaikančią neinvestavimo priežastį respondentai nurodė lėšų trūkumą. Tačiau, kaip rodo bendra situacija Lietuvoje, gyventojai nėra pratę planuoti ir kontroliuoti savo biudžeto, ir yra linkę išleisti daugiau nei uždirba (pvz. perka prekes išsimokėtinai, ima greituosius kreditus ir pan.). Todėl, finansinei drausmei ugdyti, pinigų srautams valdyti gyventojams yra siūlomas biudžeto planavimo modelis, kuris padėtų sutaupyti reikiamą sumą ne tik investavimui, bet ir kitiems finansiniams tikslams pasiekti.

8. Neturintiems investavimo patirties ir žinių pradedantiesiems investuotojams, šio tiriamojo darbo kontekste – valstybės tarnautojams, siūloma periodinio investavimo strategija: kiekvieną mėnesį (arba kalendorinį ketvirtį) investuoti nusistatyto dydžio sumą į pasirinktą turto klasę. Investavimo suma ir investavimo objektas nusistatomas individualiai, atsižvelgiant į rizikos toleravimo ribą, pageidaujamą grąžą, amžių, asmenines charakterio savybes ir investavimo laikotarpį.

V. REKOMENDACIJOS

Atlikus „Valstybės tarnautojų taupymo ir investavimo įpročių tyrimą“, paaiškėjo, kad daugelis valstybės tarnautojų neinvestuoja, nes neturi laisvų lėšų, o bendra tendencija Lietuvoje rodo, kad namų ūkiai išleidžia daugiau negu uždirba. Tai reiškia, kad daugelis Lietuvos gyventojų nemoka gyventi pagal pajamas, neplanuoja savo pajamų ir išlaidų, nenusistato finansinių tikslų ir vartoja į kreditą. Daugeliui, išlaidų registravimas yra varginantis užsiėmimas, kuris, jų manymu, neturi prasmės, nes pinigų nuo to daugiau nepasidarys. Tuo tikslu, šiame skyriuje pateikiamos apibendrintos įvairių specialistų rekomendacijos kaip galima sutaupyti kai kuriose išlaidų grupėse.

Kaip buvo nagrinėta biudžeto planavimo modelio skyrelyje, antras žingsnis po finansinio tikslo išsikėlimo yra išlaidų fiksavimas. Visų pirma, reikėtų suprasti, kokia yra išlaidų registravimo reikšmė. Išlaidų registravimas leidžia valdyti situaciją – visada žinoti, kiek pinigų dar liko ir pamatyti, kur dingsta pinigai. Paprastai išlaidų registravimas parodo, kad 10 proc. išlaidų buvo nereikalingos. Tai žinant, kitą mėnesį jau yra sunkiau skirtis su pinigais, todėl išvengiama spontaniškų pirkinių.

Maistas ir gėrimai. Vidutiniškai šeimos išlaidos maistui Lietuvoje sudaro 40 proc. visų išlaidų. Maistui skiriama dalis gali būti ir mažesnė. Reikėtų paskaičiuoti ir atskirti išlaidas maistui, gaminamam namuose, ir pietums ne namuose ir palyginti, kiek kainuotų, jei būtų valgomas tik namuose gaminamas maistas. Nors maistas yra pirmas ir svarbiausias žmogaus poreikis, tačiau jau šioje kategorijoje galima sutaupyti. Be to, svarbu nepasiduoti prekybininkų akcijoms, kurios skatina nereikalingą vartojimą. Taip pat, niekada neapsipirkinėti alkaniems, nes tokiu atveju dažniausiai yra nuperkama per daug arba menkaverčių maisto produktų ir į parduotuvę visada eiti tik su pirkinių sąrašu.

Drabužiai ir avalynė. Daugiau išlaidų drabužiams skiria jauni žmonės ir jie dažnai perka ne pagal poreikį, bet dėl aplinkinių požiūrio, dėl mados ar dėl išpardavimų. Siūlomas sprendimas: kiekvienam šeimos nariui skirti nustatytą sumą per mėnesį.

Būstas. Šios grupės išlaidoms priskiriami mokesčiai elektrą, dujas, vandenį, kitas paslaugas, nuomos mokesčiai, būsto paskolų, draudimo įmokos. Tai beveik visada vienodos išlaidos, kurios nesikeičia. Kita dalis – būsto apstatymo ir priežiūros išlaidos: baldai, buitinė technika. Šioms išlaidoms Lietuvos gyventojai vidutiniškai skiria 20–25 proc. visų išlaidų. Būsto apstatymo išlaidas rekomenduojama priskirti prie ilgalaikių finansinių tikslų ir vykdyti iš santaupų, prieš tai gerai pasvarsčius, ar tikrai to reikia ir ar reikia dabar, t. y. nepirkti spontaniškai.

Automobilis. Kiek būtų racionalu, atsižvelgiant į žmogaus pajamas, išleisti asmeniniam automobiliui pirkti? Vakarų Europoje egzistuoja paprasta taisyklė: nenorint per daug išsišokti (ir automobilį laikant daugiausia tik susisiekimo priemone), jis turėtų būti vertas 2–4 mėnesinių atlyginimų. Todėl, tarkim vidutinio lygio specialistas Vokietijoje, kuris per metus uždirba 60 tūkst.

eurų, automobiliui paprastai išleidžia 20 tūkst. eurų. Už tokią sumą galima įsigyti visiškai naują vidutinės klasės automobilį, taigi, atrodo, jog taisyklė nėra labai toli nuo realybės. Skaičiuojant pagal lietuviškus atlyginimus, gautųsi, jog Lietuvoje turėtų važinėti tik gana prastos transporto priemonės, tačiau pasidairius gatvėse taip neatrodo. Automobilio pirkimą rekomenduojama priskirti prie ilgalaikių finansinių tikslų arba, jei pajamos leidžia, pirkti išperkamąją nuomą.

Laisvalaikis. Laisvalaikiui lietuviai skiria maždaug tiek pat kiek ir senųjų Europos šalių gyventojai: kartu su kavinėmis, viešbučiais ir restoranais – apie 5–10 procentų. Pastebėta, kad, didėjant pajamoms, didėja tik laisvalaikiui skiriama suma, bet ne jos dalis išlaidų krepšelyje. Daugiau išleidžia tie, kas gyvena arčiau laisvalaikio ir pramogų centrų. Specialistai, tiems kas mėgsta prakaitą lieti sporto salėse, pataria mankštintis lauke ar gamtoje, nes tai nieko nekainuoja, o kitas geras patarimas – knygas skolintis iš pažįstamų ar imti iš bibliotekos.

Kitos išlaidos. Prie kitų išlaidų būtų galima priskirti dovanas, įvairias rinkliavas ir kt. Šioms išlaidoms biudžete turtėtų atsirasti papildoma santaupų eilutė. Be to, vertėtų atsiminti, kad bet kokia didelė ir brangi dovana neatstos, kad ir mažos dovanėlės, bet padovanotos iš širdies ar pagamintos savomis rankomis. Kartais, tiesiog reikia šiek tiek pastangų ir fantazijos, juolab, kad dovanų idėjų šiais laikais galima rasti internete.

Psichologai teigia, pirkiniai gali daug ką pasakyti apie žmogų, pavyzdžiui, pirkdamas įvairius daiktus, žmogus nesąmoningai stengiasi kompensuoti vienokius ar kitokius savo trūkumus, todėl dažnam būtų verta pergaltvoti ir pakeisti kai kuriuos savo pirkimo įpročius. Dar daugiau, norint užkirst kelią impulsyviems pirkimams, visada reiktų pagaltvoti, kiek teko dirbti, kad tokį daiktą nusipirkt ir ar tas daiktas tikrai to vertas.

Kita svarbi rekomendacija būtų šeimos biudžetą planuoti kartu su visa šeima, taip pat įtraukiant į šį procesą ir vaikus. Finansinio mąstymo derėtų pradėti mokyti savo vaikus jau nuo tada, kai jie išmoka skaičiuoti, o švietimo įstaigose reiktų įdiegti vaikų amžių atitinkančią asmeninių finansų valdymo mokymo programą.

LITERATŪROS ŠALTINIAI

1. Altfest L. Personal financial planning: origins, developments and a plan for future direction. American economist, 2004, interneto prieiga: <http://www.allbusiness.com>, [žiūrėta 2010-10-07].
2. Barauskienė J. Asmeniniai finansai: investavimas. Baigiamasis magistro darbas, Vilnius: VGTU, 2010, 85 p.
3. Berman K., Knight J., Case J., Finansinė išmintis, Vilnius: Vilniaus spauda, 2006, 258 p.
4. Bodie Z., Life-cycle investing in theory and practice, Interneto prieiga: http://fmq.lse.ac.uk/upload_file/253_z_bodie_paper.PDF, [žiūrėta 2008-11-10].
5. Brangakmenių laboratorija, interneto prieiga: <http://www.lpr.lt/>, [žiūrėta 2010-11-03].
6. Džikevičius A., Investicijų portfelio sudarymas ir valdymo imitacinis modelis, bakalauro baigiamasis darbas, Vilnius: VGTU, 1999, 63 p.
7. Effect of the economic crisis on public administration, interneto prieiga: <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/sector/papers/pubserv/crisis.pdf>, [žiūrėta 2010-10-07].
8. Falconer J., 32 hacks for sticking to your budget, interneto prieiga: <http://www.lifehack.org/articles/money/32-hacks-for-sticking-to-your-budget.html>, [žiūrėta 2009-05-10].
9. Investicija į meną – ilgam, bet saugiai, interneto prieiga: <http://kauno.diena.lt/>, [žiūrėta 2009-01-24].
10. Investicijos į „skystąją valiutą“ – vyna, interneto prieiga: <http://www.vyras.lt>, [žiūrėta 2009-05-20].
11. Jūraitė J., Brangakmeniai nenuvertėja, interneto prieiga: <http://www.jura.lt>, [žiūrėta 2010-11-03].
12. Jurevičienė D., Klimavičienė A., Asmeninių finansų valdymo teoriniai aspektai gyvenimo ciklo požiūriu, Verslas: teorija ir praktika, 2008, Vol. 9, nr. 1, p. 22–32.
13. Kaip sudaryti šeimos biudžetą ir jo laikytis, interneto prieiga: <http://www.manopinigai.lt>, [žiūrėta 2008-12-29].
14. Kaip tvarkyti šeimos finansus ir investuoti? Seminaras: Vilnius, 2010-10-28, organizatorius – LR vertybinių popierių komisija.
15. Kancerevyčius G., Finansai ir investicijos, Kaunas: Smaltijos leidykla, 2009, 904 p.
16. Kudasas P. Asmeninių finansų esmė septyniais žodžiais, interneto prieiga: <http://petras.kudasas.lt/>, [žiūrėta 2010-10-14].

17. Kutkaitytė M., Investicijos į meną: tik malonu, ar ir saugu?, interneto prieiga:
<http://www.vtv.lt/naujienos/ekonomika/investicijos-i-mena-tik-malonu-ar-ir-saugu.html>,
[žiūrėta 2008-11-24].
18. Leontjeva K., Nuomonė. Gyvenimo ciklo rėmai, interneto prieiga : <http://www.atgimimas.lt>,
[Žiūrėta 2009-10-23].
19. Lieber R., Five basics for building a solid financial future, interneto prieiga:
<http://www.nytimes.com>, [žiūrėta 2008-12-01].
20. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas (LR Seimo patvirtintas 2000-07-18 Įstatymu Nr. VIII-1864).
21. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija, interneto prieiga:
<http://www.vpk.lt/lt/investuotoju-svietimas/>, [žiūrėta 2008-12-01].
22. Maldeikienė A., Išmokite skaičiuoti savo pinigus. Vilnius: Tyto alba, 2005, 388 p.
23. Rakauskienė O. G., Bikas E., Lietuvos gyventojų santaupos: Moterų ir vyrų taupymo elgsenos modeliai, *Ekonomika*, 79: VU leidykla, p.124-141.
24. Schafer B., Kelias į finansinę laisvę, Vilnius: Alma littera, 2007, 304 p.
25. Skinulytė J., Akcijas keičia auksas ir gėrimai, interneto prieiga:
<http://kauno.diena.lt/dienrastis/priedai/turtas/akcijas-keicia-auksas-ir-gerimai-186581>, [žiūrėta 2008-11-27].
26. Statistisches Bundesamt Deutschland, interneto prieiga: www.destatis.de, [žiūrėta 2010-10-07].
27. Sumaištis pasaulio finansų rinkose ir tavo asmeniniai finansai – kaip elgtis? Seminaras: Vilnius, 2008-11-17, organizatorius – LR vertybinių popierių komisija.
28. Šatas J. Tarptautiniai atsiskaitymai: teisiniai pagrindai ir praktika. Kaunas: Eugrimas, 2006, 365 p.
29. Šustovas S., Dėl asmeninės finansų krizės kiekvienas esam kaltas pats?, interneto prieiga:
<http://gyvenimas.delfi.lt>, [žiūrėta 2008-12-04],
30. Taujanskaitė K., Jurevičienė D., Asmeninių finansų valdymo ypatumai ekonominio nestabilumo sąlygomis, *Mokslas – Lietuvos ateitis*, 2010 m. 2 tomas, Nr. 2, p. 104-111.
31. Tylienė V., Asmeninių finansų tvarkymas pagal gyvenimo ciklus, interneto prieiga:
<http://www.manokarjera.lt>, [žiūrėta 2009-01-10].
32. Valstybinio socialinio draudimo, valstybinių pensijų ir sveikatos draudimo sistemų permainos koncepcija. Studija. Lietuvos laisvosios rinkos institutas, Vilnius: 2010.
33. Varanauskienė J., Ar mokame skirstyti savo turtą?, interneto prieiga:
http://www.fps.lt/lt/naudinga_zinoti/finansu_planavimas/ar_mokate_skirstyti_savo_turta,
[žiūrėta 2009-01-16].

34. Varanauskienė J., Asmeninių finansų valdymo principai, interneto prieiga:
http://www.fps.lt/lt/naudinga_zinoti/finansu_planavimas/finansu_valdymas_principai, [žiūrėta 2009-01-16].
35. Varanauskienė J., Biudžetas: kaip jį planuoti, interneto prieiga:
http://www.fps.lt/lt/naudinga_zinoti/finansu_planavimas/biudzetas_kaip_ji_planuoti, [žiūrėta 2009-01-16].
36. Varanauskienė J., Kad pinigą pinigą trauktų, interneto prieiga:
http://www.fps.lt/lt/naudinga_zinoti/taupymas/kad_pinigas_piniga_trauktu, [žiūrėta 2009-01-16].
37. Žurnalas „Investuok“, Kaunas: Leidybos studija, 2010, Nr. 9 (33).
38. Žurnalas „Investuok“, Kaunas: Leidybos studija, 2010, Nr. 10 (34).
39. Žvirblytė J., Auksas ir deimantai įgauna žavesį, interneto prieiga:
<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=24606483>, [žiūrėta 2009-10-12].

APKLAUSOS ANKETA

Valstybės tarnautojų (biudžetinių) taupymo ir investavimo įpročiai

Šia apklausa siekiama ištirti dirbančiųjų biudžetinėje įstaigoje investavimo ir taupymo įpročius. Anketa yra anoniminė, apklausos rezultatai bus panaudoti VGTU magistrinio darbo tiriamojame dalyje.

1. Jūsų amžius:

- ☐ <20
- ☐ 21-30
- ☐ 31-40
- ☐ 41-50
- ☐ 51-60
- ☐ >61

☐ 2. Ar planuojate savo išlaidas?

- ☐ Taip
- ☐ Ne

☐ 3. Ar Jums tenka taupyti?

- ☐ Taip
- ☐ Ne (pereiti prie 7 klausimo)

☐ 4. Jūsų taupymo motyvas dažniausiai yra:

- ☐ Konkretus tikslas?
- ☐ Pajamos didesnės nei išlaidos, kitaip tariant, lieka „laisvų“ pinigų?
- ☐ Pinigai nenumatytiems atvejams (pvz. automobilio remontui, sveikatos priežiūrai ir pan.)?
- ☐ Kita

☐ 5. Kokiam tikslui dažniausiai taupote? (daug galimų atsakymų)

- ☐ Automobiliui
- ☐ Ilgalaikio vartojimo daiktams (pvz. skalbimo mašina, televizorius, kompiuteris ir t.t.)
- ☐ Būstui pirkti
- ☐ Vaikų švietimui
- ☐ Tėvų priežiūrai
- ☐ Investavimui
- ☐ Senatvei
- ☐ Kita

☐ 6. Kaip Jūs taupote?

- ☐ Kas mėnesį atidedate tam tikrą numatytą pinigų sumą.
- ☐ Kas mėnesį atidedate tai ko neišleidžiate.
- ☐ Taupymui atidedamas vieno šeimos nario uždarbis.
- ☐ Taupymui atidedamos pajamos ne iš pagrindinio uždarbio (pvz.: pinigai už nuomą, honorarai ir pan.)
- ☐ Kita

☐ 7. Ar jūs netaupote:

- ☐ Nes pinigų pakanka tik patenkinti kasdieniams poreikiams, nelieka ko taupyti?

- Nes uždirbate tiek, kad užtenka patenkinti visiems poreikiams?
- Nes neplanuojate savo išlaidų, todėl kiek turite tiek ir išleidžiate?
- Nes gyvenate „šia diena“?
- Kita

8. Ar Jūs investuojate?

- Taip
- Ne (pereiti prie 11 klausimo)
- Domiuosi, bet dar neinvestuoju

9. Kokias investicines priemones renkatės? (daug galimų atsakymų)

- Indėlius bankuose.
- Akcijas.
- Obligacijas.
- VVP.
- Investicinį draudimą.
- Investicinius fondus.
- III pakopos pensijų fondus.
- Su akcijų indeksais susietas obligacijas.
- Kitas investicijas (pvz. nekilnojamas turtas, meno kūriniai, brangieji metalai ir t.t.).
- Kita.

10. Kaip Jūs linkę investuoti?

- Periodiškai kas mėnesį po nedidelę sumą (pvz. 100 Lt, 200 Lt ir pan.).
- Bent kartą į metus.
- Tik kai sukaupiate didesnę sumą (pvz. 1000 Lt, 1500 Lt ir daugiau).
- Stebite rinkos situaciją ir „gaudote“ tinkamus momentus.
- Investavimo strategijos neturite (investuojate chaotiškai).
- Kita.

11. Ar Jūs neinvestuojate, nes: (daug galimų atsakymų)

- Neturite tam pakankamai žinių?
- Neturite tam laiko, nes reikia daug domėtis?
- Nepasitikite investavimo paslaugas teikiančiomis įmonėmis (pvz.: bankais, finansų maklerio įmonėmis ir pan.)?
- Bijote rizikuoti?
- Nes, tiesiog, niekad apie tai nesusimąstėte?
- Kita.

12. Kokias investicines priemones rinktumėtės, jei nuspręstumėte pradėti investuoti? (daug galimų atsakymų)

- Indėlius bankuose.
- Akcijas.
- Obligacijas.
- VVP.
- Investicinį draudimą.
- Investicinius fondus.
- III pakopos pensijų fondus.
- Su akcijų indeksais susietas obligacijas.
- Kitas investicijas (pvz. nekilnojamas turtas, meno kūriniai, brangieji metalai ir t.t.)
- Kita.

13. Kokios Jūsų šeimos mėnesio pajamos tenkančios vienam šeimos nariui?

- <500 Lt
- 501-1000 Lt
- 1001-1500 Lt
- 1501-2000 Lt
- 2001-3500 Lt
- >3501 Lt
- 14. Jūsų gyvenate (arba dirbate):
- Vilniuje
- Kaune
- Klaipėdoje
- Šiauliuose
- Panevėžyje
- Kita